AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 250.000 .TL.(KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL

• Felsefe Ne Alır Ne Satar • Felsefe Nedir, Nasıl Olmalıdır Sorusu Üstüne Yapılan Tartışmalara Yönelik Birkaç Saptama • Kültür Bilimleri, Nermi Uygur ve Susan Felsefeciler Üstüne • Dilin Tuzakları • Farabi''nin Siyaset Felsefesi • Cahit Külebi'nin Şiir Dünyası • Sinema Değişiyor

EŞBER YAĞMURDERELİ

Düşünceye Özgürlük

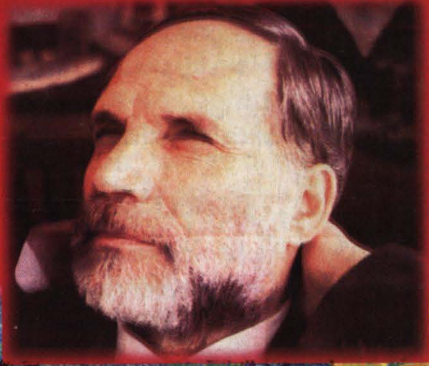

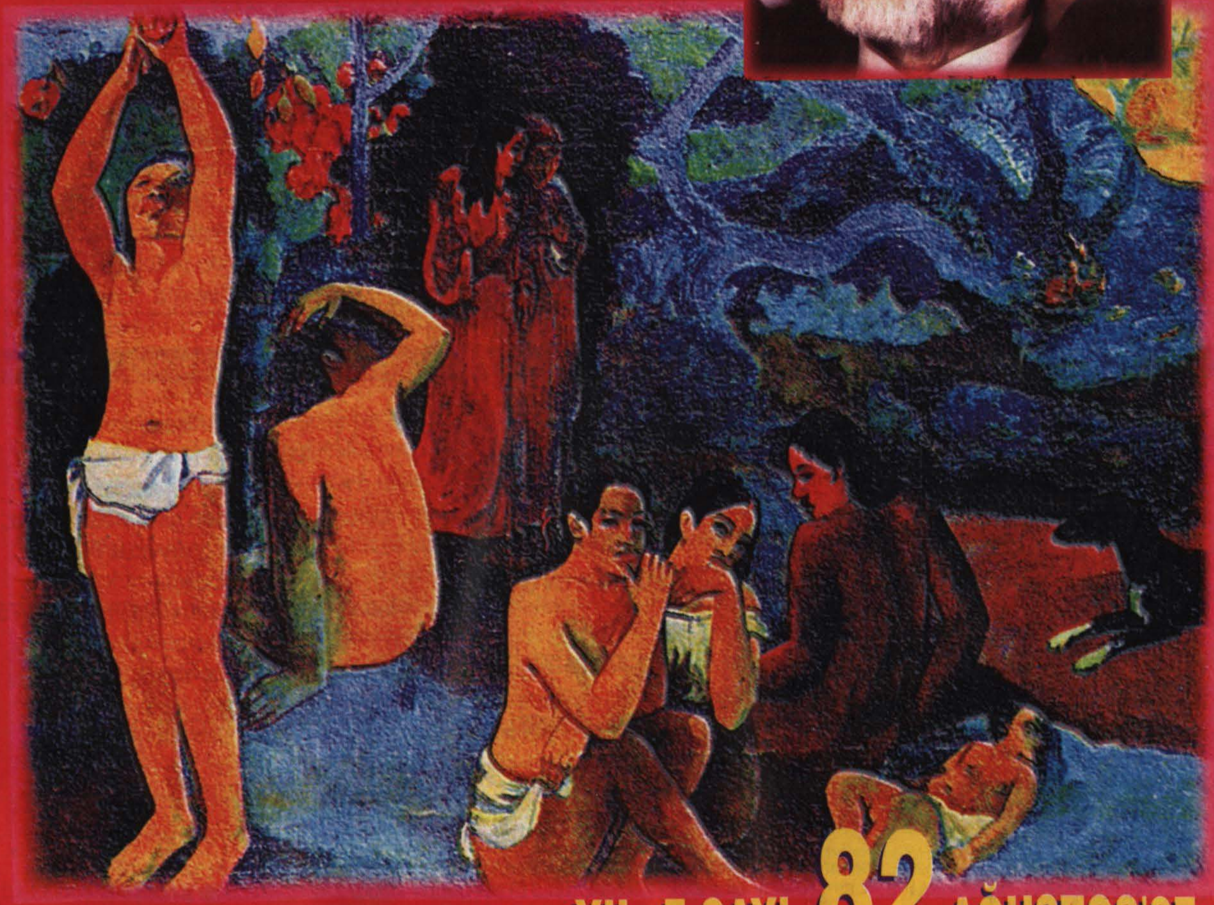

YIL: 7 SAYI: 82 AĞUSTOS'97

İÇİNDEKİLER

AFŞAR TİMUÇİN Felsefeci Ne Alır Ne Satar? — 1
3 "Felsefe Nedir, Nasıl Olmalıdır?" **ÖMER NACİ SOYKAN**
BÜLENT TOPBAŞ Kültür Bilimleri, Nermi Uygur ve Susan Felsefeciler Üstüne — 6
13 — (Şiir) Biraz Daha **MÜŞTAK ERENUS**
HÜSEYİN BATUHAN Dilin Tuzakları — 14
20 — (Şiir) Gece Saatini Kurdu **MAHMUT YILMAZ**
GÜLNİHÂL KÜKEN Farabî'nin Siyaset Felsefesi — 21
30 — Cahit Külebi'nin Dünyası **ABDULLAH ŞANAL**
SEDEF DİCLE YAŞATILAN Aşkın Şikayete Dönüştüğü Yerde (Şiir) — 31
32 — Şiir Denizi **GÜNGÖR GENÇAY**
SELMA AĞABEYOĞLU Nerede (Şiir) — 35
36 — Viyetnam'lı Şair Hoai-Viêt'den Dört Şiir **ERDOĞAN ALKAN**
İSMET ALICI (Şiirler) — 37
38 — Anıl Meriçelli Şiirle Aşkın Dönemecinde Bir Şair **CENK PALAZ**
OSMAN BOZKURT Yağmur (Şiir) — 39
40 — Günler/Kitaplar/Dergiler **RUŞEN HAKKI**
MOLLA DEMİREL Bahar Yürür Dallarıma(Şiir) — 44
45 — Yağmurun Yamacındaki Çocuk **AYDIN ÖZTÜRK**
BERRİN TAŞ Alev Buluşması (Şiir) — 49
50 — Sinema Değişiyor **ENGİN AYÇA**
BETÜL TARIMAN Kedersiz Sevgine (Şiir) — 52
53 — Umut Söyleşileri **AYDIN ÖZTÜRK**
ZÜHTÜ BAYAR Oyuncakçı (Öykü) — 56
60 — Yıldız Güncesi **CENGİZ GÜNDOĞDU**
MURAT KORKMAZ Umut (Şiir) — 64

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur

Sahibi ve Yazıişleri Sorumlu Yönetmeni
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Bilgiişlem Sorumlusu
CELAL ERGÜN

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık
AJANS D
Tel: (0212) 528 64 64

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
İBRAHİM KARAKAŞ
Kapak Resmi
Gauguin/Nereden geliyoruz, neyiz, nereye gidiyoruz?
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım
Bir-Yay

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel:(0212) 513 93 99 Fax: (0212) 511 79 94

İlan Koşulları:
Arka Kapak (Renkli) 35 milyon TL. Arka kapak (iç) 25 milyon TL. İç sayfalar 15 milyon TL. Kutu ilan (5x5) cm. 3 milyon TL.

Abone:
Yurtiçi 2.500.000 TL. Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul 6002323-6 T.İş Bankası 9. Kısım Ataköy-İstanbul 1137 38678
Yurtdışı:(150 D.M.) T.İş Bankası 9. Kısım Ataköy-İstanbul 11 37 30 100 317 93-05(84 Dolar) Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul 6101756-6

Felsefeci Ne Alır Ne Satar?

Afşar TİMUÇİN

Kışlarım yoğun çalışmayla geçiyor. Baharlarda ve yazlarda da benim tezgahım boş durmaz. Kıştan çıkarken tam anlamında bitkin olurum. Soranlara, nasılsın diyenlere, içtenlikle yorgun olduğmu söylerim. İnsan olmak adına hiçbir başarı gösterememiş bir takım zibidiler zaman zaman akılları sıra benim bu içtenlikliliğimle dalga gçerler: "Nasıl ağabey, yorgun musun gene?" "Yorgunum" der geçerim,hoşt demekten daha kolaydır. Kimseden korkmayabilirsiniz, ama başaramamış adamdan korkun. Bakarsınız üstüne bir iyilik gelmiştir sefilin. Düne kadar karşınızda iki kat olurken (ki buna hiç gerek yoktur, terbiyeli davranmak yeter) birdenbire poz atmaya başlar. Anlarsınız, eline bir "fırsat" geçirmiştir. Yakında kokusu çıkacaktır. Bir de bakarsınız ki günün birinde, adam eline satmayan bir derginin iki üç sayfasını geçirmiş, size demediğini koymuyor.

Azçok bilinen bir adamı bir vuruşta yere devirecek,böylece birden şampiyonluk kürsüsüne çıkmış olacaktır. Gözden kaçırdığı şey sizin uzun günler ve uzun geceler boyunca gözünüzü kırpmadan, günde bazen on beş saat, on altı saat çalışarak bir takım sonuçlar almış olduğunuzdur. Suya gidenle testiyi kıranın aynı anlama geldiği bir ülkede siz çabanızla bir enayi tablosu çizerken o beyefendi bir kımıdanışta dünyayı tersine çevirecektir. Bugüne kadar her vurmaya kalktıklarında kendi elleri acıdı. Her toplumun bazı sarsılmaz ya da kolay kolay giderilemez alışkanlıkları vardır. Bir tembeller toplumu olarak bizim giderilmesi güç alışkanlıklarımızdan biri belli bir yere ulaşabilmek için hile, hurda, iftira gibi yolları kullanmaktır. Bu ülkede kimse çalışmanın sarhoş edici tadını almadığı için her çaba gösterene yan gözle bakılır. Herkes yatarken iş çıkarmaya çalışan adam en azından azılı bir hırslıdır, ne yapıp yapıp ondan uzak durmak gerekir. Benim bugüne kadar iki çeşit çabam oldu. Biri elden geldiğince yetkin edebiyat yapıtları vermek: güzel şiirler yazmak, güzel öyküler, romanlar yazmak. Öbürü, düşünmeyi sevmeyen bir topluma felsefeyi tanıtmak. Birincisi benim tutkumdu, sevincimdi, geceleri uykuma kaçıran şeydi. İkincisi bu toprağın insanlarına olan görevimdi. İkisini de en iyi biçimde gerçekleştirmeye çalışırken anlatsam kimsenin inanmayacağı engellere uğradım. Şiirlerimiz, romanlarımız, öykülerimiz insanların eline raslantıyla geçti, ne kadar geçtiyse. Bu arada yaşımız altmışa yaklaştığı sırada adımız "felsefeci"ye çıktı. "Felsefeci" sözünü bütün sevimsizliğiyle ve anlamsızlığıyla yüklenmek zorunda kaldık.

Boş kavramlar üretmek ve o kavramlara uydurma terimler ulamak da bize vergi. Halk kendi dilini bütün incelikleriyle yaratıyor. Dilimiz sokak aralarında, mahallelerde, çocuk oyunlarında, kahve toplantılarında mayalanıyor. Ama şeytan gibi birileri gelip onu sanki bile bile bozuyor. Dili bozanların başında gazeteciler, "felsefeci"ler, dilciler, romancılar, televizyoncular, hekimler, avukatlar... yani okumuş etmişler geliyor. Halkın yarattığı kıvrak ve anlatımcı dili bozulmuş bilinçlere uygularsanız ne olur? Sonuç işte bu gördüğünüz gibi olur. Halk insanları kendi yarattıkları dilin üst kesimde mıh gibi,beton gibi, böcekli su gibi bir şey olduğunu görünce, ne yapsınlar,bilmeden saygı duygusuna benzer bir duygu duymaya başlıyorlar.

Evet, uydurma terimlerden biri de "felefeci" terimidir. Neden? "Felsefeci" kavramı boş bir kavramdır yani dünyada felsefeci diye bir şey yoktur. Bir yanda filozoflar vardır, bunlar köklü bir biçimde düşünce üretirler ve insan sorunlarını evrensel bir düzeyde tartışırlar. Bir de bizler gibi felsefe okutanlar vardır, felsefe öğretmenleri vardır, onların işi evrensel düşünce üretimini öngörmeden, eğitilen kişilere varolan düşünceleri aktarmaktır. Bir felsefe öğretmeni Marx'ı savunmak, Comte'u eleştirmek, Bergson'u çürütmeye çalışmak gibi yükümlülükleri olmaksızın bu gibi filozofların ne demek istemiş olduğunu insanlara, genç insanlara anlatacaktır. Felsefe öğretmenini yazı yazdığı için filozof diye niteleyemeyeceğiniz gibi ona "felsefeci" diye uydurma bir sıfat ulamanız da gerekmez.

Pekiyi, "felsefeci" kavramı iyiden iyiye boş bir kavram mıdır, onun gerçeklikte hiçbir karşılığı yok mudur? İnatla varedildiğine ve yaşatıldığına göre onun gene de bir karşılığı olmak gerekir. Osmanlı'dan tevarüs ettiğimiz aşağılık duygusu "filozof" terimine sahip çıkmamızı kesinlike engeller. "Bizde filozof yoktur ve olamaz" derken bir takım pos bıyıklı ve kalın enseli adamların büyük bir heyecan yaşadıklarını görürsünüz. İyi bir şeylerin olması pis ilişkilerin varlığını tehlikeye düşüreceğinden, bu şeylerin olamayacağı duygusunu önceden yaymak son derece yararlı bir iş yapmaktır düzen açısından. "Felsefeci" tipi gerçekte filozof gereksinimini karşılaması düşünülen tiptir. Ancak bu arada sınırını da bilecektir, öyle bilgiçlik taslamaya falan da kalkmayacaktır.

"Felsefeci" böylece ikinci sınıf bir düşünce üreticisi olur ve toplumsal öngörülere de oldukça uyar. "Felsefeci" de kendisini resmi asıksuratlılık içinde, büyük-

lerini saymak ve küçüklerini sevmek koşuluyla toplumun öngörülü bir üyesi olarak varetmiştir. Kendine "Atatürk'çü" sıfatını yakıştırmanın her kapıyı açtığı zamanlarda "felsefeci" de felsefeden pek pay almamış kafası karışık bir garip insan olarak kendisine ayrılan yere yerleşiverdi. Böyle bir yerleşmenin "Atatürk'çülük"le ilgisi vardır ama Atatürk'le ciddi bir ilişkisi yoktur, çünkü Atatürk kendi adına iş görenlerin hesabına gelmeyecek bir biçimde batı düşünce kalıtının iyi özümlenmesi gerektiğini, insanlığın bu ortak kalıtını edinmeden yeni düzende bir yere gitmenin olası olmadığını biliyordu.

"Felsefeci" önemli bir kişiydi artık. Sözleri pek anlaşılmasa da hikmetinden sual olunmaz bir kişiydi artıko. Sorunları karıştırdıkça değeri arttı. Ancak bu garip adamın neyi savunduğu ve neye karşı çıktığı,neyi istediği ve neyi istemediği belli değildi. Bu da onun kendisine nasıl bir yer etmiş olduğunun açık göstergesidir. Her çeşit düşünce açısına kendini rahatça uydurabilen bu tip çok zaman şurada burada yazılar yazdığı için düşünce üretir biri gibi belleniyordu. Oysa onun düşünce üretmek diye bir amacı yoktu. Kimsenin düşünce üretmediği yani yarını tasarlamadığı, raslantıya bıraktığı ya da olura olmaza teslim ettiği bir ortamda "felsefeci" başından büyük işlere kalkışacak değildi ya. Onun zaman zaman görevini yapmıyor diye suçlanıyor olması ona güç kazandırmaktadır. Demek ki, diye düşünüyor insanlar, "felsefeci"nin büyük bir gücü var da kullanmıyor. Oysa zavallının böyle bir gücü yok ve böyle bir gücü olsun da istenmiyor.

Onu eline tüfeği almış şurada burada savaşırken görmek isteyenler var. Kimine göre o şu sıra kesinlikle hapisanede bulunması gereken kişidir. Çanakkale'de geçen aylarda yapılan bir panelde çok devrimci bir arkadaş bana aynen şöyle dedi: "Birileri içerdeyken siz nasıl dışarıda kalabilirsiniz?" Adama içeride yatmanın dünyayı değiştirmeye yetmeyeceğini bir türlü anlatamadım. Sonunda şöyle dedim:"Biz o işi beceremedik. Aydınlar içeride olacaksa sen niye dışarıdasın? Biz yapamadık sen yap bari!" Ah felsefeci, ne çok işin var senin. Bunlardan biri de içeri girmek. Ama sen bu işlerini nedense yapmıyorsun! Kimilerine göre bu "felsefeci" ülkenin siyasal sorunlarını çözmek için de kolları sıvamalıdır. Örneğin Güneydoğu sorununu çözmekte "felsefeci"nin bir yardımı olamaz mı?

Olamaz, çünkü "felsefeci"nin çizeceği yollardan kimse yürümek istemeyecektir. Ben ne kötü bir öngörürmüşüm ki bugüne kadar olur dediğim hiçbir şey olmadı, olmaz dediğim her şey oldu. Şimdi yanılgılarımı baştan sona saymaya kalksam koca bir defter dolar. Bu biraz da dünyanın en ussal yolları izleyerek gelişmekte olmadığını gösteriyor. Örneğin ben vaktiyle Türkiye'de yasal sol, küçük oyunların içine düşmez diye düşünmüştüm. Aldandım. Devlet ülkenin solunu büsbütün yoketmez, öyle yaparsa dönüşsüz bir yola girer diye düşünüyordum. Yanlış düşünmüşüm. Türkiye pekçok soruna çözüm bulamayabilir ama eğitim sorununu kısa erimde ne yapıp yapıp çözecektir diye düşünürdüm. Yanıldım. Bu ülkenin erkekleri canavarca bir akışın içinde gözükara ilerlemekten geri durmayacaklar, ama doğal olarak ince duyarlılıkları olan kadınlar bu iğrenç akışa katılmayacaklar diye düşünürdüm. Şimdi gülüyorum kendime. Ağır esans kokulu, eli uzun cıgaralı, boyalı, erkek duruşlu, insana bağırıp çağırmaya hazır kadınları gördükçe kendime gülüyorum.

Kendi işimde de yanıldım. Bir kere, edebiyat bu çirkin gidişe ayak uydurmaz diye düşünüyordum. Sonra, felsefe ne yapıp yapar kendi onurunu ortaya koyarak filozofça bir çizgiye yerleşir diye düşünüyordum. İyi okurlar gelecek, bunlar ortamı zorlayacaklar, onun bunun süprüntülerini başyapıt diye bağrına basan insanlar tükendikçe kültür gelişimi hızlanacak diye düşünüyordum. Olmadı. O zaman anladım ki insanları bilinçlendirmek için onlara dünyayı tanıtmaktan başka, insanı, insanın geçmişini, nereden gelip nereye gitmekte olduğunu, ne gibi dönemeçlerden geçtiğini, hangi güçlüklere uğradığını öğretmekten başka çare yok. Dünyayı dönüştürmenin tek yolu budur bence. Bunun dışında tüm çabaların kendimizi kandırmaktan başka bir anlama gelmeyeceğine inanıyorum. Yanılmayı çok isterim.

Evet, "felsefeci" sözü üstümüze kalmış bulunuyor, bizler ne yapsak ne etsek "felsefeci"yiz. Ben, inatçıyım ya, "felsefeci" sözünü gene de benimsemiyorum ve kendime felsefe öğretmeni diyorum. Benim işim, felsefe öğretmeni ya da "felsefeci" olarak insan sorunlarına olabildiğince açıklık getirmek, insana insanı tanıtmak, insana insanı göstermek. Bunu becerebiliyorsam ne mutlu bana. Beceremiyorsam çözün gitsin. Bizden daha çok bir şeyler isteyenleri çok iyi anlıyorum. Ancak, ne yaparsınız, elimizden gelen bu kadar. Aşağı yukarı yirmi beş yıl geceli gündüzlü çalıştım, gece kalktım çalıştım, soğuk havalarda sırtıma paltomu atıp, ayaklarıma botlarımı geçirip çalıştım... Bir de baktım ki bir arpa boyu yol gitmişim.

Baylar artık biraz da sizlerden bekliyoruz. Kırk yaşındaki bir adam mı altmış yaşındaki bir adamdan bekleyecek, altmış yaşındaki bir adam mı kırk yaşındaki bir adamdan bekleyecek? Haydi, kolları sıvayın bakalım. Ben artık geceleri kalkıp çalışamıyorum. Gündüz de en çok dört ya da beş saat çalışabiliyorum. Biraz da biz sizin yorgunluklarınızı görelim. Başkalarından beklediğimiz şeyler belki de bizim kolayca yapabileceğimiz şeylerdir. Belki başkalarına yüklediğimiz sorumluluklar bizim de sorumluluklarımızdır. Başkasına görev yazdırmak yerine kendi görevlerimizi anımsasak daha iyi olmaz mı?

"Felsefe Nedir, Nasıl Olmalıdır?" Sorusu Üstüne Yapılan Tartışmalara Yönelik Birkaç Saptama"

Ömer Naci SOYKAN

Yapacağımız şey hakkında ilkin genel çerçevede bir düşüncemiz olması bir yana, önce onun ne olduğunu, 'neliği'ni ve onu nasıl yapacağımızı bilelim, sonra yapalım biçimindeki bir tutum, bir yönüyle çocuksu, bir yönüyle skolastiktir. Çocuksudur; çünkü yapacağım şeyi yapmaya girişmeden, onu nasıl yapacağımı kendi kendimden bilmeyi istemem, safdillikten başka bir şeyle nitelenemez. Sabanın bulunması, tarla nasıl sürülür sorusu yanıtlandıktan sonra olmamıştır. Bu söylediklerimi somut olarak göz önüne koymam için, konuya ilişkin bir anımı burada anlatmama izin verilsin.

Bir gün üniversitedeki odamda otururken içeriye bir öğrenci girer. Yüksek Lisans Tezi yapmak istemektedir. Konusunu belirlemiş ve konuya ilişkin kitapların adlarını öğrenmiştir. Kendi söylediğine göre, kitapların çoğunu henüz eline almış bile değildir. Buna rağmen öğrenci, çalışmasının adı ve "İçindekiler" başlığı altında, "Giriş", "Birinci bölüm", "İkinci Bölüm", "Üçüncü Bölüm" "Sonuç" başlıklarını ve her üç bölümün, adları da belirtilmiş (!) üçer alt bölümünü bilgisayarda güzelce yazdığı iki sayfayı bana gösterdi. Dondum kaldım! Üstelik öğrenci bunu ülkemizde tanınmış bir felsefecinin danışmanlığında yapmıştı. Başka türlü yapamazdı zaten. Şaşkınlığım geçtikten sonra, masamdaki kitaplardan birini çıkarıp, kitabın "İçindekiler" bölümünü öğrenciye göstererek şöyle dedim: "Sen sanıyor musun ki, bu kitabın yazarı önce bunu, sonra kitabı yazdı. Ama senin yaptığın bu! Sen tezi bitirmişsin! Bundan sonra ne yapacaksın? Bu alt bölümlerin altını doldurmak mı? Bilim, 'boşlukları doldurunuz' oyunu değildir." Bu kez şaşkınlık sırası öğrencideydi. Çünkü o çok iyi bir şey yaptığını sanıyor, bende olumlu bir izlenim bırakma beklentisini taşıyordu. Çıkıp gitti, bir daha da bana uğramadı.

Tutumun skolastik olduğu konusuna gelince... Descartes, haklı olarak çağdaş (modern) felsefenin kurucusu diye bilinir; Galilei de çağdaş doğabilimin. Doğabilimi felsefece temellendirmesi bir yana Descartes, özellikle, matematiğin fizikte kullanımını göstermek ve fiziğin temel yasası olan eylemsizlik ilkesinin Galilei'inkine benzer biçimde tanımını yapmakla " doğrudan doğruya bu bilimin Galilei ile birlikte kurucusu da sayılır.Tüm bu ve benzeri olumlu yönlerine karşın, onun olumsuz bir yanı da vardır. hatta bu nedenle bazen, Descartes çağdaş bir filozof mudur, değil midir tartışması bile yapılır. Bizce bu tartışmanın da pek bir önemi yoktur. Çünkü Descartes'ın bir ayağı skolastikte, bir ayağı kurucusu olduğu çağdaş felsefededir. bundan dolayı da onu kınamak gerekmez. Çünkü felsefede başlangıçta olanlarda bu durum anlaşılır bir şeydir. Felsefenin "babası" diye bilinen, felsefeyi mitos ve mitolojiden ayıran Thales için de aynı şey söylenir. Onun "arkhe" kavramı, Cassirer'in dediği gibi, mitos ile felsefe arasındaki sınırı gösterir [1] Walter Kranz'ın belirttiği [2] gibi, Thales'in her şeyin tanrılarla (daimonlarla) dolu olduğunu sanması, her şeyin kendisinden meydana geldiği şeyin (arkhe'nin) "su" olduğunu söylerken, bunun mitolojideki yeraltı ırmağı "Styks"le ilgisi olması gibi nedenler, Cassirer'in yargısını destekler. Descartes'ın, özellikle, Tanrı'nın varlığını kanıtlama denemesi ve buna bağlı olarak metafizik sistemini oluşturması, onun skolastik yönünün açık göstergesi olsa da bizi burada sorunumuz açısından asıl ilgilendiren başka bir noktadır. Şimdi baştan beri işaret etmek istediğim bu noktaya geliyorum.

Bilimin ilkeleri elbette tanımlanır. zaten onlar, bu tanımlarla vardırlar. Yine var oluşları tanıma bağlı olmaları bakımından terimler de bir yana, kavramlar için aynı şey geçerli değildir. Onlar doğrudan doğruya işbaşında bilinir, kullanılırlar, onlarla bilim yapılır, bilimsel bilgi üretilir. Bilimde olsun, felsefede olsun, algı içerikleri taşıyan, olay ve nesneleri (fenomenleri) gösteren

kavramların tanımı yapılmaz, yapılmamalıdır. Çünkü fenomenlerin betimlemesi yapılır, tanımları değil. Ama bu betimleme tanım yerine kullanılacaksa, o zaman ortada bir sorun yok demektir. Kavramın, her şeyden önce bir tanımı yapılarak, sonra bu tanımdan hareketle kavramın içeriklerinin elde edileceği söylenemez. Çünkü baştan tanımı yapmakla içerikleri onun içine zaten siz koymuş olmalısınız; aksi halde bu bir tanım olmaz. Kendinizin baştan koyduğunuzu sonradan keşfetmekten (?!) başka bir şey değil yaptığınızı söylediğiniz. Bir şey hakkında bilgisi olmadan (=onu kullanmadan 7, onun ne olduğunu sormak ve öylecene yanıtı bulmayı ummak, işte böyle boş bir çaba olarak skolastiğin kavramcı-tanımcı-özcü tutumuna örnektir. Ve bunu Descartes da yapmıştır; hem de modern bilimin asıl kurucusu olan Galilei'i haksız yere eleştirirken. Descartes şöyle diyor: "Galilei'in boş mekanda düşen cisimlerin hızı üzerine vb. söylediği her şey, temelsiz olarak ortaya atılmıştır; çünkü o, ilkin ağırlığın ne olduğun belirlemeliydi."[4] Yani Descartes Galilei'e şöyle demektedir: "Sen önce ağırlığın ne olduğunu bize söyle, onun tanımını yap, sonra onu kullan, yani ağırlığın (cismin) düşme hızınan söz et!" İyi ki Galilei bu öneriyi tutmadı; yoksa o da Descartes gibi felsefi spekülasyonlara dalacak, modern bilimin tam olarak kurulması gecikecekti.

Bu yöntemci-tanımcı tutumun sakatlığı genelde ve bilimde böylece görüldükten sonra, bunun "felsefe" kavramı için takınılmasının da aynı boş bir çaba olduğu, sanırım kendiliğinden anlaşılırdır. Önce felsefenin 'neliği'ni bilelim, sonra bu bilgimize uygun felsefe uraştırmaları yapalım diyen biri için, korkarım, ilk soruyla uğraşmaktan sıra araştırmaya hiç gelmeyecektir. Kaldı ki o, felsefe sorunlarıyla uğraşmadan, bu uğraşmanın ürünlerini ortaya koymadan, felsefenin ne olduğunu nasıl bilecektir? -Vahiy yoluyla mı? Felsefede diletantlık (heveskarlık) yalnızca felsefeye ilgi duyan bazı yazarlara özgü değildir. Felsefe profesörleri de bundan pay alırlar. Ülkemizde son zamanlarda, profesyonel felsefeciler olsun, bazı yazarlar olsun bu diletantlar, felsefe nedir, nasıldır, bize özgü felsefe nasıl yapılmalıdır biçiminde sorularla ortaya çıkan yazıları, kitaplarıyla günceli öylesine kapladıları ki, onlara bir uyarıda bulunmaktan ve böylece ülkemizdeki felsefe etkinliklerine hayırlı bir hizmet etmek istemekten başka felsefi bir tutum savında olmayan bu yazıyı kaleme aldım. Bıraksınlar artık felsefenin ne, nasıl olduğunu bize anlatmayı da doğrudan doğruya felsefe yapsınlar; ister kendi felsefemize özgü ister genellikle felsefe sorunlarıyla tek tek hesaplaşsınlar!Asıl o zaman felsefenin ne olduğu anlaşılacaktır.

Kuşkusuz, "Felsefe nedir?" sorusu da bir felsefe sorunudur. Ama bu, şu iki tarzda ancak meşru, haklı bir sorudur: Birincisi, felsefede devrim yapan, çığır açan, felsefeye yeni bir bakış açısı, yeni bir yöntem getiren, yeni bir felsefi teori (izm) ortaya atan bir filozofun sorusu olarak. İkincisi daha alçakgönüllücedir: Bir felsefeci, kendi felsefi gelişim sürecinin ileri bir aşamasında -başlarında değil-, o zamana dek yapıp ettiklerini derleyip toparladığı ve kuşkusuz bu topralamaya kendisi için yeni açılımlar da getirdiği, "felsefe nedir" ya da "felsefeye giriş" gibi bir başlık altında, felsefe hakkındaki görüşünü ortaya koyduğu bir ürün olarak. O, eğer gerçek bir felsefeci ise, daha önce çalışmalarını ortaya koyarken ileride yapacağı bu toparlamayı da hep gözü önünde bulundurarak, o sırada yapıp ettikleri arasında bir tutarlılığın elden geldiğince sakatlanmamasına özen gösterir. Aksi halde sonradan bir toparlama yapmanın olanağı kalmaz. Ancak bu durum, felsefecinin gelişme sürecinden hiç sapmaması gerektiği anlamına alınmamalıdır; yeter ki o, her "sapma"yı kendi içinde tutarlı bir bütün olarak ortaya koyabilsin. Bizim burada yerdiğimiz diletantların bu iki tarzın hiçbirinde yer almadığı apaçıktır. Bir felsefecinin felsefe hakkındaki görüşünü yazılarında örtük ya da açık olarak dile getirmesini, buna görüşme, tartışma ve benzeri bağlamlarda değinmesini konunun dışında tutuyorum. Benim eleştirim, "Felsefe Nedir?" sorusunun başlı başına bir felsefe sorunu olarak ele alınmasına ilişkindir.

Türkiye'de öteden beri söylenegelen, dilimiz felsefe kavramları bakımından yetersizdir, önce kavramlarımızı oluşturalım, sonra bunlarla felsefe yaparız savının ikinci bölümünün, eleştirdiğimiz skolastik tutumun bir sonucu olduğu açıktır. kavramlar önceden oluşturulmaz; tersine felsefe yapa yapa oluşurlar. Savın birinci bölümüne, Türkçe'nin felsefe bakımından yetersizliği konusuna gelince... Bilindiği gibi Leibniz, Almanya'nın ilk büyük filozofudur. Anadili Almanca'yı çok sevmesine, onun gelişimine büyük katkılarda bulunmasına rağmen, felsefi yapıtlarının hiçbirini anadilinde yazmamış, Latince ve Fransızca yazmıştır. Gerekçe olarak da "Bu dil çoban dilidir,onunla felsefe yapılmaz." demiştir. Ama Leibniz'in bu sözünün üstünden henüz yarım yüzyıl geçmişti ki, bu "çoban dili"nde gelmiş geçmiş birkaç büyük filozoftan biri olan Kant ortaya çıktı. Onun büyüklüğünde Leibniz'in ve diğer Alman dilcilerinin dile yaptığı katkıların birpayı olsa da bu büyüklüğü asıl Kant'ın kendisinde ve felsefe anlayışında aramalıdır. Kant felsefesini yakından inceleyenler bilirler: O, çok az felsefi terim kullanır. Kavramlarını günlük dilin sözcüklerinden devşirir, örer. Bu tutum, onun "algısız kavramlar boştur" dediği ünlü savsözünde dile getirdği bilgi kuramı anlayışını da ortaya koyar. Kendileriyle algılara sahip olduğumuz sözcükler, günlük dilin sözcükleridir. Daha yeni bir örnek olarak, Wittgenstein'ın ikinci döneminde günlük dili temel almasını da bu bağlamda anımsatmak isterim. Fakat biz ne denli anımsatsak da bazıları hep aynı şeyi bıkmadan söyleyecektir. Eskiden edebiyatçı olduğunu bildiğim, felsefeyle ilgisini bilmediğim, bu "bazıları"ndan biri geçenlerde şöyle demiş:"Türkçeyle felsefe yapılamaz, ancak felsefi sorunlar tartışılabilir. Türkçeyle felsefe yapabilme için ikibin yüzlü yılların ortalarını beklemek gerekecek.'"[5] Bu

sözlerdeki kehanet bir yana, doğrusu ben felsefe sorunlarını tartışmanın felsefenin ta kendisi olduğunu sanırdım. Yaşayan görür demişler. Kimbilir daha neler göreceğiz. Bu kişiden daha yaşlı ve ünlü başka adlarda da benzeri sözlerle karşılaştığım için söylüyorum: Bizde şairler, edebiyatçılar kocayınca filozof oluyor. Yoksa felsefe, edebiyatın demlisi diye mi anlaşılıyor?

Baştan beri eleştirdiğim tavrın bir örneği de felsefeyi sözlüklerden öğrenmek çabasıdır. Felsefeye yeni başlayan öğrencilerimden ve diğer tanışlardan zaman zaman işitirim. Felsefe metinlerini anlamadıklarını söyleyip, anlamak için kendilerine bir felsefe sözlüğü önermemi isterler. Bu istekte şöyle bir varsayım gizlidir: Diyelim ki karşımızda bir felsefe cümlesi duruyor. Cümlede anlamını bilmediğimiz birkaç sözcük olsun. Bu sözcükleri oradan çıkarıp, onların yerine anlamlarını bildiğimiz, onlarla eşanlamlı söcükleri koyarsak cümleyi anlarız. Bunları da elbette sözlükde bulacağız. Oysa felsefi bir metni anlamının kendisinin de doğrudan doğruya felsefenin içinde olmak olduğu, bunun için öncelikle bir öğretmen, bir usta önünde ciddi bir kendini eğitme çabasının gerektiği unutuluyor. (Çok az rastlanır örnekler bir yana, başka alanlarda olduğu gibi felsefede de özöğrenimli bir eğitim tarzının günümüz koşullarında doğrusu pek işe yarar olacağını sanmıyorum. Bu durumda bile kendi kendini felsefece eğiten kişinin daha önce başka bir alanda eğitimli olması gerektiği hiç kuşkuya yer vermeden öne sürülebilir.) "Önce kavramları oluşturalım" savı doğru olsaydı, bu sözlükçülük tutumu da doğru olurdu. Felsefi cümlelerde öyle bir yerine koyma tekniği (?!) geçerli olsaydı, o cümleleri yazan filozof bunu baştan yapardı. Bize ne kastı var ki, elimizde sözlükle cümlelerini okutma zahmetini bize versin!.... Sıradan birinin günlük dile ilişkin, bilmediği bir sözcüğe genel sözlükte bakmasına izin vardır. Ama bu izin, özel (spesiyal) sözlükler için geçerli olmamalıdır. Zaten felsefe dışında bu tutum, öyle pek görülmez. Örneğin, fizik öğrenimi görmemiş hiç kimse, bir fizik sözlüğüyle kuantum fiziğine ilişkin bir kitabı okumayı denemek istemez. Buradaki bilinmeyen formüller, şekiller vb. felsefe metnindeki bilinmeyenlere oranla daha çoktur da ondan mı, yoksa fizik kitabı daha çok ciddiye alındığından mı, bilmem. Yanılgının nedeni, belki de felsefe metninin herkesin konuştuğu dille yazılmış oluşudur. Bu saptama, felsefece önemli bir başka soruna da bir ışık tutuyor: Fizik olsun, başka herhangi özel bir alan olsun, orada bizzat çalışmadan, alanın kendine özgü etkinliklerinde bulunmadan o alanın yalnızca (?) dili üstüne konuşulamaz, felsefe yapılamaz.Ama bu yasak, öğrenimi fiziğe oranla daha az özel koşulları gerektiren kültür bilimleri için aynı ölçüde geçerli değildir. Aslında yasak, ilkece burada da geçerliktedir. Farklılık bu alanların bilgilerinin öğrenimine ilişkindir.

Öte yandan elbette felsefeciler -ama bizdeki gibi, hukukçular, sosyologlar vb. değil- felsefe sözlükleri yazacaklar ve bu sözlükler bir biçimde kullanılacaktır; diğer alanlarda nasıl kullanılırsa öyle. Sözlükler, bir yandan belleğimizin unutuşlarına karşı bir güvencedir; bir yandan da bize yeni bir anlatış bulmada esin kaynağı olurlar.

Başlıca olarak "Felsefe nedir, nasıl olmalıdır?" sorusunu tartışmanın boşunalığını öne süren bu yazının kendisi de aynı "üst-felsefe" tutumunu ortaya koyduğu için bu yönde bir itirazla karşılaşırsa, buna birkaç yanıt vererek sözlerimi bitirmek istiyorum Gerçi yukarıda doğrudan doğruya "Felsefe nedir" sorusunu kendisine araştırma konusu yapmayan yazıları eleştiri dışında tutmakla bu yazıyı da koruma altına almak istemiştim. Ama bu korunmaya çok fazla güvenmediğim için başka gerekçelere ihtiyaç duyduğumu itiraf etmeliyim. İlkin, Wittgenstein'ın Tractatus'un sonunda söylediği bir sözünden esinli bir yanıtım var: Bu yazıyı doğru anlayan biri, bu anlamayla onu kullanarak onun üstüne çıkar, sonra geri dönmemecesine yazıyı bir kenara atar. İkincisi:burada ben felsefenin ne olduğunu tartışmadım, bunu tartışanları kendime konu aldım. Eleştirdiğim birincisiydi. Gerçi benim yaptığım da dediğim gibi bir "üst-felsefe"dir, ama ikinci dereceden. Sonuncusu: bu tür yazıların paradoksal olmak kaderidir; tıpkı bir duvara yazı yazmanın yasak olduğunu bildirmek için "Buraya yazı yazmak yasaktır". deyişini duvara yazarak kendi yasağını kendisi delmek gibi. Deyişi, duvarın karşısına yerleştirilen bir levhaya yazıp, okla duvarı göstererek paradokstan kurtulmak orada olanaklıdır, ama burada böyle bir olanak da yok.

NOTLAR:

1/Bkz. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, İkinci Bölüm, 37

2/Bkz.Ernst Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen, Zweiter teil*, .3vd, Wissenchaftliche buchgesellschaft, Darmstadt 1977.

3/Bkz. Walter Kranz, *Antik Felsefe*, Kısım I, s.34,47 İst.Üni. Ed.Fak.Y. sayı: 317, 1948

4/ Alıntılayan: *Karl Jaspers Descartes und die Philosophie*, s. 54, Verlag Walter de Gruyter § Co. Berlin und Leipzig 1937

5/ Leibniz'in bu sözünü merhum hocam Macit Gökberk'ten dinlemiştim. Bu vesileyle, Türkçe'nin bilim-felsefe dili olmasında değerli katkıları olan hocayı bir kez daha saygıyla anıyorum.

6/ Zühtü Bayar'dan alıntılayan: Mehmet Sabit Çalışkan, İnsancıl, Haziran 1997.

*Yazarın genişletilmiş üçüncü baskısı yakında yayımlanacak olan Türkiye'den Felsefe Manzaraları adlı kitabından bir kesim daha. İlki için bkz: İnsancıl, Haziran '97

Kültür Bilimleri, Nermi Uygur ve Susan Felsefeciler Üstüne

Bülent TOPBAŞ

19.yy. doğabilimlerinin, ardısıra elde ettiği başarılar dönemin bütün düşünürlerini yakından etkilemiştir. Bacon'dan başlayıp Locke, Hume ve Comte'a uzanan çizgide pozitivist bilim felsefesi tek bilim anlayışı haline gelerek,doğabilimlerindeki bu başarılar bilimin, dönemin hakim doğabilim yönteminin egemenliği altına girmesine neden olmuştur. Comte'un doğabilimlerini temel alarak kurduğu sosyoloji ve bu sosyolojinin etkinliği bunun açık kanıtıdır. Pozitivist bilim felsefesinin iki temel inancına yani algılanabilir -gözlenebilir verilerin-olguların bilginin tek kaynağı olduğu ve bunların belirli kurallar içinde olduğuna dayalı anlayış batı düşüncesini uzun süre biçimlemiştir. Düşünsel geriliğin yaşandığı az gelişmiş ülkelerde ise bu yöntem hala egemendir; azgelişmişlik kültürünün bir parçası olmuştur. Oluşturulan olgucu kültür bütün düşün yaşamını boyunduruğu altına almıştır.

Türkiye ise bu açıdan bir karikatürü yaşamaktadır. Yeni Türkiye Cumhuriyetinin ana ilkelerinden biri de "Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir" anlayışı yani bu pozitivist inanç olmuştur. Yıllardır varolan geri düşünce, sonradan şırıngalanmaya çalışılan bu yöntemle birleşince durum daha vahim bir görünüm almıştır. Türkiyedeki düşünce kültürüne olguculuğun hakim olduğu tartışmasızdır. Yeni doğan bir çocuk aile ortamından en üst eğitim düzeyine kadar Türkiye'de bu anlayışla yoğrulmaktadır. Ortaokul ve lise yıllarının can sıkıcı matematik tanıtlamalarını hatırlayalım; öğretilenler basit problemler değil bir düşünce yöntemidir.

Pozitivizm bir düşünce yöntemidir. Bir düşünce yöntemi olarak insanın katettiği aşamalardan birisidir. Rothacker bunu şöyle aktarıyor." Galilei'nin yöntemi, deneylemeci yöntemleri, tümevarım ve tümdengelimi, deneyim ve düşünmeyi birleştirir. Bunun önemi, Kant'ın vurguladığı gibi, bu birleştirmenin bilimsel düşünme tarzında bir devrim olmasıdır. Galilei böylece antik doğa felsefesinin yerine modern doğabilimini koymuştur.Eski ve yeni bilim arasındaki tüm karşıtlık, birinden öbürüne geçmekle sağlanan ilerlemenin genişliği, tek bir sözcükle ölçülebilir. Eskiden sorulan şuydu: Cisimler neden düşer; onların içinde düşmelerini sağlayan ne gibi bir güç vardır; onlar hangi giz dolu nedenden dolayı düşmektedir? Oysa Galilei şunları soruyordu: Cisimler nasıl düşer? Bu düşme hangi form içinde ve hangi yasalara göre olur? Bilimsel soru sorma tarzında ortaya çıkan bu pek görünür değişiklik, aslında insan bilgisinin iki çağını birbirinden ayırır. Şeylerin neliğine dayalı boşuna ve yanıltıcı araştırmanın yerini, yalnızca şeylerin yasalarının araştırılması ve doğrulanmasını hedefleyen yerine getirilebilir bir görev alır. Bilinmek istenen şeyin doğasına, özüne ilişkin bir kavrayış modelinden (ki; bu bir yeniden bilme- Rekognitiondir; çünkü bilinmek istenen şeyin bir doğası, özü olduğu peşinen 'bilinmektedir') hareketle düşler görmekten kaçınmayı öğrenmiş olmakla kalmıyoruz; "kendinde şey'lerin neliğini düşünmek gibi bir zorlamadan da kurtulmuş oluyoruz.' [1] Bu açıdan Cengiz Gündoğdu'nun verdiği örnek de çarpıcıdır: yıllardır tarih kitaplarında gururla Hazerfen Ahmet Çelebi'yi okuruz. Hazerfen Ahmet Çelebi tipik bir geri düşünceyle 'kuşlar neden uçar?' diye sormuş ve bu soruyu 'kanadı olduğu için' diye cevaplamıştır. Hazerfen Ahmet Çelebi bir düşünür veya bilimadamı değildir; bir teknisyen olmanın ötesine geçememiştir. 'Savaş ve Barış' adlı romanında Tolstoy'un' tren nasıl çalışır?' sorusuna köylülere verdirdiği cevapları hatırlayalım: Biri 'şeytan işi' demiş, diğerleri 'tekerlekleri döndüğü için hareket eder' demiş, bir diğeri ise 'hareketin rüzgarla savrulan dumandan meydana geldiğini' savunmuş. Bu gelişmemiş düşünceye göre nedenselci yaklaşımın bir gelişim olduğu açıktır. Ancak pozitivist nedensellik bugün parçacık fiziğiyle doğabilimlerinde bile aşılmıştır. Klasik nedensellik 'Tanrı zar atmaz' diyen Einstein'la birlikte atomlar dünyasında yenilmiştir. Doğabilimlerinde de artık, 'baştan beri varolan yasaları öğrenmek' yaklaşımı, 'evrilme -oluşum- akış' halindeki doğayı anlamaya dönüşmüştür.

Yasalar da bu evrilmeye uygun olarak özgüllüklere sahiptir yani tarihsel niteliğe sahiptir. Doğabilimlerinde bile artık geçerliliğini yitiren olguculuğa toplum bilimlerinde karşı koyuş daha güçlü olmuştur.

Batı düşüncesinde Vico'yla başlayıp Herder'le güçlü bir sese dönüşen, Alman tarih okuluyla devam edip Dilthey'la zirvesine çıkan ve çağımızda Yeni Kantçı ve hermeneutik felsefeye uzanan çizgide, doğabilimlerindeki anlayışı veri olarak kabul etmekle birlikte toplumsal bilimleri bundan ayıran güçlü bir söylem gelişmiştir. Tin Bilimleri veya Kültür Bilimleri olarak adlandırılan bu yaklaşım olgucu düşünmenin hakim olduğu bizim coğrafyada özenle üzerinde durulmayı haketmektedir.

Marksizm olguculuğa en güçlü karşı çıkışlardan biri olmakla birlikte döneminin muhteşem doğabilimleri gelişmelerinden gözü kamaştığı söylenebilir. Özellikle Engels'in *'Doğanın Diyalektiği'* isimli çalışması buna iyi bir örnektir. Ancak marksist düşüncenin kendisi bu etkilenmelerin farkına varacak ve aşacak niteliktedir. Marksizmin bugün en büyük sorunu, onun ardıllarının ve benimseyenlerinin bu olgucu kalıpları aşamamış olmasıdır. Özellikle sosyalist ülkelerdeki resmi, vurgular marksizmin egemenliği, marksizmi basit yasalıllıklar şemasına döndürmüştür. *'Felsefenin Temel İlkeleri'*, *'Felsefenin İlkeleri'* gibi birçok ikincil yayın bu kabalaştırmanın en iyi örnekleridir. Yıllardır soluduğumuz kültürden aldığımız olgucu düşünme yöntemi bu türden algılamaya daha yatkın olmuş ve bu söylemlerle iyice pekişmiştir.

Kültür bilimleri yaklaşımı tarihselciliği ve theoria - praksis bütünlüğü ile marksizmin söylemine yakındır. Ancak Marx ve Engels'de yeterince açımlanmayan bu iki yaklaşım kültür bilimleri söyleminde daha zengin bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle Dilthey'deki derinliğiyle bu yaklaşım olgucu düşünceye karşı getirilmiş en olgun söylemlerden biridir.

Bu yaklaşımı markizme koşut veya onun yanında olarak koymuyorum. Kültür bilimleri yaklaşımı düşünce yöntemi konusunda üzerinde titizlikle durulması gereken bir yaklaşım geliştirirken, varolan dünyayı anlamakta çok başarılı olduğu söylenemez. Ancak marksizmin ve marksistlerin kültür bilimleri yaklaşımından alacağı çok şey olduğunu düşünüyorum. Doğabilimlerine yöntem olarak kuantum fiziğinin getirdiği eleştiriler neyse, toplumsal bilimlerde de kültür bilimleri yaklaşımı aynıdır. Bu derinleşme çabaları ve hassasiyet üzerinde durulmayı hakediyor.

Kültür Bilimleri Yaklaşımı

Hegel tarih boyunca değişen idelerden ve bu idelerin koşulladığı kurumlardan bahseder. Bu ideler ve kurumlar insan tarafından yaratılmış olmakla birlikte sonradan toplumu niteleyen bir etkinliğe ulaşırlar. Hegel'in tinsellik diye nitelediği şey bu karşılıklı bütünselliktir. Bu tinsellikde insan ötesi güçler de söz konusudur. Ancak şu çok önemli bir belirlemedir: "İnsan tarih içinde kendi tinselliğini yapan ve aynı zamanda tarih içinde bu tinselliğin ürünü olan varlıktır. " Dilthey'in tinselliği ise tamamen insana aittir; insanın yapıp ettiği olarak kültürdür. Böylece tin kavramı kültür bilimleri yaklaşımıyla Alman idealizminin metafiziksel anlamından sıyrılmış, bugünkü kullandığımız anlamıyla 'kültür'le özdeşleşmiştir. Bilgi her tarihsel dönemin tinselliğine bağlıdır; böylece bilgi, bilgi -kuramsal temelini yitirmektedir.Öte yandan algılayan özne de tarihseldir. Bu yüzden tinsel bilimler empirik algılamanın değil ancak öznel bir anlamanın konusu olabilirler. Böylece bilmenin yerine anlama geçmektedir.

Geçmişi bize ulaştıran yazılı yapıtlardır; yani dildir. Böylece Dilthey'de en önemli anlama aracı olarak dil ortaya çıkar. Dil sözkonusu dönemin bilgisinin ve yaşam tarzının taşıyıcısıdır; yani tarihi taşıyandır. Her dönemde anlamları taşıyan ve her dönemin nesnelleştiği ortam olarak dil tinsel bilimlerin ana malzemesidir. Geçmişi ancak bu dilsel ürünleri yorumlayarak anlayabiliriz. "Tanrıların Habercisi / mesajcısı /elçisi Hermes tanrıların mesajlarını ölümlülere iletir. Ne var ki onun bildikleri hiç de tanrıların mesajlarının dümdüz bir aktarımı değildir; tanrısal buyrukların birer açıklamasıdır. Öyle ki Hermes bunları ölümlülerin diline, onların anlıyabilecekleri şekilde çevirir. Hermeneutik etkinliği daima bir başka 'dünya'ya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanılan dünyaya aktarma / çevirme etkinliği olmuştur." İşte Dilthey'in dili anlama yorumlama yöntemi de hermeneutikdir. Hermeneutik sözkonusu dönemin bilgisinin ve yaşam tarzının taşıyıcısı olan dili anlama yorumlamadır.

'Bilinç yaşamı belirlemez, yaşam bilinci belirler.' Dilthey bu düşüncesiyle bilincin kendindeliğini savunagelen idealist yorumu yerle bir eder. Bu hususta Marx'la aynı dili konuşur ama Dilthey sorunun epistemolojik yönüyle yoğunlaşır; bunu derinleştirir. İnsanlar her zaman tinsellik dediğimiz değer, inanç, norm gibi şeylerin yönlendirdiği bir ilişkiler ağı içindedirler ve herşeye bu yaşamanın içinden bakarlar." İnsanlar kendi yaratıları olan bu tinsellik -yani tarihsellik- içinde tutukludur." Bu yüzden Dilthey şöyle demektedir: "Loc-

ke, Hume ve Kant'ın tasarladıkları bilen öznenin damarlarında hiç de hakiki bir kan dolaşmaz; tersine bu bilen özneninin damarlarında katıksız bir düşünce etkinliği olarak 'akıl'ın imbikten geçirilmiş özsuyu dolaşır." [3] Ve bu anlayış "bilgi olayını ele alırken, bilgi ağacının güneş ışığı altındaki gelişimin izlemekle yetinmiştir. İşte bu ağacın yer altında kalan kökleri şimdi bir bilgi-kuramsal temellendirmeyi beklemektedir..." [4] Dilthey'a göre bu kökler tinsel-tarihsel-yaşamsal nitelikte-dir ve bu kökleri tinsellik, tarihsellik, yaşam kavramlarıyla görmeyi denemiştir.

Doğan Özlem Dilthey için şu saptamayı yapıyor: "Bize göre Dilthey'in denemesinin bir ana özelliğini 'her köklü tepki bazı aşırılıkları içerir' özdeyişinden hareketle saptamak olanaklıdır. Dilthey'ın köklü tepkisi tarihsel-toplumsal gerçekliğe, doğabilimini örnek alan bir bilgi etkinliğiyle yönelenlere özellikle de Comte pozitivizmine ve sosyolojisine karşıydı ve o 'doğabilimci bilim'in bizi bu gerçekliğin 'somut' bilgisine vardıramayacağına, hatta bu gerçekliği 'sakatlayacağına' inanıyordu. İnsan kendi yaptığı ve sonradan kendisini de yapan bir gerçekliği mekanist-determinist-yasacı bir bilime başvurarak kavrayamazdı. Tepki haklıydı ama Dilthey, tarihsel-toplumsal gerçekliği teorik akıldan farklı bir 'tarihsel akıl'ın ele alabileceğini söylemekte aşırı davranmıştı." [5]

Dilthey için yaşantı-ifade-anlama ilişkisi tarihi derinliğine anlamada esastır. Kullanılan kavramlar bile sürekli anlam içeriklerini değiştirirler. Kavramları sabit kalıplar olarak değil anlam katları olarak değerlendirir. Einstein'ın izafiyet kuramı yaklaşımında olduğu gibi kavramlardaki bu devinim ve göreceliği gözönüne almadan gerçeği doğru saptayamayız. Kavramlar canlı yapılardır kuru kabuklarına saplanıp kalmamak gerekir. Bu hassasiyetinde haklıdır: "tin bilimlerinde ne gerçekliğin sade bir betimlenişine ne de gerçekliğin bir parça içeriği üzerine soyutlamalara başvurulmalıdır. Birincisi kuru bir deneycilik, ikincisi gerçeklikten kopuk bir konstrüksiyondur. Gerçek bir tin bilimi hızlı ve güçlü bir şekilde akan bir ırmağı geçmeye yarayan bir köprüye, bizi akıntı üzerinden asıl denize götüren bir gemiye benzer... Yaşama bu akıntıdır, bu denizdir; o hiç bir yerde durmaz. Tin bilimi bu akıntının, bu denizin üstünde hareket eder. Tin biliminin yaşamayla bu ilişkisini göremeyenler ve bu ilişkiden hareket edemeyenler, ya soyutlamalara ve konstrüksiyonlara dalıyorlar veya soyutlama ve konstrüksiyonlardan nefret edenler, olgusal olana, teknik olana, kaçıyorlar." [6] Onun nesnellik zemini yani kültür bilimlerini temellendirme zemini hermeneutikdir; felsefenin felsefesidir. Fakat görecelik bir sorun olarak durmaktadır. Dilthey'in yaşamı yine de ereksiz, yapısız bir kaos değildir. 'Yaşam tekliklerinin ortaklaşalığı' diye nitelediği bir nesnellik sözkonusudur. Bu nesnellik yatay zeminde bireylerin arasındaki dil bağlamında genellik ve dikey zeminde zaman boyutu içindeki bir totalite ilişkisidir. Nedenselliğin yerine koyduğu hermeneutik dil çözümlemesiyle saptanacak olan motifdir. Kesinlik olmasa da yaklaşıklık türünden her çağda tarih hakkında tipler kuramıyla genellikler elde edilebilir.

Dilthey, yaşamın ötesinde 'zamandışı bir şey', 'aşkın güç', 'bir taşıyıcı', 'dayanak' olmadığını söylerken haksız değildi; ancak söyleminde görecelik, tarihsellik bir sorun olarak kalmıştır. Tarihselliğe hep tutuklu kalmıştır, tarihsel bilinçle gerçekliği kavuşturmayı reddetmiştir.

Rothacker'e göre tarihselliği ve göreliliği yaratan yaşamın kendisidir. İnsan doğaya ve kültüre hiçbir zaman intentio recta -doğrudan doğruya- yönelmez belli bir perspektifle yönelir, bu yüzden hiçbir felsefe ve bilim genelgeçer ve evrensel olamaz. Görelilik ve tarihsellik kaçınılmazdır. Bu görelilik en yetkin sistemin mantıksal tutarlılığına, yetkin sistematik örgüsüne rağmen 'dogmatik' olarak nitelenmesine mani olamaz. Çünkü dogmatikçi şeylere intentio-recta yönelme tutumu içindedir. Dogmatikçinin bildiğini kültür bilimi bir süre sonra anlatır. Ama dogmatik kaçınılmazdır çünkü bilgimizin biricik kaynağıdır. Tüm yaratıcı etkinlikler kendilerini zamana bağlı olarak ortaya koyabilirler. Her yaratımın söylemi kendini evrensel ve genelgeçer olarak koysa da tarihsel olmaktan kaçınamaz. Her yaratım bir duruma-zaman ve ortama- bağlıdır. kendi ifadesiyle 'kuram geliştirmek canlı bir kola protez kol veya canlı bir göze numarası iyi ayarlanmaya çalışılmış numaralı bir gözlük takmaya benzer.' Böylece Rothacker tarihselcilik sorunu olduğu gibi bırakır.

Göreceliği aşmak üzere en verimli yaklaşımın Max Weber'den geldiği söylenebilir. Kültür bilimleri yaklaşımı içinde olmakla birlikte, söylemi hem pozitivizmin hem de marksizmin rengini taşır. Ancak bu görünüm dikiş yerleri belli olacak şekilde değil bir bütünlük içindedir. Weber'in yaşamı boyunca çözmek istediği soru şudur: "Bir genelleştirici bilim statüsü kazanabilmesi için hem emprik olacak, hem de tarihsel / toplumsal / kültürel gerçekliğin doğadan farklılığını ve özgüllüğünü gözetecek ve aynı zamanda nesnesini nedensel olarak açıklayacak bir bilim, bir 'sosyoloji' olanaklı mıdır?" [7] Kültür bilimleri içinde bir sosyoloji çıkarılsa bi-

le Weber'e göre bu doğabiliminin 'yüksek apaçıklık' derecelerine ulaşamayacaktır. Tarih-toplum-kültür gerçekliğinin değişen niteliğine uygun olarak kısmi bir nesnelliğe sahip olacaktır. Onun yapmaya çalıştığı doğabilimlerinin nedenselci yöntemleriyle kültür bilimlerinin motif-anlamacı yöntemini birleştirmektir. Diğer kültür bilimcilerinin aksine emprik, nedensel, açıklayıcı, nesnel bir bilim anlayışına sahiptir. Ancak bu nedensellik belirlenimcilik değil bir ölçüde olasılıklı nedensellik olarak ifade edilebilecek yaklaşımdır. Ona göre "tarihsel bir olgunun nedenlerini araştırmak, tarihsel süreci yasa üzerine taşımak değildir." [8] Bunu onun dikkatli sosyoloji tanımından da anlıyabiliriz: "Toplumsal eylemleri yorumlayarak anlamak ve bu eylemleri kendi süreç ve etkileri içerisinde nedensel olarak açıklamak isteyen bir bilimdir." [9] Bu nesnelliğe ulaşmada Weber'in en büyük aracı ideal tipler kuramıdır. İdeal tipler 'emprik olguların uçsuz bucaksız okyanusun üzerinde sığınılması gereken limanlardır.' Böylece görecelik sorununu bir ölçüde çözmüş oluyordu. Doğan Özlem onun sosyolojik yöntemini şöyle anlatıyor: "Sosyolojik yöntemin a) nedensel/anlamacı b) yorumlamacı c)karşılaştırmacı bir yöntem olduğu söylenebilir. Bu yöntemle ulaşılmak istenen nokta da, özel bir gerçeklik dünyası olarak tarihsel/toplumsal/kültürel dünyayı, yine özel kavramlar olarak ideal tiplere dayalı şemalar, hipotezler ve kuramlar içerisinde anlayabilmekdir." [10]

Çoğu zaman marksizmle benzeştirilen Weber'in yöntemi anti-sistemcidir. Bu yüzden marksizmle söylemdeki benzerliğe rağmen tabandan bir farklılık söz konusudur. Tarih-toplum-kültür gerçekliği zorunlu yasalar altında ele alınamaz. Bu yaklaşım özgüllüğü ve bireyselliği görmez 'kalıba uydurur' ve 'yanlış bir kavram realizmine' kendini tutuklayan bir yapıya dönüşür Weber'e göre R.Aron Weber'in nedenselliğini şöyle toparlıyor: "Bir şeyin nedensel olarak saptanması, hiç kuşkusuz, o konuda bazı kuralların mevcut olmasını gerektirir. Ama tarihsel alanda nedensel saptama, doğa yasaları türünden kurallara değil, tersine, belirli olguların, durmak bilmez bir akış içinde, sık olarak birbirlerini izlemelerinin gözlenmesinden çıkartılmış kurallara göre yapılır. Belli etkenler, çok sayıda olgu içinde belli sonuçlara yol açarlar ya da belli etkiler yaparlar. Örneğin belli ekonomik etkenler, belli hukuksal örgütlenme biçimleri ve belli dinsel tutumlarla bir arada ortaya çıkarlar. Ama tarihte kuraldışı şeyler de her zaman etkenler arasına karışabilir. Böylece kural dışı şeyleri dışlamayan bir tarih yorumuna ve giderek, idelerden değil de, özgür insan isteminden yola çıkılıp sorular soran bir sosyolojiye ulaşırız. Tarihsel evren, tümüyle, kendi dramatik karakteri ile bu kategoriler içinde yerini bulur." [11]

Kültür bilimleri açık şekilde yasallılığa karşıdır. Nesnellik çabaları ve tutamak noktaları değişmekle birlikte bütün kültürbilimcilerde tarihsellik çıkış noktasıdır. Kültür bilimlerinin güçlü seslerinden Herder bu kesin yasalılığa şöyle karşı çıkıyor: "Bizler, mıknatısın hep kuzeye yönelmesinde olduğu gibi, bizim dışımızda bulunan ve sınırsız ve boşuna bir çaba ile erişmeye gayret etsek de asla ulaşamayacağımız bir tam-belirlenmişlik noktasına doğru yönlendirilmiş olarak yaratılmış olsaydık kendimizi sadece kör makineler olarak görmekle kalmaz; hatta daha çok, bu durumu, soyumuza kötülük etmekten hoşlanan tanrılık-dışı bir öze bağlayarak, bizi böyle bir Tantalca kadere mahkum eden bu öze esef edebilirdik." [12]

Apaçık bilme ve kesinliğe sadece kendi nesnelerimizi kendimiz kurduğumuz matematikte ulaşabiliriz. Oysa bunlar topluma ışık tutamayacak soyutlamalardır. Beynimiz yıllardır bu matematiksel düşünmeye alıştırılmış ve bugün şeyleri hala bu kesinlik içinde bir düzenliliğe sokmak alışkanlığını taşıyoruz. Kültür bilimleri yaklaşımı bunu büyük ölçüde aşmıştır ama mutlak göreceliliği aşamamıştır." Dilthey'den başka Croce, Troeltsch, Rothacker, Meinecke, Rickert, Simmel, Max Weber ve Mannheim gibi tarihselci düşünürler, tarihselciliği iki yönüyle anarlar:

1. Tarihselcilik bir bilgi ilkesi değildir; ama o bilgi olayını da bize açık kılacak olan toplumsal yaşamanın ilkesidir; Bu ilke bize Meinecke'nin sözleriyle 'bilgiyi de yeşerten toprak'ı, yani toplumsallığı anlama olanağı verir ve ilkenin kendisi, bu nedenle, sonradan empirik sınamalarla refleksif yoldan doğrulanamaz.

2.Ama ne var ki, tarihsel-toplumsal gerçekliği bütün olarak kavrama olanağı yoktur. Biz pratikte her zaman bu gerçekliği bugünümüzden hareketle göreli, kısmi ve hipotetik olarak kavrayabiliriz. Bu yüzden tarihselcilik, uygulamada her zaman bir 'tarihsel görecelik'e dönüşür. Görecelik yalnızca tarihe ve topluma ilişkin bilgimizin bir özelliği değildir. Doğaya ilişkin bilgimiz de her dönem ve çağda belli perspektiflere bağlı teorik çabaların ürünü olagelmiştir." [13] Bu yüzden bugün postmodernist yazarların kültür bilimleri filozoflarına sık sık atıfta bulunmaları boşuna değildir.

Kültür bilimlerinin hiçbir düşünce dizgesinin evrensel genel geçer olamıyacağı ve bu anlamda devinim halindeki düşüncenin uğraklarından biri olduğu yaklaşımıyla kuantum fiziğinin doğabilimlerine ilişkin getirdiği temellendirme aynı noktada buluşmaktadır. Aynı

noktada buluşan başka bir söylem de marksizmin kendisidir. Marksizm kendini tamamlamış, dünyanın gerçeklerine tamamıyla ulaşmış olduğunu kabul ettiği noktada kendini inkar edecektir. Önce marksizm süzgecinden geçirdiğmiz olgucu düşüncenin kalıplarından kurtulmalıyız; ardından doğabilimlerinde ve sosyal bilimlerdeki düşünsel gelişmeler ışığında marksizmin döneinin koşullarına uygun söylemini geliştirebilmeliyiz.

Tarihselcilik marksizmin en önemli bileşenlerindendir. Marx'ın "Filozoflar şimdiye kadar dünyayı yorumlamakla yetindiler ama önemli olan onu değiştirmektir" sözünde dile gelen kuram eylem bütünlüğü Marx'ın felsefeye taşıdığı en önemli uğraklardan biridir. Kültür bilimleri yaklaşımının görecelik sorunu -onlar bunu sorun olarak görmese de- tarihsel materyalizmle aşılmıştır. Tarihte bir anlam bir nedensellik olduğu açıktır; ancak bunu doğabilimlerinin veya Comte sosyolojisinin yasallıkları biçiminde algılamamak gerekir. Çünkü marksist söylem bu kesin kategorilere ve yasalılığa sığmayacak kadar derindir. Öte yandan özgürlük- zorunluluk, özne-nesne veya irade-belirlenim kategorilerinin marksist söylemde çelişkisi olmasa da bir gerginliği söz konusudur. Tarihsellik, kuram-eylem bağlamı sosyal bilimleri temellendirme konularındaki çok derin ve zengin söylemiyle kültür bilimleri yaklaşımının hem bu sorunların daha iyi anlaşılmasında hem de olgucu düşünceden sıyrılmada okunmaları ve üzerlerinde düşünülmeleri gerekir.

Marksist araştırmacı ve tarihçiler hermeneutik yönteme kayıtsız kalamaz. Dil bağlamı gerçekliği anlamada çok ciddi bir derinleşme olanağıdır. Her dönemde 'demokrasi', 'burjuvazi', 'devlet', 'özgürlük' vs. gibi kavramların aldığı anlam birbiriyle örtüşmez. Goethe'nin 'geçmiş bize daima bugünümüzün ışığı altında görünür' ifadesinde olduğu gibi çoğu zaman yaptığımız bugünün kavram anlamlarıyla geçmişi öğrenmeye çalışmaktır. Kalemin görüntüsünün suda kırılması gibi bu da gerçekliği anlamamızda yanılsamalara yol açmaktadır. Dil-düşünce-tarih bağlamı ve hermeneutik yorumlama marksist söylemle örtüşmektedir. Tarihe artık genel geçer kavramlarla değil bu derinleşme içinde bakmalıyız.

Dil-Kültür Bağlamında Nermi Uygur

Nermi Uygur ismiyle tanışmam *İnsancıl*'ın seminerlerinde oldu. Ardından Nermi Uygur'la güzel bir yolculuğumuz başladı. Dili, yöntemi, söylemiyle çok ayrı olduğunu hissettirmişti. Nermi Uygur'da kesin doğrular, çerçevesini çizen bir gerçeklik değil bilimin derinliğini görmek mümkün. Gerçeğe ulaşma yolunda uğraklardan biri olduğu bilinciyle hareket ediyor; böylece bu çerçevelerin ötesine taşarak bilgiye düşünmeye daha çok yer bırakıyor. Bu onun indirgemecilikten, kabacılıktan, kestirip atmalardan uzak söylemiydi. Ve bu coşkumu bir yazı yazarak *İnsancıl*'la paylaşmıştım. Nermi Uygur'la yolculuğumuz hala büyük bir keyifle devam ediyor. En son *Başka Sevgisi*'ni okudum. Okudukça beğenim daha çok artıyor.

Arız çiçekler vardır onlar her toprakta, her koşulda yetişirler. Hiçbir güzellikleri yoktur; insana bıkkınlık verirler. Ama bir de nadide çiçekler vardır; onlar özel toprak, özel hava koşulları ve özel bakım iterler. Türkiye, toprağı,. havası ve bakım koşulları açısından çok verimsizdir hatta vahim durumdadır. Nermi Uygur Türkiye'deki düşünce toprağının tüm olumsuz koşullarına rağmen açabilmiş güzel bir çiçektir. Bu yüzden sığlığın, kolaycılığın ve amatörlüğün hakim olduğu bu topraklarda Nermi Uygur, Afşar Timuçin gibi insanlar aykırı duruyorlar.

Nermi Uygur kültür bilimleri yaklaşımını özgün söylemiyle Türkiye'de yaşatanlardan. Kültür bilimleri yaklaşımı içinde Nermi Uygur'un bu söyleminden de kesitler vermek istiyorum. Yaşama bakışımız çok farklılıklar gösterse de Nermi Hoca bir düşünme pınarı; sağlıklı besleyici bir kaynak.

Felsefenin "nedir?" soruları Nermi Uygur'a göre aslında -kavramın- "anlamı nedir?" sorusudur. Onun varlık bilimi temelini dilsel olarak varolanda bulur; böylece felsefeye dilden girer. Düşünme dilden ayrılmaz; dah doğrusu dil-düşünme-dış dünya birbirinden koparılamaz. Gerçekliği düşünme-dil bağlamında ele alır; "düşünme denince, genellikle gerekçe öne sürme, öncülden sonuca yürüme, tek tek tasarımları belli bir düzen içinde birbiriyle birleştirme, çıkarımlama, kanıtlama, karşılaştırma, belgeleme, tanıtlama ve benzeri şeyler anlaşılır. İşte bütün bunlar, dil olmadan gerçekleştirilemeyen edimlerdir. Söze, düşünmenin eki gözüyle bakmak yanlıştır. Düşünmeyi ten,diliyse tenin giysisi diye yorumlamak bir iğretilemeden öteye geçemez: yoksa düşünme gerçekliği çarpık yansıtılmış olur. Aslında dil ile düşünme birbirinden ayrılmaz bir bütün meydana getirirler; içiçe girerler." [14] Böylece verilecek cevap da salt dünyaya değil anlama bağlıdır. Tek söz, tek bir formül bu anlam için yeterli olmaz. Verilecek cevabın 'anlam kalınlığındaki değişik katları açması' gerekir." Felsefedeki sorulara eksiksiz, genelgeçer, başka türlüsü tasarlanamayan zorunlu cevaplar bekleyenler, ergeç hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Değil felsefe so-

rularının tek tek bilimlerdeki bir çok soruların da, hatta kesin cevaplı diye bilinen matematik sorularında, böylesine sert bir ülküyle yaklaşmadığı görülür. Bu ülküye, herhangi bir yaşama ya da bilim alanında, ancak hazır cevaplardan kalkıp gene sözü edilen ülküye uygun sorular düzmeye kalkışınca erişilebilir. Ama bu sözümona başarı, arabayı atların önüne koşmaktan farksızdır." "Anlamın ortamı dildir, dildeki sözlerdir, söz düzenleridir. Dil ise daha şu hergünkü konuşmalarımızdan açıkça belli olduğu gibi, dünyayı aşkın bir gerçeklik değildir. Yalnız, bundan felsefe sorularının düpedüz dil araştırdığı sonucunu çıkarmamalıyız. Felsefe sorusu ne evren olarak evreni ne de dil olarak dili sorar. Kısaca söylemek gerekirse, felsefe sorusu, dünyaya-yönelmiş-olan-dilin-anlamında derinleşmeyi başlatır denebilir. Böylece, felsefenin, tümüyle bu derinleşme olduğu meydandadır." Böylece felsefe 'nedir?' e verilen cevap kavramda derinleşmektir. Kestirme cevap ise bu derinleşmeyi durdurur.

Nermi Uygur'a göre felsefeye iki türlü yaklaşım söz konusu. Birincisi olayları genel geçer kurallar halinde ortaya koyan tanıtlamadır. Sistemleştirmeler, metafizik, dogmatizm bu yöntemle içli dışlıdır. Onun yöntemi ise temellendirmedir; kendi deyişiyle 'bölük pörçük', 'tasvirci' felsefe. Hiçbir düşünsel tutum tek başına yaşamı açıklayamaz; geliştirmeye ihtiyacı vardır. Değişmez belirlemeler, kategoriler yaşamla birebir örtüşmez. Onun dil-kültür-tarih bağlamı bütün bu indirgemeleri reddecektir. Çözümleyici felsefesiyle her türlü toptancılıktan, ille kesinlik arayan yaklaşımdan, bir inanışa sorumsuzca bağlanmanın önyargılarından uzak durur.

Kavramlar tutamak noktalarıdır. Her çağın rengini üzerlerinde taşırlar; kavramların anlam kalınlığı bu dil-kültür-tarih ortamının sonucudur. Ona göre felsefe 'anlamı deşme'dir. Bir dil-kültür filozofu, bir 'düşünce kazıcısı'dır Nermi Uygur. 'Geniş açılı' bakmayı böyle sağlar.

Yöntem böyle olunca felsefi söylemin dile gelme araçları da 'denemeler' oluyor. Anlam katlarını açmaya çalışan söylemin hiçbir zaman sonsöz olmıyacağı bilinciyle 'düşünce kazıları' yapıyor denemelerle. Kendi deyişiyle "denemecilik hep süren kimliği' Uygur'un.

Nermi Uygur bilgi birikimi, bilim adamı görünümü ve söylemiyle çok ayrı bir portre çiziyor. Türkiye'de düşüncenin gelişip serpilmesinde denemeleri ve kuramsal çalışmalarıyla önemli duraklardan biri olmayı çoktan elde etmiştir. Dilin felsefesi ve felsefenin dili konusunda ondan öğreneceğimiz çok şey var.

"Susan Felsefeciler" ve Çok Konuşan Felsefeciler

Kuramsal konularda karşılıklı görüş alışverişi dışında tartışmayı hiç sevmem. Kendimi bilime giden yolda tırmanmaların başında birisi olarak gördüğüm için bu konuda daha da tedirginimdir. Ancak *İnsancıl*'ın 75. sayısında çıkan bir yazı beni huzursuz etmişti ve 76. sayıda M.Topal'ın yazısıyla bu huzursuzluk rahatsızlığa dönüştü. Ve bir *İnsancıl* okuru olarak bu konuda rahatsızlığımı dile getirmek istedim.

Bildiğim kadarıyla şu anda aynı koşulları paylaştığımız M.Topal'ın yazılarını ilgiye izliyordum. Türkiye solu yazını için gerçekten o dar kabuğu kırmış sayılı kişilerden biri olarak görüyor ve yazılarından hem yararlanıyor hem de okuyunca mutlu oluyordum; kararan iyimserliğimi aydınlatıyordu. O yazılar hala değerli ve M.Topal'ın düşüncelerine yine de önem veriyorum ama büyük üzüntüyle son sayıki yazısıyla ne yazık ki solun tutuklu olduğu düşünce kalıplarından kurtulamadığını görüyorum:

"Bu felsefecilerin ele aldıkları konular şunlar: kimlik, felsefe, descartes, anneanne, Ahmet Haşim, trajedi, aydınlanma, eğitim, yaşam..." Oldu mu Topal? Bunlar suya sabuna dokunmuyor mu? Bunlar yaşamının dışında şeyler mi? İnsandan kopuk mu? Hayır... peki M.Topal ne istiyor? "Ayının kırk tane şarkısı varsa otuzdokuzu armuttur" özdeyişine uygun olarak herkesin katliamlardan, işkencelerden bahsetmesini istiyor. Nerede? Solun elle tutulur tek kültür sanat dergisinde. Ve sonra da şöyle eklemek ihtiyacında hissediyor: "felsefeciyi politik militana indirgemek aklımın ucundan bile geçmiyor."

Türkiye solunun en büyük sorunu sığ düşüncedir. Bu sığlık onun estetik anlayışından örgütlenmesine, politika üretmesine ve basınına kadar yansıyor. Hiçbiri birbirinden kopuk değil, sanatını üretemezsen örgütlenmeyi de başaramazsın veya örgütlendiğin gibi bir sanat üretirsin. Türkiye'de en az otuz tane süreli devrimci yayın Topal'ın duymak istediklerinden bahsediyor. Bu otuz derginin toplamının sözcük hazinesi herhalde 300-500'ü geçmez. Kafalarımıza sığ düşüncenin, olguculuğun süzgecini koymuşuz marksizmi bu süzgeçten geçiriyoruz ve kalan büyük parçalarla herşeyi keşfettiğimizi sanıyoruz. Cezaevi avlusunda volta atmalar gibi çok yol katettiğimizi sanıyoruz. Ama aslında o iki duvarın arasındayız. Sol bu sınırları aşmalıdır. Bugün çoğu devrimcinin marksizmle kurduğu ilişki Hafız Burhan'ın Kuran-ı Kerim'l kurduğu ilişkiden çok farklı değildir.

Bu genel eleştirilerin büyük kısmını M.Topal haketmiyor belki ama son yazısıyla onun da bu kalıplardan tam olarak kurtulduğu söylenemez. Ne Nermi Uygur, ne Doğan Özlem ne de Betül Çotuksöken bir marksist-

tir hatta dünyayı yorumlayışları gereği böyle bir '-izm' diye sorunları yok. Ama düşünce dünyasına yaptıkları katkılarla bu düşünce biçimini benimsemiş insanlara çok şey katabilecekleri kesin. Türkiye'de düşünce toprağı çok kurak, verimsiz ve sol da bundan payını alıyor ama bırakalım bu insanlar bu toprakları sulasın hatta bu sulardan en fazla biz yararlanalım. Türkiye'de özellikle solda çok ciddi bir aydınlanmaya ihtiyaç var ve bu insanlar buna katkıda bulnabilecek sayılı isimlr. 'Yiğidi öldür hakkını yeme' diyen kültürümüz haksızlığın ne kadar ağır olduğunu dile getirmektedir. M.Topal'ın yazısında bu yapılmıştır.

Nermi Uygur Türkiye'deki düşünce dünyasına eserleriyle çok değerli katkılar yapmış bir bilimadamıdır: *Edmund Huserl'de Başkasının Ben'i Sorunu* (1958), *Dilin Gücü* (1962,1984), *Felsefenin Çağrısı* (1962, 1971,1984,1995), *Dünya Görüşü* (1963), *Güneşle* (1969,1989) *İnsan Açısından Edebiyat* (1969, 1977, 1985), *Türk Felsefesinin Boyutları* (1974, 1988), *Kuram-Eylem Bağlamı; Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi* (1975, 1995), *Dil Yönünden Fizik Felsefesi* (1979), *Yaşama Felsefesi* (1981, 1984, 1989, 1993), *Kültür Kavramı* (1984), *Bunalımdan Yaşama Kültürü* (1989), *Çağdaş Ortamda Teknik* (1989), *İçiyle Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası* (1992), *Tadı Damağımda* (1995), *Başka Sevgisi* (1997) [17] ve birçok makale, çeviri ve yayınlanmamış akademik çalışmalar... Afşar Timuçin'in *'Düşünce Tarihi'* ise bir ömürlük çalışma. Elli örgüt biraraya gelse yıllarca yazamıyacağı bir kılavuz... Ve yine Doğan Özlem'in çok önemli çevirileri ve çok değerli çalışmaları. Bu insanlar susmuyorlar, konuşuyorlar ama biz onları gelişmemiş 'dilimizle' anlıyamıyoruz. Önce düşünce yapımızı derinleştirip onları anlamaya çalışalım o zaman onların seslerini duymaya başlıyacağız. Gelişmemiş bir dili düşünün; 300-500 sözcüklük. Onun düşünce yapısı da bu 300-500 sözcükle sınırlıdır. Ve sonra gelip ona 'diyalektiği' anlatın. Bunu anlaması mümkün olmıyacaktır veya anladığı sizin anlattığınız değil onun bu 300-500 sözcüklük düşünce yapısına indirgediği olacaktır. Şimdi 500 sözcükle düşünen bir topluluğa marksizmi anlatır; marksizm bu süzgeçten geçip bütün derinliği ve canlılığını yitirip apayrı bir niteliğe bürünecektir. Bu dil-düşünce yapısına sahip birisi de Ahmet Haşim'i, Descartes'i, trajediyi duymayacaktır. ' Görmek isteyen ışığa gider; vaaz dinlemek isteyen camiye' bu yüzden ben kendi adıma M.Topal'ın küçümsediği konuların *İnsancıl*'da az yeralmasından şikayetçiyim. Keşke Betül Çotuksöken, Afşar Timuçin gibi yetkin insanlar daha çok olsa Tevfik Fikret'i, Namık Kemal'i, Yakup Kadri'yi, Sabahattin Ali'yi inceleseler... Ömer Naci Soykan Wittgenstein'ın yaklaşımını. Doğan Özlem Dilthey'i ve kültür felsefesini değerlendirse... Nermi Uygur sevgi üzerine denemeler yazsa. Nereye baksan YDD üzerine bir yazı bulabilirsin -çoğu da Demirer'in- ama en az YDD kadar bizim için önemli olan gerçekçi bir Ahmet Haşim, Yakup Kadri eleştirisi yoktur. Hatta yetkin bir edebiyat eleştirisi bu türden yazılardan daha çok katkılı olmaktadır. *İnsancıl*'ın farkı da burada zaten.

M.Topal'ın yazdıkları gerçekten güzel yazılar ben M.Topal'ın da iyi bir Yakup Kadri incelemesi yapabileceğine inanıyorum. Bu romanları eni konu ele aldığı zaman bir dönem Türkiye'nin görünümünü en gerçekçi biçimde, dönemin ürünü bir düşünceden çıkan romanda bulabilir.

Çevrilmeyi bekleyen yüzlerce çok önemli eser var. Ama kaçımız D.Özlem'in çevirdiği eserleri okuduk? Ya Nermi Uygur'un kitaplarını? Türkiye'de insanlaşma mücadelesine katkıda bulunmak için ne ille marksist olmak ne 8. Maddeden yargılanmak ne de cezaevlerinde yatmak gerekiyor. Söz konusu insanlar ne yazık ki YDD üzerine yazanlardan da cezaevlerinde yatanlardan da düşünceleriyle insanlaşma mücadelesine daha çok katkı yapıyorlar. Nermi Uygurlar, Çotuksökenler, Timuçinler, Özlemler varoldukları fakültelerde ışık saçmaya evam ediyorlar. Nermi Uygur bir fakülteye damgasını vurmuş bir insandır. En güçlü fırtınalarda bile Afşar Hoca onuruyla dimdik ayakta durmuş, Holding yayınevlerinin, TV'lerinin, Sanat sayfalarının başına geçmemiş yalnızlık pahasına, dışlanma pahasına ve maddi zorluklar pahasına inançlarından bir adım bile ödün vermemiştir. Solun gıkının çıkmadığı günlerde Afşar Timuçin'in yazdıkları ve ismiyle düşüncelerimize güvenimizi sağlamlaştırdık. Ve bir kez daha yinelemek istiyorum: "Yiğidi öldür hakkını yeme"

Nermi Uygur'un kuram-eylem bağlamı eleştirilebilir, felsefeyi tanımlama yöntemi eleştirilebilir, Afşar Timuçin'in estetik anlayışı eleştirilebilir, Betül çotuksöken'in 'felsefeyi söylem' anlayışı eleştirilebilir ama 'susmakla' eleştirmeye kimsenin hakkı olmadığını düşünüyorum.'Sığ ırmaklar gürültülü, derin ırmaklar sssiz akarmış'; sesi duymayınca bu akışı yok saymak haksızlıktır ve biz *İnsancıl* sayfalarında bu akıştan daha çok yararlanmak istiyoruz. Doğan Özlem'in de, Nermi Uygur'un da düşüncelerini, yorumlarını, anlamalarını bu sayfalarda bizimle paylaşmalarını istiyoruz. Onlardan alacaklarımız var. Bazen salaş görünen mekanlarda iyi görünümlü yerlere göre daha dobra sohbetler yapılır ve

daha çok içten iletişimler kurulur. Buralarda davranışlar bazen kaba görünebilir ama herkes açıksözlü ve iyi niyetlidir. *İnsancıl* böyle bir mekandır.Aydınlanma-insanlaşma mücadelesindeki güçlü sesleri buralarda görmekten mutlu olacağız. *İnsancıl* için önemli olan bu yönelimdir. Onun dışında 'şunlar söylenmeli', 'şunlar şu tarz söylenmeli' gibi darlaştırmalar *İnsancıl*'ın anlayışı değildir.

(1) Rothacker, E., *Tarihselcilik Sorunu*, Ara Yayınları 1990, sf 82.

(2) H-G. Gademer, *Hermeneutik*, çev: Doğan Özlem, Hermenutik Üzerine Yazılar, Ark Yayınevi, sf.11, 1995.

(3) W.Dilthey'dan aktaran: Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Remzi Kitapevi sf 67, 1986.

(4) W.Dilthey, *Tinsel Bilimlere Giriş*, çev: Doğan Özlem, Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, sf 106

(5) D.Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, sf 87.

(6) W.Dilthey'dan akt.: Doğan Özlem, *Hermenutik Üzerine Yazılar*, sf 41-42.

(7) Max Weber'den akt.: Doğan Özlem, *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, Ara Yayınları sf 80, 1990.

(8) M.Weber'den akt: D. Özlem, a.g.e. sf 87.

(9) M.Weber'den akt: D. Özlem, a.g.e. sf 99.

(10) D.Özlem, a.g.e. sf 136

(11) R. Aron, *Max Weber'in Bilim Kuramında Tarihsel ve Sistematik Yaklaşımların Sentezi* çev: Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitaplar, sf 296, 1994.

(12) J.G.Herder, *İnsanlık Tarihi Felsefesi Üzerine Düşünceler* çev: Doğan Özlem a.g.e. sf 211.

(13) Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, sf 122.

(14) Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, 1996, sf 15.

(15) Nermi Uygur, *Felsefenin Çağrısı*, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi yay. 1962, sf 39.

(16) Age sf 20.

(17) Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, yazar biografisi kısmından alınmıştır.

BİRAZ DAHA

Bir uzun öykü biter
Yorulur kişileri
Girer derede yıkanır.

Yollar inatçıdır
Keçiler ağaçlara tırmanır
Döner döner de bir temmuz günü
Böceklerle bir köşede tükenir.

Çalkanır güçlü denizler
Bütün o delilikler üstüne
Devrilir devirilir de
Varır bir çöplükte yorulur.

Yurdum benim
Taşım toprağım
Göğüm ağacım
Çiçekli dikine dikine yamacım
Gelir gelir de
Kötü bir güne dayanır.

Bu öykü öyle bitmez
Yorulmaz kişileri
Varır gün ışığına şöyle
Yunar yenilenir.

Yolların inatçılığı necedir
Ağaçlarda keçilerin başı vurulur
Köşeler dolandığı yerde düzlenir
Alır bir soluğa götürür.

Çalkanır güçlü denizler
Bütün o erdemlikler üstüne
Yücelir yücelir de
Varır o köhneyi kurutur.

Yurdum benim
Taşım toprağım
Göğüm ağacım
Gelin çiçekli köklü ağacım
Elbet bir gün gelir
O güzel güne uyanır.

Müştak ERENUS

Hüseyin BATUHAN

II. Semantik Tuzaklar veya Platon'un Kuruntusu

Giriş:

"Menon" diyalogunun başında Sokrates kendisine erdemin öğretilip öğretilmeyeceğini soran Menon'a, "Ben daha erdemin ne olduğunu bilmiyorum ki, öğretilip öğretilemeyeceğini bileyim" der ve bunun ardından "Şimdiye kadar bir bilene de rastlamadım" diyerek bu konudaki bilgisizliğin evrensel olduğunu ima eder. Bundan sonra girişilen araştırmada Menon'un "Erdem nedir?" sorusuna verdiği cevap Sokrates'i tatmin etmez, çünkü Sokrates kadının, erkeğin, devlet adamının şunun bunun erdemlerinin ne olduğunu değil, "erdemin kendisinin" ne olduğunu bilmek arzusundadır. Onun için, biraz da alaylı bir tonla Menon'a, "Ben tek bir erdem ararken, sen karşıma bir sürü erdem çıkardın" der. Sözü uzatmayayım, "erdem", "cesaret", "dindarlık", "güzellik" gibi daha çok değerler dünyasına ait kavramların tartışıldığı sokratik diyalogların hiç birinde pozitif bir sonuca varılmaz; başka bir deyimle, incelenen kavramın kesin ve belirli bir tanımının yapılmadığı görülür. İşte Sokrates'in binlerce yıldır dillere destan olan "Bildiğim tek şey hiç bir şey bilmediğimdir" sözünün arka-plânı budur. Yalnız, bana kalırsa, Sokrates'in büyük bir alçak-gönüllülükle "bilgisizlik" diye vasıflandırdığı şey bilgisizlik değil, salt "bilgisizlik kuruntusu"; aslında Sokrates bu konuda insanca bilinebilmesi mümkün olan her şeyi biliyor, bu bakımdan "insanların en bilgesi" ilan edilmiş olması büsbütün yerindedir; ne var ki, yanlış bir dil anlayışı yüzünden, daha doğrusu, belki de belli bir *dil idealini* her gün kullandığımız dille karıştırdığı için bilmediğini sanıyor.

Şimdi şöyle soralım: "Sokrates'in sözünü ettiği *bilgisizlik* ne çeşit bir bilgisizliktir?" Herhalde Sokrates gerek matematiğe gerek tabiat bilimlerine, gerek tarihe ait bazı bilgileri olduğunu inkâr etmiyor; bir köleye geometriye ait bir teoremin nasıl çözülebileceğini öğretmesi,sonra birçok savaşlarda başarılı bir asker olarak ortaya çıkması onun hem teorik, hem pratik birçok bilgileri olduğunu gösteriyor. O halde, yoksun olduğunu itiraf ettiği bilgi ne çeşit bir bilgi? Platon'un deyimiyle bu "idelerin bilgisi" veya kavramların bilgisi; bugünkü dille söylersek, Sokrates kullandığımız birçok sözcüklerin *tam* anlamını, biricik *doğru* anlamını, *gerçek* anlamını bilmediğini söylüyor. Bu durum karşısında bizim iddiamız şu: Günlük dilde sözcüklerin *tam* anlamı, biricik *doğru* anlamı, *gerçek* anlamı diye bir şey yok. Onun için, bu yazıma "Semantik tuzaklar veya Platon'un kuruntusu" başlığını verdim. 'Platon'un kuruntusu' diyorum, çünkü Platon Sokrates gibi kavramların bilgisinden yoksun olduğunu itirafla yetinmiyor, üstelik bu bilgiye sahip olduğumuza, hiç değilse yeteri kadar çaba gösterirsek, sahip olabileceğimize inanıyor. Plâton'a göre, böyle bir bilgi teorik-pratik bütün öteki bilgilerimizin ön-dayanağıdır, çünkü nesnelerden doğru bir şekilde sözedebilmemiz için, nesneleri dile getiren sözcüklerin mânası üzerinde anlamış olmamız gerekir; teknik deyimiyle, semantik doğruluk olgusal doğruluğun şartıdır. Örneğin ben "cıva standart şartlar altında 100° de kaynar" dersem, bu yanlış bir olgusal (emprik) iddia olur; ancak burada 'cıva' sözcüğünü herkesin 'su' sözcüğüyle sembolize ettiği nesneyi göstermek için kullanmışsam, iddiamın yanlışlığı olgusal değil, semantik (yani anlamsal) bir yanlışlıktır; semantik yanlışlıklar herhangi bir sözcüğün ortak kullanımlarına uymamaktan doğduğu için yanlış anlamaya veya anlaşmazlığa yol açarlar. O halde, nesneler hakkında olgusal anlamda *doğru* iddialarda bulanabilmemiz için ilkönce nesnelerden sözederken kullandığımız sözcüklerin anlamı üzerinde anlaşmış olmamız gerekir: Benim "çanta" dediğim bir şeye bir başkası "torba" derse aramızda bildirişme mümkün olamaz. Hepimizin ne gibi nesnelere "çanta", ne gibi nesnelere "torba" dememiz gerektiği konusunda anlaşıp uzlaşmamız şarttır. Bu şart gerçekleşmedikçe hem bildirişme (communication) mümkün olmaz, hem de uyumlu bir toplum düzeni kurulamaz, çünkü a'nın "iyi" dediğine b "kötü", c'nin "erdemli" dediğine d "erdemsiz" diyecek, böylece toplumda düzen kurmak da mümkün olmayacak. Platon'un da ana-kaygısı bu zaten: üyelerinin "iyliği", "adaleti", "cesareti", "dindarlığı", "güzelliği" farklı şekilde anladığı bir toplum kaosa, dolayısıyla çöküntüye mahkûmdur; onun için her sözcüğün "doğru anlamı"nı, "gerçek anlamı"nı bilmek yalnız bilgilerin insandan insana aktarılması, dolayısıyla birikmesi bakımından değil, toplum hayatının mümkün olabilmesi için de ön-şarttır. Pla-

ton'a göre, bir sözcüğün *gerçek* veya *doğru* anlamı o sözcüğün sembolize ettiği idea veya kavramdır; dolayısıyle idea'ların bilgisine yükselmemiz gerekiyor; bunun için de başvuracağımız araştırma metodu *dialektik*, başka bir adıyla felsefe'dir; Aristoteles'te mantık, günümüzde geniş anlamda semantik adını alan bu uğraşı, bütün öteki bilgi uğraşılarının temeli ve ön-dayanağı olarak karşımıza çıkıyor...

Bu açıklamadan sonra neden "Platon'un kuruntusu" başlığını kullanmakta ayak direttiğim sorulabilir; Platon'un dil hakkındaki bu görüşü doğru değil mi? Bu yazımın son bölümünde de belirtmeye çalışacağım gibi, Platon'un dil-anlayışı belli bir dil-ideali veya ideal bir dil-kurma çabası olarak yorumlandıkta gerçekten de saygıya değer bir anlayış; ancak ne kullanılan dilin yapısını yansıtıyor, ne de insanlar arasında bildirişmenin, dolayısıyla anlaşmanın sağlanması için Platon'cu anlamda bir ideal dile (bugünkü teknik deyimiyle *formalize* bir dile) ihtiyaç var; kaldı ki kullanılan sözcüklerden aynı dil toplumunun aynı şeyleri anlaması için ne soyut nesneler olan *idea*'ların varlığı gerekli, ne de zihnimizde varolduğu sanılan kavramların; dil anlaşmayı sağlamak için çok daha pratik, çok daha ince bazı kurallar ve araçlar geliştirmiş. Bu kural ve araçları iyi kullanmasını bilen herkes her durumda ne demek istediğini karşısındakine anlatabilir; ama gene de a ile b gibi iki kişi arasında bir anlaşma olabilmesi için, a'nın aklından geçen şeylerle b'nin aklından geçen şeylerin tıpıtıpına aynı olması gerekmez; dil yardımıyla biz daha çok bazı düşüncelerimizi "ima" ederiz; onları olduğu gibi yansıtmamıza hiç bir şekilde imkân yoktur.

"Dilin semantik tuzakları"ndan söz etmek amacını güttüğüm bu yazıya 'Platon'un kuruntusu' ile başlayışımın asıl gerekçesi, çoğumuzun, Platon'un idea'lar öğretisini kabul etmeyenlerin veya yadırgayanların bile, *Platon'cu bir dil anlayışını benimsemiş* olmamız, farkında olmadan aynı kuruntuya kendimizi kaptırmamızdır. Bu Platon'cu kuruntu sözcüklerin anlamı üzerinde yaptığımız bütün tartışmalarda kendini açığa vurur; her sözcüğün doğru veya kesin bir anlamı olduğu inancı (biraz da Platon'cu-Aristoteles'ci bir eğitim sonucu olarak) öylesine düşüncemizde yer etmiştir, nerdeyse öylesine bilinç-altımıza işlemiştir ki, ikidebir "insanın özü", "gerçek sanat", "gerçek demokrasi" gibi lâflar etmekten çekinmeyiz. Dolayısıyle herhangi bir sözcüğü bizim anladığımız anlamda kullanmayanları o sözcüğün anlamını bilmemekle değil, o sözcüğün gösterdiği nesneyi bilmemekle suçlandırırız. Bu bakımdan , örneğin "müzik" denince klâsik müziği anlayan birinin gözünde sözgelişi Schönberg'i veya Webern'i beğenen biri düpedüz "müzikten anlamayan", gerçek müzikle sahte müziği, sanat eseri ile sanat-dışı olanı birbirine karıştıran bir kimsedir. Genel olarak, kendi beğenilerimizi paylaşmayanları "zevksizlik"le, kendi ahlâk-kurallarımıza uymayanları "ahlâksızlık"la, kendi siyasî görüşlerimize katılmıyanları "bozgunculuk"la, hattâ "vatanhainliği" ile suçlamamız Plâton'cu bir dil-anlayışını ne denli benimsemiş olduğumuzu gösterir. Buna da şaşmamalı, çünkü Platon'un düştüğü kuruntuyu kökleştirmek hususunda oldum olası, bütün filozoflar, dinadamları, politikacılar, ahlâk-öğütçüleri, hattâ sanatçılar elbirliği etmiş gibidir; her din ve ahlâk-sistemi biricik "gerçek" sistem, her sosyal öğreti biricik "doğru" öğreti, her sanat akımı biricik "hâlis" akım olmak iddiasındadır. Filozoflar da, yakın zamana kadar, "doğru"nun, "iyi"nin, "güzel"in özünü (mahiyetini, tabiatını, aslını) araştırmayı baş görevleri saymışlardır; onlara göre, bir tane "gerçek doğruluk", bir tane "gerçek iyilik", bir tane "gerçek güzellik" vardır. Onun için Platon çeşitli iyi kişilerin ve *âdil davranışların* neler olduğunu değil, iyinin kendisinin, adaletin kendisinin ne olduğunu araştırıyordu; onun için Sokrates, kendisine "cesaret"in ne olduğu sorulan bir kimsenin, "cesaretin ne olduğunu öğrenmek istiyorsan, Laches'e bak, zira o cesur bir insandır" yolunda vereceği bir cevabı doyurucu bulmuyordu, çünkü Laches'i, Kallikles'i veya Sokrates'i cesur diye vasıflandırabilmemiz için "cesaretin kendisi"nin ne olduğunu bilmemiz gerekirdi. "İyilik", "adalet", "cesaret" gibi deyimlerin belirli ve kesin bir anlamları olması gerektiği, dolayısıyle kullanılan yöntem ne olursa olsun, felsefecinin baş görevinin bu biricik doğru anlamı *meydana çıkarmak* olduğu inancı insan düşüncesinin saplandığı en inatçı inançlardan biri olsa gerektir. Platon'un diyalektiği de, Aristoteles'in analitik tanımlama metodu (defmitionem per genus proximum et differentia specifica) da, günümüz Fenomenologlarının "öz-görüsü" (Wesensschau) dedikleri yöntem de hep bu "gerçek anlamı" ortaya çıkarma çabasıyla düşünülmüş yollardır. Bütün bu uğraşmaların "semantik bir aldanma" (semantical illusion) ürünü olduğunu göstermeye çalışacağım.

Sözünü ettiğim "semantik aldanma"nın çeşitli biçimleri olmakla birlikte, bütün bu aldanma çeşitlerinin bir tek kaynağı olduğunu sanıyorum: Dilin yapısı ve sözcüklerin işleyişi hakkında son derece basit ve yanlış bir modelden kalkıyoruz da ondan; buna (Wittgenstein'i izleyerek) "dilin mozaik modeli" diyebiliriz. Bir yanda gerçek var, öbür yanda dil; bir yanda gerçek

dünyasını meydana getiren nesneler durumlar, olaylar var, öbür yanda onları dile getirmek için kullandığımız sözcükler veya sözcük-dizileri, yani cümleler; öyle ki nesnelerle sözcükler arasında daima bire-bir bir bağlantı var. Örneğin: 'yağmur yağıyor' cümlesi 'yağmur' ile 'yağmak' deyimlerinin meydana getirdiği küçük bir mozaik; bu küçük mozaik yağmurun yağması denilen bir olayı, yani gerçeğin küçük bir parçasını yansıtıyor. Daha uzun bir söz dizisi gerçeğin daha geniş bir bölgesini yansıtan bir mozaik gibidir. Onun için, 'dilin mozaik modeli' yerine dilin yansıtma (veya resmetme) teorisi'nden de söz edilebilir burada. Bizce önemli olan, bu modele veya anlaşıya göre, bir mozaik oyununda olduğu gibi, dilde de *her* sözcüğün aynı şekilde işgördüğüne, dolayısıyla aynı şekilde anlamlı olduğuna inanılması. (Platon'un *ideaları* da her sözcüğün karşılığı olan nesnelerin *prototipinden*, ana örneğinden başka bir şey olması gerek.) Şu halde herhangi bir sözcüğün *anlamlı* olması, onun gerçek dünyasındaki belli bir şeyi göstermesi, temsil etmesi veya belli bir şeyin yerini tutması demek oluyor. Buna göre, 'yağmur' sözcüğüne gerçekten bu sembolle dile getirdiğimiz nesne, 'yağmur yağıyor' söz dizisine de bu nesnenin belli bir davranışı tekabül eder. Aynı şeyi 'Ahmet akıllıdır' veya 'cesaret bir erdemdir' için de söyleyebiliriz. Nasıl 'Ahmet' adı bir insanın sembolü ise, 'cesaret'de belli bir soyut nesne'nin adıdır; birincisinde "akıllı-olma" niteliğinin, ikincisinde "erdem-olma" niteliğinin bulunduğunu söylüyoruz.

Bu mozaik modelinin ne çeşit ontolojik yanılma veya aldanmalara yolaçabileceğini "dilin ontolojik tuzakları" adlı yazımda göstermeye çalışacağım; şimdilik bizi "semantik tuzaklar" ilgilendirdiği için, bir 'semantik aldanma'nın ürünü saydığım bu dil anlayışına dilin ne gibi bir özelliğinin sebep olduğunu göstermem gerekiyor.

Bana öyle geliyor ki, sözünü ettiğim "semantik aldanma"nın kaynağını belli bir soru sorma tekniğinde, daha doğrusu, "alışkanlığında" aramak gerekir. Bilindiği gibi, anlamını bilmediğimiz bir sözcükle karşılaştığımız zaman çokluk "X'ın anlamı nedir?" sorusunu sorarız. Bu soru gramer biçimi bakımından "Ahmet'in babası kimdir?" sorusuna benzer.Daha soruş biçimi bize, 'Ahmed'in babası' deyiminin belli bir insanı göstermesi gibi, "X'ın anlamı" deyiminin de belli ve bir tek karşılığı olduğu inancını telkin ediyor. Üstelik bu soruş biçimi her sözcüğün aynı şekilde anlamlı olduğu ve bu anlamın ne olduğunun aynı yöntemle meydana çıkarılabileceği izlenimini de kolaylıkla uyandırabilir. Buna göre, sözünü ettiğimiz "semantik aldanma"yı sırasıyla birbirine bağlı olan şu üç aldanmaya ayırabiliriz: 1) Her sözcüğün bir nesnenin adı olduğu kuruntusu; 2) Her sözcüğün tek ve belirli bir anlamlı olduğu kuruntusu; 3) Bu anlamın bir tek yöntemle meydana çıkarılabileceği kuruntusu. Oysa, biraz ilerde göstereceğim gibi, ne tek bir anlamlı-olma çeşidi vardır, ne herhangi bir sözüğün tek ve belirli bir anlamı, ne de bu anlamı meydana çıkaracak tek bir yöntem.

1- İlkin her sözcüğün aynı şekilde anlamlı olduğu inancının neden yanlış olduğunu göstermeye çalışacağım. Şöyle bir deneme sonunda sizin de sezgisel bir şekilde bu yanlışlığın farkına varacağınızı sanıyorum. Bunun için, "X'ın anlamı nedir?" soru kalıbında 'X' değişkeni yerine sırasıyla 'Paris', 'insan', 'kırmızı', 'hızlı', 'güzel', 'ben', 'değil' deyimlerini koyalım. O zaman:

'Paris' sözcüğünün anlamı nedir?
'İnsan' " " ?
'Kırmızı' " ?
'Hızlı' " ?
'Güzel' " ?
'Ben' " ?
'Değil' ?

türünden sorular elde ederiz. Soru biçimi aynı olmakla birlikte, iyi dikkat edilecek olursa, bu sorularda geçen sözcüklerden hiç birinin anlamını ayni yöntemle bulup dile getirmemizin mümkün olmadığı sezilir. Daha ilk bakışta 'Paris'le 'insan'ın aynı şekilde anlamlı olamayacakları, birinin yalnız bir tek nesnenin, belli bir şehrin adı olmasına karşılık ötekinin bir çok nesnelere birden uygulanan bir isim olmasından anlaşılıyor. Sonra, gerçi 'kırmızı'da, 'hızlı'da, hattâ 'güzel'de nesnelerin belli bazı niteliklerini dile getiriyorlar, ama kırmızılık tek bir nesnenin belli bir netiliği olduğu halde, bir nesnenin tek başına hızlı olduğundan söz edilmeyeceği besbelli; bu sözcükler, ikisi de gramer adları bakımından yüklem-terimleri, ama birincisi mutlak, ötekisi bağlantısal bir niteliği gösteriyor; dolayısıyla 'X kırmızıdır'ın tanımlama yöntemiyle, 'X hızlıdır'ın tanımlama yöntemi büsbütün farklı olacak. 'Kırmızı' ile 'güzel' arasındaki ayrımı ilk bakışta ayrımı ilk bakışta farketmek biraz daha güç; onun için "güzelliğin"de, tıpkı "kırmızılık" gibi nesnelerin kendilerinde bulunan nitelikler olduğu yanlış-inancı insanlığın en köklü ve inatçı inançlarından biri olarak karşımıza çıkıyor. Oysa, biraz dikkat edilirse, 'kırmızı'nın tasvir edici, yani nesnelerde herkesin algılayabileceği duyusal bir niteliği dile getiren bir terim olduğu, buna karşılık 'güzel'in değerlendirme'de

kullanılan bir terim olduğu anlaşılır. 'Ben' sözcüğünün bunlardan hiç birine benzemediği onun her kullanan'a göre anlam değiştirmesinden belli; 'değil'in durumu ise büsbütün başka; bize 'değil' sözcüğünün anlamı nedir?" diye soracak olsalar, durup kalır, daha doğrusu, ne diyeceğimizi şaşırırız; belki her sözcükten daha sık kullandığımız bu sözcük birden yabancılaşıverir. Oysa onu kullanabildiğimize göre, anlamını bildiğimiz şüphe götürmez. Bu şaşırmanın sebebi de, 'değil'in Platon'umsu bir idea'sına veya kavramına sahip olmayışımızdır; demek ki, dilimizde herhangi bir kavramı olmayan anlamlı sözcükler de varmış.

Şimdi, biraz dikkat edilince, sezgisel bir şekilde kavrayabildiğimiz bu ayrımları mantıkçılar daha belirli ve sistematik bir şekilde dile getirmeye, dolayısıyla sözcükleri mantıksal türlerine göre öbeklendirmeye çalışmışlardır. Bir sözcüğün mantıksal türünün ne olduğunu içinde geçtiği herhangi bir cümledeki mantıksal görevinden, mantıksal görevinin ne olduğunu ise ayni cümlenin doğrulanması için başvurduğumuz yöntemden anlıyabiliriz. Sözcükleri mantıksal görevleri bakımından kabaca şöyle sınıflandırıyoruz:

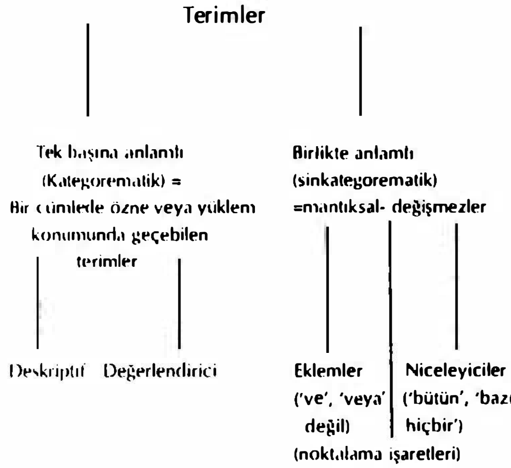

Bugün birçok mantıkçılarda bir cümlede yüklem konumunda geçen terimleri de "sinkategorematik" (yani birlikte anlamlı) terimler olarak yorumlama eğilimi vardır. O zaman, örneğin 'yeşil' sözcüğünün tek başına değil de, ancak 'X yeşildir' gibi bir cümlede belli bir anlam kazandığını kabul etmemiz gerekir. Bu yorumlamanın, 'yeşil' sözcüğünün mânasını anlayabilmemizi bizde bir yeşillik kavramı bulunmasıyla açıklayan Platon'cu geleneğe ve bu geleneği geniş ölçüde benimsemiş olan sıradan adama ne kadar aykırı geleceği meydandadır. Yeni mantıkçılara göre, 'yeşil' sözcüğünün anlamını bilmek, onu kullanmasını, yani doğru uygulamasını bilmektir; X gibi bir nesne, örneğin taze bir yaprak karşısında 'yaprak yeşildir' diyebilmektir. Ayrıca Platon'umsu ideler'e ihtiyaç yok bunu diyebilmek için. Şimdilik bu aşırı tezi tartışmak niyetinde değiliz; ancak tutarlı bir şekilde Platon'cu bir dil-anlayışından ne kadar uzaklaşılabileceğini göstermesi bakımından son derece ilginç bir tez bu. Öbür yandan, 'bütün', 'bazı', 'değil', 'veya' türünden mantıksal değişmezlerin, 'insan' veya 'sıcak' gibi tek-başına anlamlı sözcüklerden büsbütün farklı bir dilsel görev yüklendikleri de şüphe götürmez sanıyorum. Tek başına anlamlı sözcükler en küçük anlamlı söz dizisi sayılan cümlelerin temel yapı taşlarıdır; bunlar yardımıyla nesnelerden sözederiz. 'Ahmet çalışkandır' cümlesiyle 'Ahmet' adını verdiğimiz bir nesnede "çalışkanlık" dediğimiz bir niteliğin bulunduğunu dile getirmiş oluruz; böyle bir cümlenin doğruluğu ancak bazı emprik işlemlerle tespit edilebilir. Burada "Ahmet" ve "çalışkan" deyimlerinin tek başına anlamlı olması, dünyada bu deyimlerin karşılığı olan nesnelerin bulunması ve istenince bu nesnelerden örnekler gösterilebilmesi demektir. Oysa, 'bütün insanlar ölümlüdür' cümlesinde geçen 'bütün' sözcüğüne karşılık dünyada 'Ahmet' veya 'çalışkanlık' sözcüklerinin gösterdiği türden bir nesne göstermek mümkün değildir.'Ve', 'veya', 'değil'in de bu anlamda elle tutulur, gözle görünür bir karşılığını, bir örneğini gösteremeyiz; dolayısıyla bunların Platon'umsu bir idea'ları yoktur. Bu sözcüklerin dildeki görevi "adlandırma" veya "gösterme" değil de ondan; ama gene de belli bir görevleri var, hiç şüphesiz. Bunlar dünyadan, nesnelerden sözeden söz-bütünleri, yani cümleler üzerinde, bazı lojik işlemler yapmamıza imkân veriyorlar. Örneğin 'değil', herhangi bir iddiayı hayırlamaya, 've' iki cümleyi birden evetlemeye yarıyor v.b.g. Dolayısıyla bu sözcüklerin anlamlarını onların dildeki kullanılışlarını yöneten kurallar yardımıyla tespit edebiliriz. Bu kuralların tespiti işi mantığın araştırma alanını teşkil eder.

Ancak, örneğin 'kırmızı' ile 'değil' arasında mantıksal türleri bakımından bir ayrım olduğunu kolaylıkla kabul etsek bile, 'kırmızı' ile 'güzel' arasında da böyle bir ayrım olduğunu kabul etmek o kadar kolay değil. Nitekim, bugün bile insanların büyük çoğunluğu bu konuda Platon'cudur, yani çoğunluğun kanısınca 'kırmızı' deyimi nasıl bazı nesnelerin duyusal bir niteliğini gösterirse, aynı şekilde 'güzel'de böyle bir niteliği dile getirir; dolayısıyla 'güzel' sözcüğünün mânasını anlamak demek "güzellik" idea'sına veya kavramına sahip olmak demektir.*

'Güzel'in de 'kırmızı' gibi tasvir edici (deskriptif) bir

terim olduğu görüşü değerler-felsefesinde bir hayli savunucusu olan bir görüştür. Bunlardan bir kısmına göre, 'iyi', 'güzel' gibi "değerlendirici" sözcükler 'kırmızı', 'sert' gibi tasvir-edici sözcüklerden özce farklı olmayıp bu ikinci türden sözcüklerin "kısaltmaları"dır; bir başka kısmına göre ise, (Moore gibi) 'iyi', 'güzel'de nesnelerin objektif bazı niteliklerini dile getirirler; ancak bunlar kırmızı, sert gibi "tabiî" nitelikleri değil, tabiî-olmayan nitelikleri gösterirler; dolayısıyla onları duyularımızla algılayamayız, ancak "sezgi-gücü" ve "ahlâk duygusu" denen yeteneklerimizle kavrarız. Burada bu gibi görüşleri eleştirmeme veya tartışmama imkân yok; ancak, burada da mantıksal türleri farklı olan sözcükleri aynı türden saymanın bizi sözde birtakım açıklamalara ve içinden çıkılmaz güçlüklere götürdüğüne işaret etmek isterim. Herhalde, 'Bu tablo bir savaş sahnesini canlandırıyor' ile 'Bu tablo çok güzel' yargılarının doğrulama yöntemlerinin aynı olmadığı şüphe götürmez; kaldı ki, herhangi bir nesnenin bütün duyusal nitelikleri üzerinde herkesin anlaşabilmesine karşılık, ayni nesne hakkındaki değerlendirmelerin farklı olabilmesi, üstelik değişik değer-yargılarını uzlaştırmak için herhangi bir ortak yöntemin bulunamaması, görünüşlerin zıttına, 'kırmızı' ile 'iyi' veya 'güzel' deyimleri arasında dildeki görevleri bakımından bazı önemli ayrımlar olduğunu gösterir, sanıyorum. Aradaki ayrımın görülememesi 'Bu armut çok sulu' ile 'Bu armut çok lezzetli' cümlelerinin biçimce ayni olması ve 'sulu' ile 'lezzetli' deyimlerinin yüklem konumunda geçmesine bakarak, 'lezzetli'nin de 'sulu' gibi armudun kendinde bulunan objektif duyusal bir niteliği dile getirdiği sanısına kapılıvermekten ileri gelebilir. Oysa, biraz dikkat edilirse, 'sulu'nun salt *duyusal* bir niteliği, 'lezzetli'nin ise bizim belli bir *duyusal* nitelik karşısındaki duygusal tepkimizi dile getirdiği görülür. Onun için bunlardan birincisine "tasvir-edici", ikincisine "değerlendirici" sözcük diyoruz; herhalde herhangi bir şeyi tasvir etme ile onu değerlendirme arasında bir ayrım olsa gerekir. Bu ayrımı kabul ettikten sonra da neden "tasvir-edici" sözcüklerle "değerlendirici" sözcüklerin aynı yöntemlerle tanımlanamayacağı kolaylıkla anlaşılır. Değerlendirici deyimler daha çok dilin pragmatiğine, tasvir-edici sözcükler ise semantiğine aittirler...

2- "'X'ın anlamı nedir?" sorusunun bizi ikinci bir semantik aldanmaya sürüklediğini söylemiştim; bu aldanma her sözcüğün tek ve belirli bir anlamı olduğu veya olması gerektiği inancında dile gelir. Oysa tabiî dillerde geçen sözcüklerin büyük bir kısmı hem çok anlamlıdır, hem belirsiz. Örneğin 'sürgün' sözcüğü 'sürgüne gönderilen kişi' ve 'sürgün yeri'nden başka, 'bitkilerde yeni süren dal', bir de halk dilinde 'amel' (diyare) anlamına gelir. 'Sıcak' ve 'hızlı' sözcükleri ise anlam sınırları belirsiz sözcüklerdir. Bir iki örnekle anlamını belirtmeye çalıştığımız 'çok-anlamlılık' ve 'belirsizlik' deyimlerinin anlamını biraz daha açıklamamız gerekiyor.

a. *"Çok-anlamlılığın"* şöyle işlemsel (operationel) bir tanımını yapabiliriz: "Bir sözcüğün çok-anlamlı olması, bu sözcüğün içinde geçtiği bazı önermelerin hem doğru hem yanlış sayılabilmesi demektir."

Bu bakımdan, örneğin 'konun' sözcüğü çok anlamlıdır, çünkü 'Hiç kimse kanunlara karşı koyamaz' önermesi hem doğrudur, hem yanlış; 'kanun' sözcüğü 'tabiat kanunu' anlamında kullanılmışsa doğru, hukuk dilindeki 'kanun' anlamında kullanılmışsa yanlıştır. Dili kullanan hemen herkes çok anlamlılığın farkındadır; bazı sözcüklerin, aynı piyeste çeşitli rollere çıkan aktörler gibi, dilde tutumluluk sağlayan bir faktör olduğunu bilmeyen yok gibidir ve herhangi bir cümlede bir sözcüğün hangi anlam rolünü üzerine aldığını bağlamdan çıkarmak pek güç değildir. O kadar ki, görünüşçe çelişik bir ifade olan 'Bazı insanlar insan değildir' cümlesinde 'insan' sözcüğünün aynı anlamda kullanılmadığını, birinci geçişinde bildiğimiz insanı gösterdiğini, ikincisinde ise bazı ahlâkî nitelikleri dile getirdiğini sezmekte güçlük çekmeyiz. Bu bakımdan çok anlamlılık, pek nadir haller dışıda, insana semantik bir tuzak kurmaz. Çünkü, dediğim gibi, çok anlamlılığı sezmek, dolayısıyla gidermek kolaydır; bunda bize en çok *çelişmeme-ilkesi* yardım eder: Bir cümle hem doğru, hem yanlış olmayacağına göre, çelişik gibi görünen bir cümlede bazı sözcüklerin çok anlamlı olduğundan şüphe etmemiz gerekeceğini biliriz.

b. *"Belirsizliğe"* gelince: Bu sözcüğün işlemsel tanımı şöyledir: "Bir sözcüğün belirsiz (vague) olması, bu sözcüğün içinde geçtiği bazı önermelerin ne doğru, ne de yanlış olması demektir."

İlkçağdan bu yana belirsiz diye bilinen sözcükler arasında 'dazlak' deyimi gösterilir. Birbir saçlarımı yolmaya başlasam, nereden sonra bana 'dazlak' denilmesi yerinde olur? Şuphesiz gür saçlı bir insana dazlak demek doğru değildir; buna karşılık, başında tek tel kalmamış bir kimseye 'dazlak' denmemesi gülünçtür; ama 'Hüseyin Batuhan dazlaktır' iddiası karşısında duraksıyorsak, yani bu önermeye ne doğru, ne yanlış değerini uygulayamıyorsak, burada 'dazlak' sözcüğünün anlamı belirsiz demektir; bir sözcüğün belirsiz olması onu nelere uygulayıp nelere uygulamamız gerektiği konusun-

da elimizde belirli ayraçların olmaması demektir. Bu ayraçlar olmayınca da bu türlü sözcüklerin içinde geçtiği cümlelerin "doğruluk değeri"ni tespit edemeyiz; oysa *"üçüncü halin olmazlığı"* ilkesi uyarınca bir önerme ya doğru olmalıdır, ya yanlış; dolayısıyla ne yapıp yapıp belirsizliği gidermemiz gerekir. Çoğu hallerde gene bağlam yardımımıza koşar.

"Hayvanat bahçesinde *küçücük* bir fil gördüm" cümlesindeki 'küçücük' sözcüğünün gösterdiği nesnenin

"Dün akşam *kocaman* bir pire yakaladım"

cümlesindeki 'kocaman' sözcüğünün gösterdiği nesneden kat kat büyük olduğunu söylemek bizi çelişmeye düşürmüyorsa, bunun sebebi, bu iki sözcüğün her birinin kullanılış bağlamlarında değişik büyüklük ölçülerini dile getirmelerindendir. Genel olarak, 'sıcak-soğuk', 'büyük-küçük', 'güzel-çirkin', 'hızlı-yavaş' gibi bazı nitelikler arasındaki derecelenmelerin iki ucunu dile getiren kavram çiftlerinin eskiden beri şüpheciler tarafından silah olarak kullanılmış olması, bu sözcüklerin kullanılma alanları arasında kesin sınırların çizilmemiş olmasındandır. Bu yapılmadıkça, A'nın 'sıcak' dediğine B'nin 'soğuk', A'nın 'akıllı' dediğine B'nin 'aptal' demesi mümkündür, dolayısıyla ya bilgimizin relatif olduğunu, ya da bazı önermelerin doğruluk değerinin tespit edilemeyeceğini kabul etmemiz gerekir. Bu durumda bu gibi sözcüklerin dile sağladıkları esnekliği feda etmek, nesnelerin herhangi bir niteliğinin derecelerini ancak pek kaba bir şekilde belirten 'sıcak', 'soğuk' gibi kalitatif deyimler yerine 'sıcaklık' gibi kantitatif bir deyim koymak zorunda kalabiliriz; 'sıcaklık' dediğimiz bu niteliğin ölçümü için de "termometre" dediğimiz bir çeşit *objektif yargılama* ayracı bulduk mu, A'nın 'sıcak' dediğine B'nin 'soğuk' demesi önlendiği gibi, 'X'ın sıcaklığı 22° C dir' türünden doğruluk değeri belirlenebilir önermeler elde ederiz. Nitekim, bilim dili günlük dildeki birçok sözcüklerin belirsizliğini böyle kantitatif ölçü birimleri kabul etmekle gidermektedir. Bu dilde 'X uzundur' gibi ifadelerin yerini 'X'in uzunluğu n metredir', 'Ahmet akıllıdır'ın yerini 'Ahmed'in I.Q.su 98 dir' türünden ifadeler alır. Bu şekilde bilim klâsik şüpheciliğin en güçlü kalelerinden birini ele geçirmiştir.

Günlük dilin belirsizliğini bu yoldan gidermek suretiyle belirsizlikten doğacak pratik ve teorik sakıncaları hiç değilse belli alanlarda önlemek mümkün olmakla birlikte, felsefeciler de dahil, insanların büyük çoğunluğu belirsizlik olgusunun ya büsbütün farkında değillerdir, ya da kendilerinin sözcükleri doğru ve yerinde kullanmasını bildiklerine, başkalarının ise bu güçten yoksun olduklarına inanırlar. Bu sonuncu tutum bazan bilinçaltı bir Platon'culuğun ürünü olan sayısız sözel-tartışmaların kaynağıdır. Ben de bir tarihte böyle bir semantik aldanmanın kurbanı olmuştum; bir arkadaşımın aldığı kumaşın ben "gri" olduğunu iddia ediyordum, o ise "mavi" olduğunda ayak diretiyordu; tartışma son'unda arkadaşım beni bir çeşit renk sözcüklerinin anlamını bilmemekle suçlandırdı; ben de o da bu tartışmada "gri" veya "mavi" sözcüğünün belirli ve kesin bir anlamı olduğu, dolayısıyla 'X mavidir' ve 'X gridir' iddiasından birinin doğru olması gerektiği doğmasından kalkıyorduk. 'Mavi' sözcüğüne karşılık bizde bir mavi ideası veya kavramı olmalıydı; 'mavi' ile 'gri' değişik renkleri gösterdiklerine göre, birimizin haklı, ötekinin haksız olması gerekirdi. Ne o, ne ben gri ile mavi arası renkler bulunabileceğini, dolayısıyla ikimizin de haksız olabileceğimizi düşünememiştik; bir fizikçiye baş-vurup o kumaşın yansıttığı ışığın dalga boyunu ölçtürmeği akıl edememiştik. Akıl edemezdik te, çünkü anlam Platon'culuğunun doğruluğunu ikimiz de incelemeden kabul etmiştik. Bizi ta lise sınıflarından bu yana "X sözcüğünün doğru tanımı şöyledir" gibi lafları tekrarlamaya alıştırmamışlar mıydı? Kitaplarda, gazetelerde, nutuklarda, orda burda hep 'gerçek demokrasi', 'gerçek ahlak' gibi deyimlerle karşılaşmıyor muyduk? Şu halde paraların halisi ve kalbı olduğu gibi, sözcüklerin de "gerçek" ve "sahte" anlamları olmalıydı...

c. Locke'un anlattığına bakılırsa, (Essay, Kt. III, s. 78) Aziz Martin doğduğu zaman,, mahallenin papazı çocuğu vaftiz edip etmeme konusunda bir hayli duraksamış, ancak başka yetkili kişilerle yaptığı uzun görüşmelerden sonra vaftiz etmeğe karar vermiş. Duraksamanın sebebi şu: küçük Martin bir doğuş garibesi imiş, yani vücut yapısı bakımından insana benzemiyormuş. Locke'un yorumuna göre, kilise yetkilileri ilerde bu ucûbenin düşünme ve konuşma yetenekleri olabileceğini hesaba katmasalarmış, sonradan kilisenin "azizlik" katına yükselttiği bu biçimsiz yavrunun insan sayılmaması, dolayısiyle vaftiz edilmek şöyle dursun, ölüme terkedilmesi bile mümkünmüş. Allahtan mahallenin papazı insanı insan yapan özçizgileri arasında beden yapısını ikinci plâna atmaya razı olmuş.

'İnsanın özü', 'insanı insan yapan öz-çizgileri' gibi deyimler yalnız günümüzün koyu Platon'cuları olan Fenomenologlarla onların 'öz-görüsü' (Wesensschau) yöntemini insan-bilgisine uygulamaya çalışan "Felsefi Antropoloji" uzmanlarının manalı saydığı deyimler değildir; dediğim gibi, bu bakımdan Platon'cu olmayan yok gibidir. 'Sanat nedir?', 'Demokrasi nedir?', 'Felsefe nedir?' veya 'Bir felsefe sorusu nedir?' gibi soruların ge-

risinde hep "demokrasi" diye, "sanat" diye, "felsefe" diye bir şeyin olduğu inancı gizlidir. Şüphesiz bütün bu sözcükler aynı zamanda birçok şeyi adlandıran deyimlerdir, ama bu değişik nesneler arasında belli bazı ortak öz-çizgileri var ki herhalde, onlara aynı adı veriyoruz. Başka bir deyimle, bu nesneler bir ve aynı türün üyeleridir. Şu halde, her genel terim, üyelerini belli öz-çizgileri yardımıyla başka nesnelerden kolaylıkla ayırdedebildiğimiz bir türün adıdır. İnsan türünü öteki hayvan türlerinden, hattâ en yakın hayvan türü olan maymun türünden ayırdedebiliyorsak, bu, insanda, ama yalnız insanda olup başka hiçbir hayvanda rastlanmayan bazı niteliklerin varolmasındandır. Örneğin, düşünebilme, alet yapıp kullanma, konuşma, gülme, ağlama, dik yürüme ve tüysüz iki bacaklı olma insanı insan yapan öz-çizgileri arasında sayılabilir. İnsan'ın tanımı onu öteki hayvanlardan ayırt eden bu gibi öz-çizgilerinin, hiç değilse bunlardan temel öz-çizgileri diye ayırdedilen bir kısmının belirtilmesinden başka bir şey değildir. Örneğin, "akıllı olma" veya "tüysüz iki bacaklı olma" nitelikleri insanı hayvandan ayırdetmemiz için yeterli bir nitelikse, Aristoteles'in yaptığı 'İnsan = akıllı hayvan' veya Platon'un yaptığı 'İnsan = tüysüz iki bacaklı hayvan' tanımı yasaya-uygundur.

Platon'cuları tatmin eden bu açıklamanın ne derece yalınkat olduğunu anlamak için kendimize şu iki soruyu sormamız yeter: 1) Bir türü ötekilerden ayırdeden öz-çizgilerinin sayısı belli midir? 2) Bunlardan hangilerinin temel öz-çizgileri olarak seçilmesi gerektiği konusunda elimizde objektif ayraçlar var mı?

Birinci soruya "hayır"la cevap vermek zorundayız. Çocuksu bir anlayışa göre, türler Platon'un idea kalıplarından çıkmış gibidir; dolayısıyla her birinin belli sayıda ayırdedici öz-çizgileri olmak gerekir; üstelik bu çizgiler değişmezler. Buna göre, 'insan' deyiminin uygulandığı bütün canlılarda aynı çizgilerin bulunması şarttır. Bu görüşü pek az kişinin paylaşacağını sanıyorum, çünkü Aziz Martin örneğinden de anlaşılabileceği gibi, genellikle insanlarda görmeye alışık olduğumuz bazı çizgilerin bir canlıda bulunmaması ona 'insan' demekten bizi alıkoymaz; nitekim insan biçiminde olup da akılsız (idiot), deli veya dilsiz olan canlıları, salt vücut yapılarına bakarak insan sayarız; buna karşılık, maymun biçiminde olup ta konuşan, gülen ve ağlayan bir yaratğa rastlasaydık, ona da bu nitelikleriden ötürü insan derdik. Papu'lar ne derece insandır? Tanganyika'da Leasey'nin kafatasını bulduğu ve 1.750.000 yıl önce yaşamış olduğu hesap edilen en eski insan bugünkü insan anlayışımıza ne derece uyuyordu? Belli bir kafatası biçiminden ve belki de çok basit bazı aletleri kullanmadan başka ne gibi öz-çizgileri bu atamızı maymun dediğimiz yakın cinslerinden ayırdediyordu? Tarih boyunca sürekli bir gelişmeye uğrayan canlı türlerini bir yana bırakın; "altın", "bakır" gibi maden türlerini altın ve bakır-olmayandan kesin olarak ayırdetmemizi sağlayacak belli sayıda öz-çizgileri var mıdır? kOlsa bile biz bunların hepsini bu sözcükleri ilk kullanmaya başladığımız andan itibaren bilebilir miyiz? 'Su' sözcüğünü alalım: Herhalde gnülük dilde biz bu sözcüğü belli bazı duyusal niteliklerini bildiğimiz bir sıvı için kullanırız, ama bu suyun bütün kimyasal niteliklerini bildiğimizi gösterir mi? Bazı hallerde bu sözcüğü "yanlış" kullanmamızdan anlıyoruz ki, hiç bir zaman bir sözüğü kullanırken gözönünde bulundurduğumuz niteliklerin sayısı belli değildir. Waismann dilin bu özelliğine 'dilin açık dokusu' diyor; ona göre, hiç değilse, bütün empirik kavramların anlamı geleceğe açıktır, yani dünyada varolna nesneleri gösteren her sözcük kullanılma sürecince durmadan yeni ve bazen oldukça değişik anlam içerikleri kazanır. Onun için, bu türlü sözcüklerin anlam sınırlarını bundan sonrası için kesin çizgilerle belirlemeye kalkışmak boşuna bir çabadır; bu çabanın gerisinde değişmeyen (statik) bir dünya anlayışının ve böyle bir anlayışın ürünü olan Platon'cu kavramcılığın rolü olduğu şüphe götürmez.

(Devam edecek)

* Platon diyaloglarında 'iyilik', 'güzellik' gibi deyimlerle 'bilgi', 'cesaret' gibi deyimler arasında hiç bir ayrım gözetmez; diyalektik yönteminin hepsine aynı şekilde uygulanabileceğinden en küçük bir şüphesi yokmuş gibi davranır.

GECE SAATİNİ KURDU

gündüz takıldı geceye,
gece saatini kurdu
çeyrek aydın kalabalık
karanlığa yatıyordu

gece döndü geleceğe
gelecek saati kurdu
karanlık tıkadı geleceği
saat durdu

gelecek geçmişe döndü
geçmiş üzgündü
karanlık söndü
geçmiş geleceğe göründü

Mahmut YILMAZ

Farabî'nin Siyaset Felsefesi

"Zamanın ters, yarenliğin faydasız; her reisin bezgin ve her başın hasta olduğunu görünce; evime kapanıp şerefimi kayırmayı kâr bildim. Yanımda saklı duran ve avucumda ışıldayan hikmet şarabından içerim. Sofra arkadaşlarım mürekkep şişeleridir, sazım onların şakırtısıdır. Bu arada dünyadan göçmüş hikmet erbabının sohbetiyle neşelenirim."

FARABÎ

Gülnihâl KÜKEN

Siyaset kelimesi lûgat anlamıyla memleket idaresi manâsındadır. Seyislik, at idare etme, at işleriyle uğraşma gibi anlamları da içerdiği bilinen siyasetle seyis (sâyis) ismi aynı kökten türetilmişlerdir. Hâkim olmak, hükm etmek vb. manalara gelmektedir. Grekçedeki 'Politeia' ve Latincedeki 'Civitas' kelimeleri de aynı anlamda olmak üzere şehir ve devlete ait şeyler (bilgiler) anlamlarını (47) taşımaktadır.

Nasıl ki mantık doğru düşünmenin kurallarını öğretmekle, hükümlerimizin tutarlı olup olmadığını gösteren bir şablon gibiyse aynı şekilde ahlak ve onun paralelinde yahut devamı olarak gösterilen siyaset bilimi de dürüst yaşamın kurallarını gösterdiği gibi aynı zamanda şahıs veya toplum olarak eylemlerimizin ahlak ve siyaset kurallarına uygun olup olmadığını da gösteren bir şablon sayılabilir.

Farabî'nin felsefesinde çoğunlukla mantık bilimine ve bunun ardından da metafiziğe ağırlık verildiği zannedilmektedir. Bu hükmün ilk yarısı gerçeğe uygundur. Fakat eserlerinde konuların sayfa bakımından nicelikleri dikkate alınırsa görülür ki o, nicelik açısından metafizikten daha çok, ahlak ve siyaset sahasında yazılar bırakmıştır. Mesela *İlimlerin Sayımı* adlı eserinin beşinci bölümündeki konulardan biri 'Medeni İlim' (48) başlığını taşıdığı gibi elyazmalarında daima birarada; yani tek cilt içinde mevcut olan üç tane eseri var ki bunlardan biri *'Tahsilu's-Sa'ade'* (Mutluluğu Kazanma) ismini taşımatadır. Diğer iki eseri ise *'Eflatun Felsefesi'* ve *'Aristo Felsefesi'* başlıklarını taşımaktadır. (49) Farabî'nin ahlak ve siyaset konularıyla ilgili *'Ara'u ehl'il-medinet'il-fazıla'* (Fazıl Medine Halkının Reyleri) (50) ve *'es-Siyaset'ül-Medeniye'*adlı Türkçemize çevrilmiş iki önemli eseri de bulunmaktadır.

Farabî siyaset bilimine 'medeni ilim'de demektedir; zira o, şehir (medine) kelimesini; belli bir gaye ile bir şehirde toplanmış olan kimselerin meydana getirdiği 'topluluk' manâsında kullanmaktadır. (51)

Farabî'ye göre siyaset bilmi (medeni ilim); irade, yani istek ile yapılan işlerle hareketlerin çeşitlerini, bu işler ile hareketlerin meydana gelmesine sebep olan alışkanlık, ahlak ve huylar ile bunların amaçları ve ahlakın nasıl olması gerektiğini araştırıp inceleyen bir bilimdir. İnsana mutluluk kazandıracak şeylerin, iyilik, güzellik ve erdem olduğunu, bunların zıtları olan kötülük, çirkinlik ve erdemsizliğin ise mutsuzluk getirdiğini ve noksanlık olduğunu meydana çıkaran siyaset bilimi mutluluk getirecek erdemli işler ve hareketlerin toplum içinde bir düzen ile dağılıp ortaklaşa kullanılmasını sağlar. Siyaset bilimi aynı zamanda bütün bunların bir devlet başkanı tarafından sağlanabileceğini, toplum düzeninin sadece başkana bağlı olduğunu ortaya koyar. Başkanlık ancak bir maharet ve meleke ile mümkündür. "...İşte hükümdarlık, padişahlık ve ona ne ad vermek istenirse o, bu maherettir; siyaset de bu maharetin yaptığı iştir....'(52) Başkan kendisindeki bu mahareti üniversal (küllî) kanunları teorik olarak öğrenmek ve toplum içinde uzun bir zaman çalışıp bireyleri, onların ahlak seviyelerini tecrübeyle; yani pratik olarak araştırıp incelemek suretiyle kazanır.(53)

Farabî'ye göre siyaset felsefesi (medeni felsefe); araştırıp incelediği, irade ile yapılan işler, hareketler ve alışkanlıklar hakkında üniversal (külli, tümel) kanunlar verir. Ancak araştırdığı ve değerlendirmede bulunduğu toplum içindeki bu iş, hareket ve alışkanlıklar sınırsızdır ve hepsinin biraraya toplanıp kavranılması mümkün değildir. (54)

Anlaşılacağı üzere Farabî bu düşünceleriyle, yaşayan bir organizmaya benzeyen toplumun, sonsuz bir potansiyeli olduğunu, geçmişten devraldığı gelenek-görenek ve ahlak kurallarını, günün şartlarına göre da-

ima değiştirebilme yeteneğine sahip bulunduğunu ve siyaset biliminin bu yüzden daima yeni şartları araştırması, belirli kalıplara hapsedilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İnsan ve Devlet Benzerliği

Ahlak ve devlet felsefesini kendisinden önceki birçok filozoflar gibi insanlar arası ilişkilere, komşuluğa ve yardımlaşmaya dayandıran (55) Farabî, tıpkı Aristoteles gibi " insana bundan dolayı içtimai ve siyasi bir hayvan adı verilmiştir..."(56) demektedir. Farabî'nin ahlak ve siyaset teorisinde, fiziki sosyal bir çerçeveye oturtulmuş olan insan daha sonra metafizik varlık alanına yönelmek zorundadır. Farabî'ye göre insan, maddi varlık sahasına dair bilgi sahibi olurken kullandığı metodun aynısını metafizik varlık için de kullanmak zorundadır. (57) Bütün fizik ve metafizik varlığı incelediği farzedilen ve sosyal bir yaratık olduğu unutulmaması gereken böyle bir insan; " ne olduğu, ne'den olduğu veya ne için olduğu ilkelerinden hiçbiri kendisinde bulunmayan fakat kendisi adı geçen bütün varlıkların ilk ilkesi olan varlığa (Tanrı'ya) ulaşana kadar bu araştırmaya devam etmelidir..." (58) Böyle bir ifadeye bakarak Farabî'nin ahlak ve siyaset teorisini H.Corbin'in düşüncesiyle teolojiye, nübüvvet ve vahiy temeline dayandırdığını zannetmek (59) kanımızca bir yanılgıdır Fizik varlığı adeta endüktif bir metodla teker teker saydıktan sonra, ulaştığı metafizik mertebenin en üstün noktası olan Tanrı idesini bir hedef gibi göstermek; buna dayanarak onun ahlak ve siyaset teorisinin teolojik temelden yola çıktığını iddia etmek de aynı şekilde büyük bir yanılgıdır.

Gerçekte Farabî'nin ahlak ve siyaset görüşünü sosyal bir varlık olarak dikkate alınan, fizik ve metafizik alemi-Tanrı idesine ulaşıncaya kadar- inceleyip bilgi sahibi olan bir insan tasavvuruna bağlamak uygun olur. Farabî'nin bütün felsefesinde kozmolojik bir birlik anlayışı vardır. Nasıl evrendeki bütün varlıklar ilk nedene doğru yükseliyorlarsa, insanlığın en yüksek mevkisinde bulunan başkana da diğer insanlar öylece ulaşmaya çalışırlar. İnsanlığın en yüksek mertebesindeki kişi; akl'ı-faal ile birleşmiş olmalıdır. Vahy ve ilham da gerçekte bu birleşmeden kaynaklanır. Bu birleşmede ittisal (özdeşleşme) yoktur, bir temasa geçme, ilişkide olma sözkonusudur. Farabî'nin devlet başkanı akl'ı-faal ile ilişkide bulunarak felsefî bilgilerin kaynağına ulaşır ve bunu aklı ile gerçekleştirir. (60) Peygamberlerin filozoflardan farkı bu ittisali akıl ile değil muhayyile (hayâl) ile gerçekleştirmeleridir. Burada da vahylerin, ilhamların, sadık (doğru) rüyaların kaynağı vardır. Farabî'nin siyaset felsefesini anlatırken başkan olacak kişide peygamber ile filozofun bütün iyi özelliklerinin bulunmasını istemesi, onun felsefesinin sadece bir teoloji olduğunu göstermeğe yetmez. Aslında Farabî'nin amacı pek çok vesile ile din ve felsefeyi uzlaştırmaya çalışmaktır. Onun devlet başkanı Platon'daki filozof başkan idesine daha uygundur. Farabî'nin felsefeye bakışı bir Ortaçağ düşünürü olan St. Thomas Aquinas gibi bir teolog gözüyle olmamıştır. O, felsefeyi bir rastyonalist filozof gözüyle incelemiştir. Nitekim Farabî eserleri üzerinde çalışmalar yapan Fr. Dieterici de Farabî'nin sık sık Kur'an dogmalarını rastyonalize ettiğini belirtmektedir. (61)

Farabî siyaset ve ahlâk felsefesinde teolojik olarak dine yüksek bir terbiye edici bir önem vermekle birlikte; "... dini her vakit sâf akıl ile kazanılan bilgilerin altında tutmuştur..." (62) Onun felsefesi spritualist bir tasavvuftan ziyade rastyonalist bir felsefedir. Bütün toplumda bir tek ruh dönüp dolaşmalıdır derken; tabiatta insan vücudunda nasıl bir uzvun hastalığı, diğer uzuvlardan hissediliyorsa, devlette de bir ferdin felaketinin bütün devlette hissedilmesini arzulamaktadır. O, mükemmel bir devletin, tek bir vücut gibi bir birlik teşkil etmesini ve bu vücudun azası olan fertlerin kendi ihtisasları dahilinde olan işleri yapmasının gerekli olduğunu savunur.

Farabî toplum yapısı ile insan bedeni arasında benzerlik bulunduğunu ve erdemli bir toplumun, sıhhati mükemmel olan bir vücuda benzediğini ve bütün uzuvlarının onu hayat devresinin sonuna kadar korumak hususunda yardımlaştığını belirtir: "Fazıl şehir (Erdemli şehir) tam sıhhatte bir vücuda benzer. Bütün uzuvları onu hayat devresinin sonuna kadar muhafaza etmek hususunda yardımlaşırlar. Bir vücudun uzuvları nasıl çeşitli iseler, yaratılış ve kuvvetleri bakımından nasıl birbirlerinden üstün iseler ve hepsinin başında baş rolü oynayan kalb-adında bir uzuv- varsa ve bu hâkim uzva mertebece yakın olan uzuvlar ve bunların her biriyle sıkı münasebette bulunan diğer uzuvlar varsa ve bu son uzuvlarla ilgili olan ve emirleriyle hareket eden aşağı derecede uzuvlar varsa ve bu tâbi uzuvlara bağlı başka uzuvlar ve nihayet işleri güçleri yalnız başkalarına hizmet olan daha aşağı uzuvlar varsa, şehir de böyledir, yani şehri teşkil eden unsurlar, yaratılışta çeşitli ve birbirlerinden üstün yapıdadırlar. Bunların arasından riyaset (başkanlık) vazifesini gören bir insanla, mertebece ona yakın başka kimseler bulunur. Bunların her biri, kendi kabiliyeti ve melekelerini, reisin gayelerine uygun bir surette kullanır. Bu yüksek rütbe sahiplerinin

emrinde başka kimseler bulunduğu gibi, bunların da emrinde başkaları bulunur. Meratip silsilesiyle böylece alçala alçala nihayet en aşağı tabakalara varılır ki bu sonuncular, artık başkalarına emretmeyip yalnız aldıkları emirleri yerlerine getirirler..." (63)

İnsan vücudu ile toplum yapısını böylece birbirine benzeten Farabî, insan vücudu ve bu vüudun azalarının tabii (doğal) olduğunu, fakat toplumu meydana getiren fertlerin de tabii olmakla birlikte, o toplumun birer üyesi ve hizmetinde bulunmak itibariyle gösterdikleri faaliyetin iradî; yani isteğe bağlı olduğunu (64) belirtmektedir.

Farabî insanların kendi iradeleriyle isteyerek bir toplum oluşturduklarını, aslında yaşamak için buna zaten mecbur olduklarını ifade ederek şöyle der: " Her insan yaşamak ve üstün mükemmelliyetlere ulaşmak için yaradılışta birçok şeylere muhtaç olup bunların hepsini tek başına sağlayamaz. Her insan bunun için, çok kimselerin bir araya gelmesine muhtaçtır. Her ferd bu ihtiyaçlardan ancak üzerine düşeni yapar. Bütün insanların birbirleri karşısındaki durumları da bu merkezdedir. Böylece her ferd, tabiatındaki mükemmelleşme ihtiyacını, ancak muhtelif insanların-yardımlaşma maksadıyla- biraraya gelmeleriyle elde edebilir... ." (65) Farabî'nin düşünceleri 1789 ve 1794 İnsan Hakları Bildirgesi için fikirleriyle bir dayanak teşkil etmiş olan Jean Jacques Rousseau'nun görüşlerini hatırlatmaktadır. (66) Farabî'ye göre de insanlar doğal ihtiyaçlarının yönlendirmesiyle, zorunlu olarak biraraya gelirler ve özgür iradeleriyle bir toplum anlaşması yaparlar. Bu anlaşmanın amacı, onları içte ve dışta, birlikteliği ve bütünlüğü bozacak tehlikelere karşı korumak ve aynı zamanda insandaki mükemmelliğe erişme arzusunu gerçekleştirmektir. Toplumdaki her bireyin kendi yetenek ve yaradılışına uygun işleri yaparken, gerçekleştirdikleri her faaliyetin aynı derecede önemli olduğunu belirterek insanlar arasında yaptıkları işlerden dolayı bir seviye farkı gözetmez. Toplum bütünlüğünün mutluluğu ferdin topluma ve toplumun da ferde olan bağlılığıyla mümkündür. Toplumun bir ferdine yapılacak haksızlık toplumun bütününe yapılmış haksızlık olarak farzedilir.

Toplum Tipleri: Farabî'ye göre de en küçük topluluk birimi aile'dir. Ailelerin yaşadığı evlerin biraraya gelmesiyle sokak, sokakların birleşmesinden mahalle ve köy meydana gelir ve bütün bunlar 'eksik topluluk'tur. 'Küçük topluluk' şehir halkından meydana gelir. 'Ortanca topluluk' ise 'yeryüzündeki ayrı ayrı milletler'den ibarettir. Yeryüzündeki bütün insanların oluşturduğu toplum ise 'büyük topluluk'tur ve Farabî'nin idealindeki en mükemmel topluluk budur. (67) Onun devlet anlayışında kozmolojisinde olduğu gibi bir hiyerarşi sözkonusudur. Devletin en üst kademesinde bulunan başkan ile alt kademedekiler bir dayanışma ve organizasyon içinde ilişkilerini sürdürürler.

Farabî'ye göre iki türlü toplum vardır: Erdemli (faziletli) toplum ve erdemsiz (faziletsiz) toplum.

Erdemli Toplum: Bir aydınlar aristokrasisi görünümünde olan bu toplumda herşeyden önce adalet hüküm sürecektir. Hakiki mutluluk bu toplumda gerçekleşir ve bu da adalet sayesinde mümkün olur. Farabî de siyaset felsefesi ile uğraşan bütün düşünürler gibi her fırsatta adaletin önemini vurgulamış, adaletin olmadığı devlet ve saltanatın dayanaktan yoksun kalacağını belirtmiştir. Aslında çağlar boyunca bütün halk kitlelerinin arzuladığı biricik nimet adalettir denilebilir. Bu yüzden halkı ve devleti yönetmenin biricik amacı adalet olmalıdır. 'Adalet mülkün temelidir' (Adalet devletin temelidir) anlayışı hiç eksik olmamıştır.

Erdemli toplumlarda yönetici olan başkanlar değişik zamanlarda ve değişik toplumlarda başkanlık etseler de adeta bir tek başkan gibidirler: "... zaman boyunca yaşamış bir tek krala benzerler..." (68) Bütün toplumun ruhu birdir. Bu toplumlar da değişik zamanlarda ortaya çıksalar dahi hepsi birbirine benzer. Toplum içindeki her tabaka; " amir olsunlar, memur olsunlarbir tek nefis (ruh) halinde yaşarlar..." (69)Böyle erdemli toplumların ortaklaşa bilip yaptıkları işler gibi, bilim ve diğer işlerde her tabakaya ve her ferde ait değişik görevler vardır.

Farabî'ye göre mutluluk aşamasına iki şeyle varılır: biri, ferdi başkasına bağlayan beraberlikle, diğeri, ferdi mensub olduğu zümreye bağlayan beraberlikte. Her fert bu iki saadete ulaşmak için çalıştığı takdirde üstün bir ruh seviyesine varır. Bu uğurda çalıştığı nisbette ruhî üstünlüğü artar, gün geçtikçe de fazileti kuvvet kesbeder..." (70) İnsanı mutluluğa ulaştıran işlerle ne kadar çok meşgul olunursa, insan bu işlerde o kadar çok mükemmellik kazanır ve bu suretle en üstün derecelere erişir.

Erdemli Şehirde Devlet Başkanı: Farabî'nin devleti insan bedenine benzettiğinden bahsetmiştik. Platon da bir organizmaya benzettiği devletin en üst reislik makamına 'akıl'ı koyarken buna karşılık Farabî bu üst mertebeyi 'kalb'e verir ve reis 'in; yani devlet başkanının fonksiyonunu kalbin fonksiyonlarına benzetir. Devlet başkanı da tıpkı hâkim uzuv olan kalb gibi toplumun hâkimi ve vatandaşlar arasında en yüksek paye sahibidir. Toplumun oluşturulmasında en önemli ilk teşeb-

büsleri yapan kişidir. Toplum kademelerinin meydana getirilmesi her kademedeki işlerin yürütülmesi, meydana gelebilecek aksaklıkların giderilmesi hep reisin vazifelerindendir. Devlet başkanına derece bakımından yakın olan mevkidekilerin gördükleri iradî hizmetler de onlardan daha aşağı seviyede bulunanların gördükleri hizmetlerden mertebe olarak daha yüksektir. Toplum içinde görülen bu hizmetler derece derece alçalarak sonunda en önemsiz işleri gören fertlere kadar sıralanır. Aslında toplumdaki her bölüm; bireyleri birbirleriyle bağdaşmış ve birbirlerine düzenli bir şekilde bağlanmış olarak meydana gelir. Farabî toplumdaki bu düzen ve intizamı kozmoloji nazariyesine de uyglar: " İlk Sebeb'in diğer varlıklara nisbeti, fâzıl şehirin tıpkı şehirdeki diğer cüzülere (parçalara) olan nisbeti gibidir... (İlk Varlığın) aşağısında semavi cisimler bulunur. Bunların aşağısında da heyûlânî cisimler bulunur ki hepsi de İlk Sebeb'in iz ve peşinden giderler. Her var olan şey de bu yolda, kendi gücü nisbetinde gider. Şu kadar ki muayyen bir meratip sırasına göre gider... "(71) Aslında Farabî'nin düşünce sisteminin sağlamlığı bu 'birlik' anlayışından ileri gelmektedir. O, araştırdığı her konuyu bu birlik esasına dayandırmıştır.

Kainatın bu birlik ve bütünlüğünde en yüksek ilke nasıl İlk Sebep ise toplumun bütünlüğü içerisinde de ilk sebep reis'dir. Reis; yani devlet başkanı tıpkı İlk Sebep veya tıpkı kalb gibi ilk önce teşekkül eder. Bu demektir ki önce lider vasıflarına sahip biri çıkar ve sonra o lider milleti meydana getirerek teşkilatlandırır. Farabî bu konuda; " Kalb nasıl ki önce teşkkül ederse... şehir reisi (devle başkanı) 'nin de önce vücut bulması lazım gelir... " (72) Reis bulunduğu mevki ve sahip olduğu özellikler itibariyle diğer kademedekilere ve hizmetlilere önderlik edebilecek kabiliyette olmalıdır. Toplum içinde gerçekleştirilecek bütün hizmetler onun isteği doğrultusunda yapılmalıdır.

Farabî'ye göre toplumu teşkil eden unsurlar olarak fertler yaratılıştan farklıdırlar ve bazıları diğerlerine oranla daha üstün meziyetlere sahiptir. Mertebe bakımından devlet başkanına en yakın olanlar, kendilerinden aşağıdakilere göre daha üstün özelliklere sahiptirler. Toplumdaki her fert kendi kabiliyet ve melekelerini lider'in gayesine uygun şekilde gerçekleştirirken bir sıra düzeni meydana getirirler ve bu sıralanmanın en alt basamağında olanlar çoğunluğu meydana getiren insanlardır. Bunlar sadece aldıkları emirleri yerlerine getirirler ve yaptıkları işler hizmet etmeğe mahsustur. Farabî şöyle der: "... Zaten insanların çoğu da hizmet etmek için yaratılmışlardır..." (73) İnsanların yaptıkları hizmetler ve uğraştıkları sanatlarla birbirlerinden seviye bakımından farklı olduklarını ifade eden Farabî, bu hizmet ve sanatların insan mutluluğuna da farklı şekilde etkide bulunduğunu söyler. Ona göre; " dokumacılık, bezzazlık, güzel koku imali, çöpçülük, rakkaslık, fıkıh, hikmet, hitabet sanatları ve bu sanatlarla meşgul olanlar arasındaki üstünlük farkları bu kabildendir..." (74) Bununla birlikte Farabî hiçbir işi ve hizmeti küçümsemez; konuları ne kadar bayağı ve aşırı derecede kolay zannedilse de ona göre bütün hizmetler gerekli ve pek faydalıdır.(75)

Erdemli Toplumun Devlet Başkanında Bulunması Gereken Meziyetler: Devlet başkanlığı Farabî'nin siyaset felsefesinde bir nirengi noktası olarak görülmektedir. Üstelik; " Hakanlar, sırf irade ile değil, doğuştan da hakandırlar..." (76) diyen Farabî, devlet başkanlarındaki bu yeteneğin bir yandan 'doğuştan' ve diğer yandan da 'iradi' olduğunu belirtir. (77) Tabiaten doğasında reisliğe müsait olan kimse başka bir görevle uğraşamaz; zira başkan olacak kişi; " gelişi güzel herhangi bir adam olamaz..." (78) Yönetimin en üst mevkiinde bulunmak isteyen aday, mensup olduğu toplulukta yaradılış olarak liderlik sıfatına kendisinden başka hiçkimsenin sahip olmadığı insandır. Mensup olduğu topluluktan hiçbir şahsın başkanlığını kabul etmez. Farabî devlet başkanlığı sanatından daha yüksek bir sanatın olmadığını vurgular.

İnsanlar doğal ihtiyaçlarının yönlendirmesiyle, iyi veya fena bir tek şahsın idaresi altında toplanıp devleti (medine-şehir) kurarlar. Bu şahsın; yani başkanın kötü, cahil ve ahlaksız olması durumunda devlet de kötü bir devlet (el-medinetü'l-câhile=cahil şehir) olur. Başkan (reis); iyi ve filozof ise devlet veya toplum da erdemli ve iyi toplum ve devlet (medine-i fazıla) olur. İyi başkan (reis) Farabî'ye göre peygamber ile filozofun bütün iyi özelliklerini kendinde toplamalıdır; yani adeta 'peygamberlik cüpbesi giymiş bir filozof' olmalıdır. Farabî erdemli toplumdan da erdemsiz toplumdan da başkanı sorumlu tuttuğu için, onun siyaset fel sefesinde başkanlığın rolü ve önemi çok büyüktür. Farabî devlet başkanlığı yapacak olan kişide 12 meziyetin bulunması gerektiğini belirtir. Bu 12 meziyet şunlardır:

1.Herşeyden önce vazifelerini iyi yapabilmesi için vücudunun sağlıklı ve düzgün olması.

2. Herşeyi iyi kavrayıp doğru değerlendirebilmesi için anlayış kabiliyeti.

3. Anladığı şeyleri unutmaması için kuvvetli bir hafıza.

4. Herşeyi çabuk kavrayabilmesi için zeka

5. Güzel konuşma yeteneği.

6. Öğretme ve öğrenmeyi sevme.

7 Yeme, içme, kadınlara ve kumara düşkünlükten sakınma.

8. Yalancılıktan nefret edip doğruluğu ve doğruları sevme.

9. Utandırıcı ve maddi şeylere eğilim göstermeyen yüce karakter ve yüceliği sevme.

10. Adaleti ve adaletli olanları sevme.

11. Ilımlı (mutedil) bir karakter; adalet gerektiğinde şiddet göstermeme ve kötülükle karşılaştığında şiddet ve aksilik gösterme.

12. Azim ve irade sahibi olma; doğru bulduğu şeyleri gerçekleştirmekiçin cesaret gösterme, asla tereddüt ve küçük ruhluluk göstermeme, korkak ve yumuşak olmama. (79)

Ancak bütün bu meziyetlerin tek kişide toplanmasının güç olacağının samimiyetle farkında olan Farabî, büyük bir realistlikle bu başkanlık şartlarından ilk altısını veya beşini kendisinde toplayan kişinin başkan olmasını salık verir. Böyle bir kişinin de bulunmaması halinde, bu şartları taşıyan; " iki kişi bulunursa ve bunlardan biri hakîm olur, diğeri de öteki şartlara haizse, her ikisi de reis olurlar... Eğer bu şartlar muhtelif kimseler arasında dağılmış bulunursa ve bunların birincisinde hikmet... altıncısında altıncı şart bulunursa ve bunlar birbirleriyle anlaşmış ve uzlaşmış olurlarsa hepsi de üstün reis olur. Fakat hikmet (felsefi bilgi), riyasetin (başkanlığın) şartı olmaktan çıktığı gün- diğer şartlar bulunmuş olsa da- fazıl şehir kralsız kalır. Şehri idare eden reis kral olmayınca şehir tehlikeye maruz olur. Kendisine teslim olacak bir hâkim bulmayan şehir gecikmez yıkılır..." (80) Anlaşılacağı üzere Farabî'nin devlet başkanı olacak kişide aradığı en önemli özellik onun, 'hikmet sahibi'; yani felsefe bilgisine sahip olmasıdır. Tıpkı Platon'un idealize ettiği devletindeki filozof başkan gibidir Farabî'nin arzuladığı başkan.

Erdemli Toplumda Mutluluk ve Adalet Anlayışı

İnsanın; saadet (mutluluk) ötesinde ulaşacağı daha büyük bir şey yoktur..." (81) diyen Farabî, mutluluğu ancak;" insan ruhunun vücutta, maddeye ihtiyaç arzetmeyecek bir tekemmül mertebesin ulaşmasında..." (82) bulmaktadır. Herhangi bir siyasal teori; insanın mutluluğunu neyin sağladığı ve bunun nasıl gerçekleşmesi gerektiği konusunda bilgi vermelidir. Bu yüzden siyaset bilimi; insanın ve onun içinde yaşadığı dünyanın mahiyeti hakkında da açıklamalarda bulunmalıdır. Böylece tıpkı Farabî'nin uyguladığı şekilde siyaset bilimi sadece toplum ve fizik araştırmasını değil, aynı zamanda metafizik, psikoloji gibi spekülatif bilimlerin hepsini de içermelidir.

Farabî'ye göre insanların biraraya gelmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bütünlük tıpkı evrenin bütünündeki cisimlerin biraraya gelmesine benzer. Devleti idare edecek mertebeye gelmiş filozof (hakîm), bu yüzden evren ve Tanrı hakkında bilgi sahibi olmuş kişidir. Bu kişinin yönettiği erdemle şehir halkının her bir ferdinin de "İlk Sebeb"i ve bütün vasıflarını, maddeden ayrı olan şeyleri ve bunlardan her birinin vasıflarını ve mertebesini... fazıl şehirlerle halkını... fazıl şehre zıd olan şehirleri... fazıl milletleri ve bunların zıdlarını bilmeleri lâzımdır..."(83) Anlaşılacağı üzere Farabî'nin siyaset felsefesi; tüm insan eylemlerinin son yetkinliğini ve amacını aydınlatan, tüm önemli gayelere ulaşma şartlarının listesini veren bir felsefedir. Bu bakımdan onun siyaset felsefesi aynı zamanda üzerinde çalışılmış spekülatif bilimler olmaksızın, sadece pratik ahlak bilgileri vermekle gerçekleştirilemez Oliver Leaman'ın ifadesiyle de; " spekütlatif bilimlerin çalışılmasından, başlı başına, bunun bize erdemli rejimlerde tesis edilmesi gereken pozitif hukukun unsurlarını ayrıntıyla vereceği sonucu çıkmamakla birlikte, bu tür herhangi bir hususi hukuk ya da normu desteklemek durumunda olan çok genel ilkelere ulaşmamız mükkündür..." (84)

Aslında hukuk; bu spesifik kısımları oldukça karışık ve soyut metafizik hakikatlere, toplumun anlayış seviyesine uygun olarak verebilmelidir. Bir başka deyişle hukuk; zor olan kavramları, kolaylıkla kavranabilecek şekilde takdim etmek durumundadır. İşte ancak bu sayede tüm toplum -her ne kadar kendi anlayış seviyeleriyle sınırlı olsa dahi- gerçekliğin mahiyetini bilme şansına ve erdemli davranma düzeyine erişmiş olur. Farabî'nin öncelikle 'İlk Sebeb'in bilinmesini istemekteki amacı; metafizik bir kavram olan Tanrı'nın; "... âlim, hâkim, hak, diri ve hayatın kendisi..." (85) olmak sıfatlarıyla insanların O'nu bilmeleri ve taklit etmelerini istemesidir. Ona göre mutluluğa ancak bu yolla varılır. Tanrı'nın bütün diğer sıfatları gibi 'hak' ve 'adalet' sıfatlarını da bilen ve taklit eden halk herşeyden önce adalet ve hukukun gereklerine riayet edecektir. Hüseyin Hatemi'nin belirttiği üzere; " Farabî gibi hakîmler ve O'nu izleyenler 'Medine-i Fazıla' terimi altında 'Hukuk Devleti' özlemini canlı tutmaya çalışmışlardır..." (86)

Farabî'nin evrensel bir dünya hakimiyetini en ideal devlet sistemi olarak görmesinin temelinde, İslam'ın

daha kurulduğu devirden itibaren yayılarak muzaffer olmasının önemi büyüktür. İslam'ın ilk devirlerdeki büyük fetihleri, tıpkı Farabî'nin düşüncelerinde gerçekleştiği gibi Müslümanların zihinlerinde 'bir topluluk eğer Allah'ın kanunlarıyla idare olunursa başarılı olur' inancını doğurmuştu.

Farabî'nin sadece erdemsiz ve cahil şehirlerin bir davranış biçimi olarak gördüğü adalete uymayan şiddet ve zorbalık, zaten İslam düşüncesinin ilkelerine tamamen aykırıdır. Bernard Lewis'in de belirttiği üzere; " Batılı çağdaşlarının aksine Ortaçağ Müslümanları, kendilerine tâbi olanlara inançlarını kabul ettirmek için kuvvete başvurmaya çok nadir ihtiyaç duymuşlardır....' (87) Müslümanlar değişik inançların bulunduğu bir toplumda hakim unsur olmakla, diğer inanç sahiplerine bazı sosyal ve hukukî sınırlamalar koymakla yetiniyorlar, buna karşılık onlara dinî, iktisadî ve fikrî özgürlüklerini veriyorlardı.

Erdemsiz Toplum: Farabî 'ideal', olarak gördüğü 'erdemli' toplum yanında 'erdemsiz' dediği gerçek bir toplumu da tasvir eder. Bu toplum çeşitleri şunlardır: Cahil şehir, fâsık (sapkın, fasadçı) şehir, değişmiş şehir, şaşkın şehir. Ayrıca erdemli şehre aykırı olan ferdler olarak da şehir belâlılarından (belâlı kimseler) bahseder.

- Cahil şehir: halkı gerçek mutluluğu tanımaz. Onlar ancak sıhhat, servet, şehvet, saygı ve itibar kazanmak gibi görünükteki değerlere önem verirler. Bunların eksikliği ise, cahil şehir halkına mutsuzluk getirir. Cahil şehirin birok çeşitleri vardır;

-Zaruri şehir: Yaşamak için yiyecek, içecek gibi zaruri ihtiyaçlarla yetinirler.

- Değiştirici (sarraf) şehir: Hayatın gayesini sadece servet biriktirmek olarak görürler.

- Bayağılık ve bedbahlık şehir: Hayatın yemek, içmek, hayâle dalmak, eğlence, şaka gibi maddî şeylerine düşkündürler.

- Haysiyet (kerâmet) şehri: Bu şehir halkı başka milletler arasında ün ve itibar kazanıp saygı görmek ister.

- Zorbalık (tagallüb) şehri: Bu şehir halkı başkalarını ezmekten zevk duyar.

- Cimaî (cinsellikle ilgili) şehri: Sadece cinsel dürtülerinin yönlendirdiği yolda özgürce yaşamak isterler.

- Fasık (sapkın, fesadçı) şehir: Bu şehir halkı düşünceleri itibariyle erdemli şehirdekilere benzese de davranış olarak cahil şehir halkları gibidirler.

-Değişmiş şehir: Bu şehir halkı önceleri erdemli toplum gibi düşünüp davranırken zamanla başka düşüncelerin tesiriyle değişmişlerdir.

- Şaşkın şehir: Bu şehir halkı, 'kendisine vahiy indiğini söyleyen' başkanı tarafından aldatılan toplumdur. (88)

Farabî'nin saydığı bütün bu 'erdemsiz' topluluklar genel olarak 'cahil' topluluklardır. Anlaşılacağı üzere o da tıpkı Platon gibi erdem'in yoksunluğunu 'cahillik' olarak nitelemektedir. Farabî'nin bir tek ideal devlet modeline, karşılık, gerçekte pekçok ideal olmayan 'erdemsiz' dediği toplum modelleri vardır. Bütün bu erdemsiz topluluklar Farabî'nin deyimiyle "... ruhen eksik kalmışlardır..." (89) ve onların nefisleri sadece maddeye bağımlıdır. Onları hayata bağlayan madde çözülüp dağıldığında maddeden beslenen hayat imkanları da ortadan kalkar.

Erdemsiz Topluma Göre Adalet Anlayışı

Bu erdemsiz toplum halklarının düşünce ve davranışları çok çeşitlidir. Bunların bir kısmında zorbalık ve saptırılmış içgüdüler hakimdir. Bazılarına göre aslında insanlar arasında daima bir savaş vardır ve bu savaştan galip çıkanlar diğerlerini köle olarak kullanma hakkına sahip olduklarını sanırlar. Diğer bir kısmının anlayışına göre ise insanların bir araya gelmesine ve topluluk oluşturmasına sebep; sadece soy-sop, sevgi, karakter benzerliği, aynı dili kullanma ve çevre birliği gibi bağlardır. Bütün bu türlü kaynaşmalar, yabancılara karşı kendilerini korumak ve onların saldırılarına mani olmak amacıyla; " her ferdin- topluluktan ayrılmamak ve bozgunculuk etmemek hususunda- verdiği sözün ve içtiği andın mahsûlüdür... (90) Böyle toplumların anlayışına göre tabiatta kuvvetli ile zayıf arasında sürekli bir savaş vardır. Bu savaş kuvvetlinin zayıfı ezmesi ile sona erer. Bu durum toplumu yaratan ilk faktör olmakla birlikte neticede zayıfla kuvvetli arasında bir anlaşma yapılması gereklidir. Aksi takdirde kuvvetli zayıfı ezmede devam eder ve bu durum da anarşi yaratır. Yapılan anlaşma ile birlikte toplu yaşamın temeli de atılmış olur. Daha sonra insanlar çıkarlarını ve arzularını birleştirerek kendi özgür iradeleriyle bir sözleşme yaparlar: " Onların harice karşı kurdukları birlik, tehlikenin devamı müddetince devam eder. Tehlike zail olur olmaz ayrılmaları ve birbirlerinden nefret etmeleri doğrudur..." (91)

Farabî'ye göre bütün bu gibi sebeplerden dolayı cahil insanların meydana getirdiği erdemsiz toplumdakiler, erdem ve en yüce iyi'ye ulaşmayı amaç edinmiş erdemli şehir halkının aksine âdeta birbirleriyle kötülüğe erişmek için yardımlaşıp, yarışırlar.

Cahil halkın adalet anlayışı zaaf ve korku esasına

dayanır. Farabî'ye göre böyle toplumlarda dünya nimetlerini korkusuzca savaşarak değil de din adamı kisvesine bürünmüş olarak elde etmek isteyen insanlar da türeyebilir· Huşû (92) denilen şeye devamlı bağlı olanlar, maddi maksatlara erişmek; yani dünyalıklara kavuşmak için, zahirde sofuluk göstermekle kazandıkları itibar ve saygıyı, şuur, hikmet, ilim ve marifetle desteklemesini bilirlerse, halk nazarında daha büyük ve daha şöhretli olurlar..." (93) diyen Farabî, bu tür davranışlara sadece cahillerin değil, bazan ilim sahibi olanların da tenezzül edeceğini belirtir.

Farabî'ye göre cahil şehir halkı, din görevlilerinin halkı sömürdüklerini ileri sürerler. Onlara göre bu görevde bulunanlar dinî inançları istismar ederek, maddî kazançlar elde etmeye çalışırlar. Din kisvesinin arkasına gizlenerek asıl gayelerini saklarlar. Nasıl her avcı, avlanma araç-gereçleri yanında bunların nasıl kullanılması gerektiğini de bilmek zorundaysa, aynı şekilde din adamları da, halktan ayrı kılık kıyafetleri ve davranışları ile tuzaklarına düşürecekleri kimseleri aldatırlar. Cahil şehir halkı din görevlilerini, avını avlamak için türlü hile ve tuzaklara başvuran 'vahşi hayvanlara' benzetir. Ancak, vahşi hayvanların avları, onların niyetini bildikleri için kaçarken, din görevlileri, asıl niyetlerini gizlediğinden, sömürmek istedikleri halk onların tuzaklarının farkına varmaz.(94)

Farabî, cahil devletin sömürü düzeninin devamlı surette artarak devam edeceğini belirtir. Ona göre herşeyden önce sömürü ile elde edilen servet, yine sömürünün devamı sayesinde korunur.Bu yüzden sömürenler kendi aralarında şirketleşmek ihtiyacını hissederler. Bir yandan servetlerini başkalarından zorla alarak arttırmaya devam ederken, diğer yandan kurdukları şirketler aracılığıyla mallarını değiştirerek çoğaltmaya devam ederler. Bu düzeni sürdürebilmek için aralarında işbölümü kurarlar; bir kısmı malın üretim ve pazarlamasını yürütürken, bir kısmı da kavga ve soygunculukla onların fedailiğini üstlenirler. Bu iki gruba bürokratik işlerle uğraşanlarla işçiler de dahildirler. Burada işçiler adetâ sömürü ile elde edilen malların bekçileri konumundadırlar. (95)

Farabî'nin Siyaset Görüşlerinin Doğu Dünyasındaki Takipçileri

Farabî'nin siyaset hakkındaki görüşleri; kendisinden bir yüzyıl sonraları aynı çevrede yaşayan Türk düşünürü ve bir devlet adamı olan Yusuf Has Hacip tarafından 1070 yılında kaleme alınan *'Kutadgu-Bilig'* (Devlet Yönetmek Bilgisi) adlı eserinde tekrar edilmiştir. (96)

Onyedinci yüzyılda Molla Sadra (97) (Ö.1640) siyaset anlayışı ve ülküsünde kendisine Farabî'nin düşüncelerini örnek almış ve görüşlerini sürdürmüştür. H.Hatemi'nin belirttiği üzere; " Molla Sadra, *Mebde' ve Meâd* (Başlangıç ve Ahiret) adlı eserinde, insan topluluklarının en geniş çaplısının bütün yeryüzündeki insanlardan oluştuğunu ileri sürer. Böylece bütün insanların tek bir toplum oluşturduklarını söyleyerek İslam bilginlerindeki 'insancıl' (hümanist) görüşün Batıdakilerin aksine köklü ve çift ölçütlü olmadığını gösterir... zenci, kızılderili, hristiyan veya musevi ayırımı yapmaksızın 'ma'mûre-i zemîn'de, Yer Küresi'nin (arz) üzerindeki her insanı, en büyük toplumun, 'Birleşmiş Milletler' toplumunun üyesi sayıyordu...' (98) Tıpkı Farabî gibi Molla Sadra da en yüce iyiliğin ve nihaî olgunluğun 'medine-i fazıla' ve 'ümmet-i Fazıla' ile sağlanacağını ve bu toplumda herkesin birbirleriyle yardımlaştığını belirtir.

Değerlendirme

Kaynaklarda'el-Feylesof et-Türkî' (Türk Filozofu) olarak adı geçen Farabî'nin, önceleri memleketinde kadılık ettiği rivayet edilir. Daha sonraları Bağdad'a giderek felsefe ve mantık tahsili yapmış, tıp ve müzik gibi ilimlerle meşgul olmuştur. İslam dünyasında El-Kindî (ö.873) ile başlatılmış olan Aristotelesci peripatetik (meşşaî) felsefe, onun tarafından tam olara sistematize edilmiştir. Onun sistemi, Platon, Aristoteles, Yeni Platonculuk ve İslam düşüncesi lie birlikte eklektik bir görünüş arzeder. Ancak bu eklektisizm Farabî'nin felsefesinin değerini düşürmediği gibi tam tersine pekçok fikri ve özellikle de Platon ve Aristoteles gibi önemli filozofların fikirlerini uzlaştırmak suretiyle kurulan, A.Adnan'ın ifadesiyle 'belki Condillac'ın kullandığı 'manâda' yüceltmiştir. (99) Aristoteles'e 'Muallim-i evvel' (İlk Öğretici) denirken Farabî'ye 'Muallim-i sâni' (İkinci Öğretici) ünivanının verilmesi, onun Aristoteles'i çok iyi anlayıp öğrenmesindendir. Farabî'nin ilmi bu teorik kuşatıcılığı yanında, onun aynı ölçüde hayatın içinde edindiği, araştırıcı zekasıyla çok iyi anlayıp kavradığı pratik bir yönü de vardır:

Farabî'nin doğduğu yer olan Türkistan'ın önemli merkezlerinden biri bulunan Farab (Otrar)'dan 40 yaşlarına doğru bir türk kumandanının oğlu olarak yola çıkıp, Suriye, Mısır, Irak gibi memleketlerle, Harran, Bağdad, Şam, Halep gibi şehirlerde dolaştığını, sultanlar nezdinde büyük itibar gördüğünü dikkate aldığımızda, onun siyaset felsefesini yazarken, teorik olarak eski kültürlere ve Platon ile Aristoteles'e bağlı kalmakla birlik-

te, pratik olarak bizzat kendi görgü ve deneyimlerinden de yararlanması ile bu konu hakkında görüşlerinin oldukça gerçekçi olması şaşırtıcı değildir. Bizzat gezip gördüğü memleketlerde toplumu ve toplum davranışlarını çok iyi değerlendirmiş iyi bir gözlemcidir. Nitekim tasvir ederek çok canlı bir şekilde önümüze sergilediği toplum tipleri onun bir teorisyen olduğu kadar iyi bir gözlemci ve pratisyen olduğunu da kanıtlamaktadır. Siyaset felsefesi ile ilgili konulardaki gözlem ve düşünceleri onun aynı zamanda bir sosyolog olarak da önemini ortaya çıkarır. Sosyoloji ile ilgili toplum tipleri analizi yaparak pek çok ayrıntıya girmesi dolayısıyla onu sosyoloji ilminin de en eski müjdecilerinden biri saymamız mümkündür.

Ortaçağın en büyük tarih felsefecisi ve bir anlamda sosyoloğu sayılan İbn Haldun (1332-1406)'dan çok daha önceleri Farabî, toplum ve toplum tiplerini sosyolojik ve psikolojik açıdan inceleyerek bu alanlarda da öncülük etmiştir. Felsefe, mantık, ahlak, siyaset konularında eserler vermekle zamanımıza ışık tutan Farabî, İslam'ın yayıldığı çok geniş coğrafya üzerindeki kültür çeşitliliğinden yararlanmış, bu çeşitliliğin en olgun meyvalarını eserleriyle bizlere sunmuştur.

Bilindiği üzere islam fetihleri tarihte ilk defa olmak üzere Hindistan ve Çin sınırlarından, Yunanistan, İtalya ve Fransa'ya kadar uzanan geniş bir bölgeyi birleştirmişti. Grek, Roma, İsrail'in çok eskilere dayanan düşünce sistemi ve Akdeniz çevresindeki eski kültürlürle, Doğu'nun büyük medeniyetleri ile bağlantılı İran medeniyeti ve eski Yakın Doğu'nun çok zengin düşünce ve hayat tarzı hep birden harmanlanmaya başlamıştı. Bu kültür kaynaşmasında yine Bernard Lewis'in de haklı olarak işaret ettiği üzere, İslam kültürünün özelliği "... taklitçi değil kendine has bir karaterde olması ve asimile etme gücüne sahip bulunmasıdır...." (100)

İşte bir Müslüman Türk düşünürü olan Farabî de sahib olduğu bu geniş ve engin kültür mirasını en iyi şekilde değerlendirmiş, özellikle siyaset görüşlerinde Platon ve Aristoteles'ten faydalanmakla birlikte asla sadece bir taklitçi olmamış, hattâ onlardan birkaç adım ileriye gitmiştir. Nitekim Antikçağ filozoflarının ve Farabî'den çok daha sonraları yaşamış olan St. Thomas Aquinas (1225-1274)'in yetkin ve ideal devlet anlayışları sadece site (şehir)'dedir ve şehirle sınırlıdır. Mutluluk site'de (şehirde) elde edilir. Farabî'nin yetkin ve ideal devleti ise bütün insanlığı kuşatan bir dünya devletidir. Gerçek bir hümanist sayabileceğimiz Farabî, âdeta bir birleşmiş milletler tasavvuruna sahip görünmektedir.

İlk olarak cosmopolit bir dünya vatandaşlığı fikirleri Stoa felsefesi filozoflarından Kıbrıslı Zenon (M.Ö.336-264)'da görülmekle birlikte, Farabî, dayandığı bu Antik fikirleri aşarak ütopik toplum yanında gerçek bir toplumdan da bahseder. Farabî'nin ütopyası bu konuda görüşler ileri süren Platon; (M.Ö. 427-347), Thomas Morus (101) (1478-1535) ve Campanella (102) (1568-1639)'nın düşüncelerinden çok daha gerçekçidir.

Bütün dünyayı bir politik organizasyon altında toplamayı düşünmek belki ancak uygarlığın çok fazla gelştiği bir dönem için sözkonusu olabilir. Farabî'nin kendi devrinde böyle bir düşünceye sahip olması oldukça şaşırtıcı olmakla birlikte, kendisinden önce de bu tip politik genellik fikir ve teşebbüsleri pratikte gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Nitekim Büyük İskender (M.Ö. 356-323)'in ve daha sonraları Romalıların ve Müslümanların fetih hareketleri bu ideali gerçekleştirmek amacıyladır.

Farabî'nin tüm dünyayı tek bir siyasal örgütün yönetimine bağlı kılan en iyi model olarak öne sürdüğü evrensel devlet anlayışı; örgütlenmiş bir insanlıktır ve bu anlayışta henüz gerçekleşmemiş olan milli sınırlarla çerçevelenme yoktur. Böyle bir devleti; aynı 'Yaradan'dan meydana gelmiş büyük bir aile gibi düşünen Farabî'ye göre artık savaşların da yapılması gerekmeyecektir. Farabî, ütopik düşünceden uzak olarak herşeye rağmen ideal bir devlet içinde bile toplumun ahengini bozacak kimseler bulunabileceğini kabul eder. Bu gibi kişilerin tıpkı iyi mahsul veren tarlalardaki 'delice otlarına' benzetilebileceğini ve tarlanın selâmeti için nasıl bu tür yabani otların sökülmesi gerekliyse, aynı şekilde toplum huzurunu bozacak kişilerin de toplumdan uzaklaştırılmaları gerektiğini ifade eder. (103

47- Lidell and Scott, Greek English Lexicon, s.571, Oxford, 1871.

48- Farabî, *İlimlerin Sayımı*, s.118 (terc.A.Ateş)

49- Farabî'nin bu yazıları *'Farabî'nin Üç Eseri'* adı ile Prof.Dr. Hüseyin Atay tarafından Türkçemize çevrilmiştir. (Ankara, 1974)

50- Farabî *Fazıl Medine Halkının Reyleri*, Farabî Tetkikleri, 1/s.17-19 (terc. Nafız Danışman).

51- Farabî, *İlimlerin Sayımı*, s.118; s.133/dn.5.

52- Farabî, a.g.e., s. 119.

53- Farabî, a.g.e., s.120.

54- Farabî, a.g.e., s.121.

55- Farabî, *Mutluluğu Kazanma*, (terc.H.Atay, Farabî'nin Üç Eseri, nşr. Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Ankara, 1974 içinde s.19.

56- Farabî, a.g.e., .19-20.

57- Farabî, a.g.e., s.20.

58- Farabî, a.g.e., s.20.

59- Corbin, H: *İslam Felsefesi Tarihi* (Başlangıçtan İbn Rüşd'ün Ölümüne Kadar 1198). (terc. Hüseyin Hatemi), s.164, İletişim Yay.İstanbul, 1986.

60- Farabî, *El-Medinetü-l Fazıla*, s.85 (terc. N.Danışman), M.E.B. yay.İst. 1990.

61- Dieterici, Fr., *Alfarabîs Philosophische Abhandlungen*, s. XXXVI, E.J.Brill, 1892.

62- Adnan, *A.Farabî madd.* İslam Ansiklopedisi, 4/468 a.

63- Farabî, *El-Medinetü'l-Fazıla*, s.81 (terc. Nafiz Danışman), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1990.

64- Farabî, a.g.e., s.81.

65- Farabî, a.g.e., .79.

66- J.J.Rousseau, Toplum Sözleşmesi adlı ünlü eserinde aynı şekilde; insanın özgür iradesiyle toplum içinde yaşamayı kabul ettiğini, zira neticede insanın toplumsal bir varlık olduğunu, herkesin toplumda bütünün bir parçası olduğunu ve üyelerden birine yapılacak bir saldırının toplumun tümüne yapılmış kabul edileceğini, iyi yaşamanın ancak toplum içinde mümkün olacağını belirtir. (*Toplum Sözleşmesi*, Kitap, I.Bölüm, 1.s. 14; Kitap I. Bölüm, V.s. 25-26; Kitap I.Bölüm VII.s.28; Kitap II.Bölüm VI.s.49-590, (terc. Vedat Günyol), Adam Yay. İstanbul, 1994, 6.Baım).

67- Farabî, *El-Medinetü'l-Fazıla*, s.79.

68- Farabî, a.g.e., s.93.

69- Farabî, a.g.e., s.93.

70- Farabî, a.g.e., s.94.

71- Farabî, a.g.e., s.83.

72- Farabî, a.g.e., s.82.

73- Farabî, a.g.e., s.84.

74- Farabî, a.g.e, s.96.

75- Farabî, a.g.e., s.83.

76- Farabî, *Mutluluğun Elde Edilmesi*, s.37; El-Medinetü'l-Fazıla, s.84.

77- Bu görüşlerin hemen aynısını ünlü Natüralist Türk Filozofu Ebubekir Razi' (ö.925) de de bulmaktayız. Nitekim o da başkan olacak kişinin tabiaten böyle yaratıldığını ve bu yaratılış doğrultusunda isteğini gerçekleştirmeye çalışacağını şöyle belirtir: "... Bir kimsede başkanlık sevgisi ve tutkusu aşk derecesinde olursa bu da ikbal belirtilerinden sayılır. Hattâ böyle birinin gözünde hayat, başkan olmadıktan sonra yaşanmaya değmez. Bu da onun, bu iş için hazırlanmış olduğunu gösterir. Çünkü tabiat hiçbir zaman boş ve anlamsız bir şey yapmaz ve hiçbir gücü âtıl ve pasif olarak bırakmaz..." [Ebubekir Razi, *İkbal ve Devlete Kavuşmanın Belirtileri Üzerine*, s.49. (terc. M.Kaya, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri, içinde, İstanbul, 1995).]

78- Farabî, *El-Medinetü'l-Fazıla*, s.84.

79- Farabî, a.g.e., s. 87-89.

80- Farabî, a.g.e., s. 90.

81- Farabî, *El-Medinetü'l-Fazıla*, s.70.

82- Farabî, a.g.e., s. 69

83- Farabî, a.g.e., s. 100-101.

84- Leaman, O., *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*, s. 196. (terc. Turan Koç), Kayseri, 1992.

85- Farabî, *El-Medinetü'l-Fazıla*, .20.

86- Hatemi, H.*Çağdaşlaşma Sorunu ve Toplum*, s. 186, İstanbul, 1987.

87- Lewis, B., *Tarihte Araplar*, s. 173, (terc. Hakkı Dursun Yıldız) Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979.

88- Farabî, a.g.e., s. 90-93.

89- Farabî, a.g.e., s.98.

90- Farabî, a.g.e., s. 108-109.

91- Farabî, a.g.e., s.107.

92- "Huşû"; Farabî'ye göre; "... âlemi bir ilahın tedbir ettiğine, din adamlarının bütün işleri idare ve kontrol ettiklerine, ilahî tâzim (saygı gösterme) için namaz kılıp tesbih ve takdis ettiklerine, insanın durmadan ibadet ederse ve hayatta sevilen dünyalıkları bırakırsa-mükâfata nail olacağına ve öldükten sonra çok büyük nimetlere kavuşacağına, buna mukabil ibadeti bırakır ve hayatta dünyalıkla eğlenirse, ahirette cezalandırılacağına ve büyük azaplar göreceğine inanmak..." (*El-Medinetü'l-Fazıla*, s.112) demektir diyen Farabî, huşû içinde görünen insanların cahil şehir halklarını aldattıklarını belirterek şöyle devam eder: "... Bütün bu şeyler bir zümrenin öbür zümreyi aldatmak ve tuzağa düşürmek için başvurduğu hile ve sahtekarlıktan başka ne olabilir?...." (a.g.e., s.112).

93- Farabî, a.g.e., s.114.

94- Farabî, *El-Medinetü'l-Fâzıla*, s. 115-116.

95- Farabî, a.g.e., s. 117.

96- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.Arslan, Mahmut, *Kutadgu Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987. ayr. bkz. Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig, (terc. Reşit Ahmeti Arat), Türk Tarihi Kurumu, Ankara, 1985.

97- "Molla Sadra"; 'Molla Sadra' lakabı ile anılan Sadreddin Muhammed b. İbrahim (?-1640), Safeviler sülalesi zamanında, İranlı bir valinin oğlu, kelâm âlimi ve filozofudur. Farabî'nin görüşlerinden etkilendiği gibi aynı zamanda İbn Sina (980-1037)'nın öğretisini de devam ettirmiştir. (huart, Cl. sadr-ed-Din madd.İslam Ansiklopedisi, c.10, s.46.

98- Hatemi, H., *Çağdaşlaşma Sorunu ve Toplum*, s.187, İstanbul, 1987.

99- Adnan, Abdülhak, *Farabî madd.* İslam Ansiklopedisi, c.4, s.457.

100- Lewis, B., a.g.e., s.172.

101- Thomas Morus:*Ütopia* adlı eserinde, önce Platon'da karşımıza çıkan sosyalizm fikrini çok daha aşırı olarak tekrarlamaktadır.

102- Campanella: *Civitas Solis* (Güneş Ülkesi) adlı eseri ile herkesin herşeye ortak olduğu bir hayat tarzını idealize ederek kurgulamaktadır.

103- Farabî, *Es-Siyasetü'l-Medeniyye*, s.52.

Cahit Külebi'nin Dünyası

Abdullah ŞANAL

Külebi'yi de yitirdik. Türkiye; bulunmaz bir insanını, çorak topraklarının yarattığı bir 'ince gül'ünü de soldurdu sonunda! Aylardır, Başkent hastanelerinden birinde ağır hasta yatıyordu...

Cahit Külebi, yalın bir dil ve duru bir söyleyişle yurt gerçeklerinin lirizmini yakalayan usta bir şairimiz olarak kalacak. Varlık, Sokak, İnsan, Söz, Yaratış gibi dergilerde yayınladığı ilk şiirleriyle bile 'yeni edebiyat akımı' içindeki özel yerini çoktan almıştı. Yer yer şefkat, sevinç ve acıma dolu duygulanımlarla 'çocuk dünyası'na da girerek izleğini pekiştirdi, aranıp okunulan farklı bir 'değer' olmayı bildi.

"Şimdi tarlalarda güneş vardır/Karlar donmuştur otların ucunda/Artık akşamları dinlenemem/Başım avuçlarında" "İçi korku dolu kış gecesi /Hiç yatağın yok mu sıcak! /Dağları dolduran kır çiçeği/Hangi rüzgarlar seni koklayacak!" gibi içtenlik dolu dizeleriyle hasret kumaşları dokuyan bu koca şair; Külebi ağabeyimiz, aramızda yok artık. Derin sulara nakışlı 'sesini' usulca bırakıp gitti. O, vurgunu olduğu Anadolu insanının yaşamını, doğa ve toplum ilişkilerini, yalnızlık ve aşk özlemlerini, acılarını, sevinçlerini ve hatta ağır yükleriyle yollara düşen kamyon şoförlerinin küfürlü tepkilerini..., kendine özgü bir dil kıvraklığıyla, 'türkü tadında' yansıtarak yüreklere kazımıştı ismini. Söylemine yakışan 80 yıllık ömrünü Cumhuriyetimizin temel değerlerine adamış bir güzel savaşımcıydı. Üzüncümüz, bu nedenle de büyük...

"Cebeci köprüsünün üstü/Karınca yuvasına benziyor/Hamallar, körler, topallar/ Oturmuş nasibini bekliyor", "Cebeci Köprüsü yüksek,/Altından tren geçiyor/ Ya benim aklımdan geçenler?/Kimse bilmiyor", "Şu dünya güzelim dünya/Tıkır tıkır işliyor,/İnsanlar insanlar insanlar/Neden böyle çekişir durur?/Aklım ermiyor"(...) Bizim de aklımız ermiyor Cahit abimiz. Bilmem ki neylemeli?

Külebi, 1917'de Zile'nin Çeltek köyünde doğdu. Öğretmendi, müfettişti, İsviçre Kültür Ataşeliği yaptı, M.E.Bakanlığı Kültür Müsteşar Yardımcılığı'nda bulundu. Ve emekliydi. Tanışmamız, TDK. Genel Yazmanlığı zamanındandır. Sevip saymam ise öncelikle 'şiiri'nden. Dahası Yüksek Öğretmen çıkışlı benim gibi. Antalya Lisesi'nde, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği (1942-1945) de var. Darbesini yediğimiz '12 Eylül' sonrası kurulan 'Dil Derneği'ne üyeliğimiz nedeniyle de toplantılarda bulunduk; dostluğu, sohbet ve fotoğraflarla süsledik...

Halk şiiri kaynaklarından bilinçlice yararlandığımızı söyleyebilirim. O, daha yalın ve hoşgörülü bir bilgelik içinde kaldı sanatının insanı kucaklayan dünyasında. Karacaoğlan'ı ustaca olanaklarla geliştirerek, yeni ses ve benzeti dünyacıkları yaratmayı başardı. Dörtlüklere eğilim duydu genellikle. Dize tekrarlarından, yarım uyaklar kullanmaktan çekinmedi. Bir denge tuttuurup uzun süre özelliklerini yitirmeden aynı sevecen, sıcak, ince havası içinde yeni şiirlere açıldı. Umut ve mutluluk taşıdı Türk şiirine. Bense, Pir Sultan'lar damarından daha sert 'vurgular' aradım...

Bu onurlu savaşımcı nice ödüller aldı ve aşklar yaşadı.

Birkaç yıl önce Antalya'da görüşmüştük. Aziz Nesin'le birlikte, CHP'nin düzenlediği 'Kültür ve Sanat Şöleni'ne katılmıştı. Yaşlılığın izlerini hissetmekle kalmıyor, hissettiriyordu da... Füruzan, Muzaffer İlhan Erdost, Metin Demirtaş, Külebi ve ben, bir çardağın altında oturup söyleştik. Ben, Füruzan'ın o nefis "Gül Mevsimidir" öyküsüne neden çarpıldığımı falan dillendiriyorken; Cahit ağabey; "Son iki kitabını da okudum. Şiirlerin çok güzel" tümcesini armağan etmişti bana. Gönendim tabii..

Külebi sözüydü bu...

O şölende, Antalyalılara, "Dostlara Türkü"sünü okudu. Hüzünlenip, alkışlarla selamladık kendisini. "Dostlarım bilin ki burda /Bir fakir Cahit Külebi/Garaja çekilmiş hurda /Paslanmış kamyonlar gibi/Bekler durur Ankara'da" "Ne kadın, ne aşk, ne kumar/Ne çalışmak akşama dek;/Yüz vermez oldu sokaklar/Bir bardak su, biraz ekmek,/Yaşa yaşadığın kadar!" "Gel be dünyalık hevesim/Sokul bir parça yanıma!/Toplasalar çıkmaz sesim/Bütün kızları başıma,/Gelmez elimi süresim" Bu dizeler şairin gerçeğiydi ve acıydı... Kötü olan yaşlanmak değil, aşksız kalmaktı demek!...

"Adamın Biri"yle başladı ürüne (1946)... "Rüzgar", "Atatürk Kurtuluş Savaşında", "Yeşeren Otlar", "Süt",

"Türk Mavisi", "Sıkıntı ve Umut" "Yangın" (1980) gibi yapıtları izledi birbirini... Şimdi "Bütün Şiirleri" Adam Yayınları'nca bütünlendi. Düz yazıları ise, "İçi Sevda Dolu Yolculuk'ta yürüyor.... Ne mutlu, böylesi barış, sevgi, umut dolu güzel sanatçılar da yetiştirebilen çileli ülkemize!...

Türkçemizi 'taş' yapanlar soyundandır Külebi. Okullarımızı 'ışık bahçesi'ne çeviren çağdaş ozanlardandır. Medrese kafalı birileri, çağdaş ozanlarımız yerine, ocağımıza 'incür-u menacur ağacı' dikmeye kalkışıyor şimdileri... Öyle yağma yok beyler, şairler ölmedi ki!...

Külebi deyince "Hikaye" şiiri gelir akıllara, "Sivas Yollarında" gelir. O yirminci yüzyıl Türkiyesi'nin "Hasret"ini, "Rüzgar"ını, "İstanbul'unu, "Cebeci Köprüsü"nü gelen "Giden" insanlarını, "Dostlara Türkü"sünü söylemektedir. Bu ses çoğalarak söylenecek. Kokusunda nakış nakış "Yurt" sevgisi var çünkü. "Kurtuluş Savaşında Atatürk" var... Hepimiz varız...

"Senin dudakların pembe/Ellerin beyaz/Al tut ellerimi bebek/Tut biraz", "Benim doğduğum köylerde /Ceviz ağaçları yoktu,/Ben bu yüzden serinliğe hasretim/Okşa. biraz..."(...) "Benim doğduğum köyleri/Akşamları eşkıyalar basardı/Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem/Konuş biraz"

'Eşkıyalar', sadece akşamları basmıyor artık köyleri, obaları, kentleri, gazeteleri, işyerlerini, okulları, bankaları, devlet kurumlarını, evleri, yurtları... Şimdiki eşkıyalar beylerbeyi, seçilmişler,muteber... Her dakika medyadalar, soframızda kirli-kara elleri. De bunlara ne etmeli, söyle Cahit ağabey?...

Sayrılığın döşeğinden kalkamayan güzel Usta. Yorgun yüzüne vuran o ışıklı şiirinle hep yaşayacaksın.

Afşar TİMUÇİN

FELSEFE BİR SEVİNÇTİR
2.Baskı

Fiatı: 300.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

AŞKIN ŞİKAYETE DÖNÜŞTÜĞÜ YERDE

Taşlar üzerinde sekerek
ilerliyor günler...
Altımızdaki akış
ve kızıl köpükler
Sağırlaştıran bir uğultu
gibi yaşamak
Rüzgâr mı itiyor o burgaca, biriken atıklar mı
- belirsiz
Korunaksız, savunmasız, dayanaksız, sevgisiz
Teker teker yuvarlanıyoruz
geceye.
Yeni bir başlangıç için
çok geç
Yakıyor, kavuruyor, kurutuyor güneş
- ısıtmıyor -
Pıhtılaşmayan çizikler açıyor camdan sular,
gövdemizde
Ve hep aynı yerden vuruyor,
aynı yoldan oyuyor kayalaşmış
yüreğimizi
sular
- arıtmıyor -
Gül kokulu öpücüklerin kalıntısı: Tırmalanmışlık
Ve şefkatın yüzümüzde yankılanan sesi: Şamar!
Işığın köreltmiği o iki hayalci tanıktan arda kalan
İki oyuk sadece, tuzların biriktiği...
Birdenbire gördük gerçeği, düşerken!
Ve iyileşmez yaralarımızla, şaşkınız:
Bizdik ışığı var eden.
O ışık yok artık, yalnızız.
Ölü göz bebeğimizi
kundaklayan karanlık...
Sessiz bir yıldırım... Yağmursuz hüzün...
İçimizde eriyen kurşun
- akmıyor -

Sedef Dicle YAŞATILAN

Güngör GENÇAY

Şiirler, çoğu zaman bir deniz sessizliğinde görünür uzaktan baktıkça. Gözlerini kendi içlerinde saklamaya çalışırlar. Kendi denizlerindeki doğal, kimi zaman da ilkel yaşamlarından son derece hoşnut gibi görünürler. Ama, kimi zaman azgın bir dalga gibi vururlar insanın kıyısına. Kimi zaman da yumuşak bir lodos rüzgârı görünümünde sevenlerini okşarlar. Dipleri güzellikler ve çirkinliklerle doludur. Aydınlıklarla karanlıklar kıyasıya vuruşurlar. Tuzlu sularının maviliğinde, ölüm ve hayat saklıdır. Tüm bunlara karşın, şiirin işlevi doğayı ve toplumu daha iyi ve daha hakça yaşanır güzelliklere dönüştürmektir. Kimi şiirler, ısırgan otları gibi dolayarak; kimileri iskorpit balığı gibi çarparak, kimileri de kokularını sunan çiçeklerin görece sessizliğiyle yerine getirirler bu işlevlerini.

İnsanlar gibidir şiirler de. Kopyalanmadıktan sonra, birbirleriyle benzeşmezler. Yine insanlarda olduğu gibi, çirkini yoktur şiirin. Belki biraz hamı, biraz ergini vardır. Ama ilgilenildikçe kendine gelir ve sonunda mutlaka bir beğeneni bulunur.

Eleştiri yapan bazı şairler, bu işe yeni başlayan arkadaşlara yaptıkları önermelerde çoğunlukla kendi şiirlerinin tarifini yaparlar. Ben ise yaptığım tanıtmalarda, dünya görüşümün çerçevesi içinde ele alıyor, yeni ürün verenleri yüreklendirmeye çalışarak yoluma devam ediyorum.

Umudum Bırakma Beni-Güldikeni Yayınları-Ankara, 1997- Yetkin Aröz'ün şiir kaynağını anıları, dolayısıyla da çocukluğu oluşturuyor. Geçmiş zamanların derinliklerinde dolaşıp, orada edindiği cevherlerden yeni bileşimler elde ederek şiire dönüştürüyor.

Son çıkan "Umudum Bırakma Beni" adlı kitabınaki şiirlerde de bu ortak nokta:

"Her romanda bir kahraman olurduk

Düşler ülkesinde geçti çocukluğumuz..."

dizelerindeki güzel söylemle, diğer şiirlerinde de görülüyor. Ne varki:

"Aşklarımız da yaşlandı artık
Kimi gözyaşı kimi anımsama kokuyor"

diyen şairin bu kitabında, hüzün biraz daha yoğunlaşmış olarak hüküm sürüyor. Çokça kendini dinlemenin ifadesi olan Aröz'ün şiirlerinde, çeşitli ruh halleriyle kendi içinde dolaşan insanın adım sesleri var.

"... Zaman geçti üstümüzden
Çözüldü ellerimiz
Yan yanayız ama
Uzaklara açılıyor gemilerimiz"

dizeleriyle geçmişe gönderme yaparken, "Simyacı" ile de şiirle hüznün bütünleşen rengini yansıtıyor. "Coğrafya" adlı şiirin ilk iki dizesinde:

"Yüreğimin coğrafyası
Hep ılıman bir iklimdedir"

diyen Yetkin Aröz'ün şiiri de ılık bahar rüzgârları gibi, insanı sevencenlikle kucaklıyor.

Deli Huzursuzluk-Saypa Yayın Dağıtım-Ankara, 1994- Şairin kendisine yalansız yaklaşması, şiirin kapılarını açan ön öğelerden birisi bence. Burhan Güneş'in "Deli Huzursuzluk" adlı kitabındaki şiirlerde aynı içtenlikli yaklaşımı görüyoruz. Öyle, anlamsız imge bulma ve uyak yapma telâşı yok. Çoğu şiirler, yaşamının kesitlerinden ve de nesnel gerçeklerden oluşuyor.

"...seslensem/sesim titrek/ sesim tek başına..."

dese de gün acılara ve sevinçlere aldırmadan doğuyor. O zaman insanların da içinde bulundukları öznel koşullarda:

Sana günaydın demek geldi içimden /Yelkovanların buz tuttuğu saatte/Bu gece/İçerde/

Bütün mesimler sonbahar/ Yirmi dört saat gece/
Sana günaydın demek geldi içimden/Yelkovanların buz tuttuğu saatte/İçerde/

diyerek "Günaydın"ın kapısını umutla açmaktan ötürü mutluluk duyuyor.

1959 yılında Gaziantep'te doğan Burhan Güneş'in şiiri:

... Öksüz bitkiler gibiydi hayatımız" dizesinde olduğu gibi, kimi zaman umutsuzulğu, İşsizlik erbabı en çok iş dalı..."nda olduğu gibi kimi zaman mizahı, "Uçarı Gönlüm"de;

hava almaya çıktım bugün/mapushane avlusuna/
gökyüzünde mor bulutlar/ şu deli gönlüm/
uçarı gönlüm/dışarı sarkan/ bir yeşil dal/

dizeleriyle umudu, "Mayıs Üstüne"deki:

"Kırın kabuklarınızı/Mayıs çiçekleri/dünyaya açılma zamanıdır şimdi/ el oğlu/gökyüzünde/

yedi kat yerin altında sizin/işiniz ne?/

Yedi rengini derin mayısın/Bir deste nevruz/kızıl gelincik/unutulan kaçıncı mayıtır bu/renkleri

görülmeyen/denilmeyen/ bu körlüğün ne?/

söylemiyle direnci, bekleyişi ve "Karanlığa Alışmadı Gözlerim"deki:

"karanlığa alışmadı gözlerim/kaç kez doğdu güneş/

kaç gün devrildi/ çiçekler kaç kez açıp soldu/

unuttum/karanlığa alışmadı gözlerim/mutluyum/

dizeleriyle de sisteme karşı olan tavrını, yani eksenini ortaya koyuyor. Bütünüyle de yaşamı.

"Direnmenin ön adı olmalı şiir" diyen ve şiirlerinin yalın ve içten söylemiyle insanı kcaklayan "Deli Umutsuzluk"u severek okuyacaksınız.

Göç Türküsü-e. Yayınları-İstanbul,1995- Çiçeklerle sarmaşarak yol alan şiirlerden oluşuyor Ali F.Bilir'in "Göç Türküsü" Buhuru meryem, Katırtırnağı, Kardelen Çiçeği, Gelin Çiçeği, Geven Çiçeği başlıklardan seslenirken, dizelerde, tanıdık tanımadık daha birçok çiçeğin o kendine özgü kokusunu duyuyorsunuz.

1945 yılında İçel'in Gülnar ilçesinde doğan ve ilk şiir kitabını çıkaran şairin, "Üşüyen Sıcak Düşlerim" adlı bir de öykü kitabı var. Ali F.Bilir'in, yavaş sesle konuşan, yumuşak bir söyleme biçimi var. İmgelere akmadan ve abartıya kaçmadan dizelerini kuruyor.

Kitaba adını veren "Göç Türküsü"ndeki:

"Çocuğuz küçük izler ararız geride

elinde umut değneği
kırılmış ucuyla dürtüp hayatı
önümüz sıra sürerdi babam
yere düşürmeden ıslığını

öfke nedir bilmezdik sabahı beklerken
kime ağlardı öyleyse annem
kıvrılıp giden yol izlerinde

dizelerinde görüldüğü gibi, aile içindeki bireylerin yaşamlarından genele gönderme yaparak düşünceyi doğal akışı içinde veriyor.

İnsan denen varlığın değişken olan yaşamını, duygusal ve düşünsel dalgalanmaları içinde şiir olarakaktarabilmek oldukça zor. Şair bunu, içtenliğne yaslanarak:

"Kolay değil anlatmak/ninemin öyküsünü/
dul kaldığı gün başlayan..."

dizelerinde olduğu gibi veriyor.

"Tere batmış bir göde/nasıl sarsarsa hayatı/
İşte öyle seviyorum Torosları."

diyen şairin, özgün bir biçimde örgülediği şiirlerini, Toros'ların temiz havası ve İsa Çelik'in güzellediği bir kapak içinde severek okuyacaksınız.

Gece ve Ölüm-Kendi Yayını- Ankara, 1995-

Bu, üçüncü kitabı Oktay Yivli'nin.Daha önce hazırladığı antolojilerin dışında, Bir Beyaz Düş (1991), Yaşamak Eski Bir Alışkanlıktır (1993) adlı kitapları var.

Yivli, 1964'de Milas'da doğmuş, İstanbul Üniversitesi türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirmiş olup, halen öğretmenlik yapmakta.

Oktay Yivli, yalnızca aşkın, gecenin ve ölümün varolduğu bir odaya kilitlemiş kendini. Böyle olunca da maddi dünya ile ilgisini kesmiş. Her şeyi içinin tinsel derinliğinde arıyor. "Ama ya o modern şiir? O bilinçaltının dehlizlerine götürüyor ben'leri... Eski beyinler onu dışlamaktan başka bir yol bulamıyorlar........ ."Ve ekliyor. "... Gecenin bir yerinde dostum Ahmet Haşim'i hatırladım. Yirminci yüzyılın başında modern bir şairdi. Anlaşılamadı yeterince, zamanında, " diyor.

Ülkemiz şairlerinin büyük bir çoğunluğu, ekmek parası için başka bir işle de uğraşır. Bunlardan yönetimle dolaylı, ya da doğrudan ilişkili olanlar, sanatlarına sansür koyduklarını söylemekten çekindikleri için modern şiir diyerek, anlaşılmazlığın ardına saklanırlar. Anlaşılan, onların yazdıklarını gelecekte gezegenimize konuk olacak kişiler okuyup anlayacaklardır. Ama, Oktay Yivli'nin şiirleri, düşünceleriyle uyumlu. Ne diyelim: gece, aşk ve ölüm kendisine hayırlı olsun.

Sevgi Yağmuru-Kendi Yayını-İstanbul, 1997

Mustafa Çifçi, kimi zaman platonik, kimi zaman da cinsel aşk etkilenmelerini "Sevgi Yağmuru" adlı bir kitapta toplamış. Çiftçi'nin ilk kitabı bu. 115 sayfalık kitapta, altı şiir yer alıyor. Hepsinin de teması aynı. Kitabın adını taşıyan şiir ise, tam 66 sayfa.

Sağına soluna bakmadan, usta şairlerin bile üstesinden zor gelebildiği uzun soluklu şiire dalıvermiş. Elbette şiire hakim olamamış. Yapılan tekrarlar ile, sakız olmuş konu yarı yolda insanı bezdiriyor.

Çok yaygın bir gelenek ve uygulamadır. Şiire yeni adım atan şairler, dizginleri ellerinden kaçırmamak için, uzun şiirlere özen göstermezler. Böylece ortaya çıkan ürünü, hem birkaç kez yeniden yoğurarak biçimlendirmek, hem de özünü korumak mümkün olur.

Çifçi'nin dizelerinde az sözcük kullandığı şiirleri, bir öykü söylemine dönüşüyor.

Hiçbir yazar, ya da şair, bugüne dek kitabının salt

oylumundan ötürü ünlenemedi. O nedenle Çifçi'nin bu yoldaki özentisi gereksiz. Dileyelim, ikinci kitabında titizlensin ve bize güzel şiirler okutsun.

Güneş Tükürsün Yüzüne-Toplumsal Dönüşüm Yayınları- İstanbul, 1995

1972 İstanbul doğumlu olan İbrahim Öksüz'ün ikinci kitabı. İlki 1993 yılında "Yüreğimin Yangın Uçları" adıyla, Düşünen Adam yayınlarından çıkmış.

Öksüz'ün şiirlerinin tümünde mizah öğeleri egemen. Ayrıca, öykü kurgusu içinde cesur bir söylem getiriyor şiire. "Bir Zeytin Hikayesi'"nde;

"Olmamış bir zeytini ısırdı çocuk
Kızdı maşallah tanrısı
Çocuğun yüzünde acı,
çocuğun yüzünde azar
Maşallah beyin dilinde malı,
maşallah beyin dilinde
anası avradı çocuğun..."

dizelerinde görüldüğü gibi, söyleme özgün bir tat katıyor. Bu olgu, şiirin sınırını zorlamak, yani yeni arayışlara yönelmektir. İşte İbrahim Öksüz, "Haylaz bir çocuk fırlıyor sesimden" diyerek bunu yapıyor.

"Oyun bitmeden kalkalım
Bütün finaller asılı kalsın zamana
Ölüm haberleri kadar üzülüyorum aslında
Bütün tabutların darası hayat oluyor..."

dediği "Bitmeyen Oyun" adlı şiirlerindeki dizelerle, içeriye temiz havanın girdiği bir pencere açıyor.

Şiirini, gereksiz yinelemelerden, uzatmalardan ve "Şair şair olmak ister"de olduğu gibi ucuz esprilerden kurtardığı zaman, bize daha özgün güzelliklerle sesleneceğine inanıyorum.

Hâreli Yazlar- Kedi Şiir Kitaplığı- Ankara, 1995

1959 yılında Antalya'da doğan Musa Öz'ün ilk şiir kitabı. Bazı şiirleri, belli bir anlam bütünlüğü taşırken, kimi şiirleri de okuyana, ekleme dizelerden oluşmuş izlenimini veriyor. Örneğin "Dağlar Üşür" şiirinin;

"Solma ozanlar coşmadan
A yarim
Şiir can çiçeği"

dizeleri insanı rahatsız edecek türden bir iğretilik taşırken, buna karşın:

...Okul yolu uzunca bir şiir mi Lorca'dan..."

dizesi, şiirin içinde hakkıyla yer almanın güzelliğini taşıyor.

Arayış içinde olmasının yanısıra, akıcı bir anlatımı olan şairin, sözcük dağarcığının zengin olmadığını gözlemliyoruz. "Soluyuşu Gül Yaprağı" şiirinde 2 (dokunsam), 2 (gözlerini) 2 (duyabilsem), 2 tane de (gül) sözcüğü yer alıyor. Şiirin tümü ise 22 sözcükten oluşuyor.

26 sözcüklü "Giderim"de ise 5 tane (giderim), 2 tane (Kaval) sözcüğü var. Ayrıca kitapta bulunan 35 şiirde (umut umut/ sevinç sevinç/alay alay) gibi 15 yinelemeye rastlıyoruz. İlk bölümünü:

"Çocuk şarkıları/Bir de kuytularda üşüyen/
Dalgınca devşirilmiş al benekli/ Güzel bu,
kırların çiçeği/Utangaçlığın en durusu çocuğa
işlenen/Durgun sulardan sinmiş/Çağla tüten/
Güzel bu.../

dizeleriyle örneklediğimiz "Güzel" şiiri gibi ürünler verebilen Musa Öz, zamanla yolunu daha da aydınlatacağını kanıtlamış oluyor.

abc Denemesi-İnsancıl Yayınları-İstanbul, 1995

Aytekin Arık, kitapla aynı adı paylaşan birinci bölümde, alfabenin her harfi için bir şiir yazmış. (c) harfinde tüm sözcükler (c) harfiyle başlıyor; (z) harfinde (z) ile. Aslında bu bir yenilik değil. Öyle bile olsa, sonuçta biçimin kumandasına girmiş şiir doğuyor.

"Şundan Bundan" adlı ikinci bölümde zaman zaman:

ağaç kuşsuz mahkum mektupsuz
ağaç yapraksız mahkum yarsız
kıyılmış sanki sanki nikahları
ikisi birbirinden farksız"

dizelerinde olduğu gibi, güzel değinmelere rastlıyoruz. Kimi yerde de;

"armudun sapı/üzümün çöpü
gurbetin dövizi /bu yıl da buralıyız/ gibi espriye dayalı kısa şiirler oluşturuyor Arık.

Gurbetçi olduğunu yazdıklarından anladığımız şair yaptığı işin üzerine eğilirse:

"gözlerim gözyaşın/dokuz ay dokuz günlük/
saatleri yakın/korkunç ayrılığın"

biçiminde içi dolu dizeler de verebiliyor.

"Basınç Ölçer" adlı 3.bölüm kimi yerde birbirine bağımlı, kimi yerde bağımsız dörtlüklerden oluşuyor. Bazen bir hece kitabı ağzı, bazen de mani deyişi egemen oluyor şiirlere.

At avrat neyse silah gereksiz" diyen Aytekin Arık, inanıyorum ki güzel duygularla yüklü. Ama bunları ifade etmekte henüz yetkin değil. Ne var ki;

"her sorunun ucundan sızıyor kan/
yakmak için mi yaratıldı insan
din dil ırk anlamsız savaş uğruna
yetmez mi yok olan onbinlerce can"

dizelerini günışığına çıkaran şair, şiirini beslediği oranda şiir de onun yüzünü güldürecektir.

Bir Yaman Türküdür Kaçaklığımız-Ekinci Basım Yayın- İstanbul, 1994

Seyrek de olsa, kulağını verdiği zaman, yüreğinin atışını duyuyor insan. "Bir Yaman Türküdür Kaçaklığımız" adlı kitaptaki şiirlerin çoğu dizelerinde duydum bu yürek vuruşlarını. Yazarı, Elif N. Yıldız Kaynağı yaşam olan şiirlerinin hemen hepsinde egemen olan duygu yoğunluğu, dünya görüşünün güzelleştirdiği sade ve rahat bir söylemle buluşuyor. İmgelere boğulmadan kendine özgü şairini kuruyor. Memleketimizde acının ve yozlaşmanın demiratışı olan 12 Eylül'e karşı:

Kavgaya bilen de gel adam
Bak eylül yağıyor mevsim..."

diyerek bilinçlenmeye ve sorumlu olmaya davet çıkarıyor. Ama hiçbir zaman ihanet düşünmüyor. Belki de bunu:

Ant ettim ki
Yasak gözlerime mil çekip
Satılmış bakmayacağım sana..."

dizelerinde ifade ettiği gibi düşünmek istemiyor.

Yitirdiklerimizin acısıyla içimizde derinleşen ateşten anıtlar şairin:

"Bugün/Sendin sonraki yılın ilk sabahı/
El değmedik yaralarımın /İlk günşe çıkışı/
İlk özlemle sarsılışım/İdamlık sevdalarımın/
İlk infazı/

Künyen/gri kefenli/Yarı kan/ Senden son selam"

dediği güçlü ve yalın bir söylemle okuyanı sarsıyor. Sonra cellatların acımasızlığını:

"kafeslerinde kurşunluyorlar kuşlarımı" dizesiyle sergileyerek anneler durağına yaslanıyor ve:

"Hani yaşam beyazdı anne
Bürünüp gökkuşağının ardına
Düşlerimize açacaktık tüm kapıları
Önce beyazları gördük
Grileştiler
Sonra kararıp boğuldular
Kendi gövdelerine gömüp çaresizliklerini
Sığındılar siyaha..."

diyerek, anne simgesiyle insanları sorguluyor. Sonra, çok zor anlatılabilecek bir konumu:

"..../Suskunum/Dondu mavim/

biçiminde iki minik dizeye sığdırarak,dev bir anlatım sergiliyor. Şairin tüm şiirleri böyle. Onun için örnek vermek yetmiyor. Dört bölümden oluşan kitap için söyleyeceğim son söz,dört dörtlük olduğudur.

Dileyelim, tepe noktasında bulunan duygu ve düşünce tansiyonu, ani iniş ve çıkışlar yaparak yıpratmasın Elif N.Yıldız'ın şiirini.

NEREDE

bütün zamanlarımızı tutuşturduk
çarpılar düşüyor takvimlere

şablon aşklar, dipsiz kuyular
ve analar ve çocuklar... ve ağıtlar...
bu yüzü geceye dönük odalarda
kutsadığım o umut, o yarın, o güneş
bu yol nerede biter
nerede direnci dağlanır acının
kim kime / kendine / ne zaman sorar
ağıt giz olmaktan ne zaman çıkar

bir balık deniz kadar tanır hayatı
deryada salınır gelinlik bir kız gibi
bir misinaya yazgılı
ve mavinin ölüme gebeliğidir
denizinde yakamozsuz her gece

- ah susmaya sözlü diller

nasıl yorarım iyiye, kuşlar ölüyor
gecikmiş yazlar geçiyor kapımdan
geçer gider de bu yol nerede biter
nerede biter bu sürgün akşamlar
ve analar... ve çocuklar... ve ağıtlar...
acının günlüğünü nerede ışığa serperler
ve türküsünü taşırlar Toroslardan, Çubuk çayına

kaydı hayatlar azaldıkça
yüreğimiz daha çok acıyacak diyen bilge
Prometheuslar nerede?

Selma AĞABEYOĞLU

Viyetnam'li Şair Hoai-Viêt'den Dört Şiir

Türkçesi: Erdoğan ALKAN

Bergamadaki "Beşinci Akdenizli Ozanlar toplantısı" na Fransa P.E.N. Yazarlar Derneği adına katılan Hoai-Viêt'nin beş şiir kitabı var. Dördü ana dilinde, beşincisi Fransızca: Amour et Liberte'"Aşk ve Özgürlük"

Asıl adı Nguyê Van Hmong, Phu Yên doğumlu. Doktor. Uzun yıllardan beri Fransa'da yaşıyor. Paristeki Pasteur Enstitüsü'nde biyoloji araştırmanı. Fransızca yazdığı şiirlerinde, Viyetnam Özlemi anlamına gelen "Hoai-Viêt" adını kullanıyor. Aşağıdaki şiir çevirileri şairin fransızca yazdığı şiirlerden oluşan Amour et Liberte, *"Aşk ve Özgürlük"* kitabındandır. Yalın ve ezgili bir anlatımı var.

SEVDA SINIR TANIMAZ

Hiçbir şey yok artık dağların ötesinde,
Yaşam ufuk çizgisinde
Durur demeyin bana.
İnanmam,
Hayır, Hayır, inanmam!
Aynı ülkeden değiliz,
Aynı dilden değiliz
Nasıl sevelim birbirimizi demeyin bana
İnanmam,
Hayır, hayır, inanmam!
Çocuklara baktım çevremde gülüp eğlenen
Aldırmadan derilerinin rengine
Oynuyorlar, koşuyorlar, şarkılar söylüyorlar, mutlu;
Bacı, kardeş duyumsuyorlar birbirlerini;
Yüreğin diliyle konuşuyorlar
Ayrımında olmadan,
Sevda sınır tanımaz, diyorlar.
Bizlerin, büyüklerin
Yapmaları gereken de işte bu.

Paris, Temmuz 1994

SARAYBOSNA KÖPRÜSÜNDEKİ NİŞANLILAR

Evlendiğimiz günden bu yana
Sokağa ilk çıkışımız bu
Tatlı bir güneş, körpe bir hava
İnce kumun üstünde güzeller güzelisin
Yanımda peri var sanki
Mutluyum, bu yüzden böyle sessizim
Seni kollarımla sarmak yetiyor bana.

(...)
Dünkü gazetede okudum
Senin ve benim gibi iki aşıkı
İki masumu öldürmüşler Saraybosna'da
Vbrana köprüsünde
Güzeldi müslüman Admira

Güzeldi yavuklusu Sırp Bosko
Bizimle aynı yaştaydılar, sevişiyorlar.
(...)

Niçin Tanrım?
Niçin Bosko'yla Admira şanslı değiller bizim kadar?
Niçin yaşamıyorlar?
Yaşamak ve mutluluk hakları değil miydi?
Niçin? Niçin?
Yanıtla, oy Tanrım!

Paris, Temmuz 1994

TOHUM ATMAYI SEVERİM

Tohum atmayı severim,
Fidan dikmeyi severim,
Ülkemden ayrılmak zorunda kalsam bile
Çiy taneleri altındaki yumuşak küçük çiçekleri
Canlar canı çiçekleri, güneşli günleri
Göremesem de.
Tohum atmayı severim,
Fidan dikmeyi severim,
Güzelim başakları devşirme için,
O tatlı meyveleri ısırmak için
Orada olmasam da.

Ne hoştur tohum atmak, fidan dikme
Toprakla birlikte yaşamak,
Uyum içindeyiz evrenle,
Yürek rahat
Gönül esenlik içinde.
Çiçeklerin haz dolu olduğunu
Hasat'ın bize ve başkalarına
Kıvanç taşıdığını bilmek ne tatlı coşkudur.
Herkes tohum atmak isterse eğer,
Herkes fidan dikmek isterse eğer
Herkes için çiçekler
Ve buğday olur dünyamızda

Villebon-sur-Yvette
1994 İlkyazı

BARIŞ DUASI

"Ruanda'lı kardeşlerime"

Sizin gibi, kardeşlerim
Bilirim açlığın ne olduğunu
Günlerce otla doldurdum karnımı.
Sizin gibi, kardeşlerim,
Bilirim savaşın ne olduğunu,
Kurşuna dizildim, mahpus yattım, işkence gördüm
Ki geceleri, hâlâ,
Bir kamyon dursa evimin önünde
Sıçrarım yatağımdan.
Yıllar geçse de aradan, unutulmuyor
Beni tutuklamaya geldikleri ,
Sevdiklerimden ayırmaya geldikleri,
Demir kapı ardına, dört duvar arasına
Koymaya geldikleri o korkunç gece.
Bilirim açlığın ne olduğunu,
Bilirim savaşın ne olduğunu,
Bu yüzden yazıyorum bu barış duasını.
Tutuşalım el ele,
Ayrımlarımızı kabul edelim,
Tek yolu bu, savaştan kurtulmanın,
Tek yolu bu, açlıktan kurtulmanın
Tek yolu bu, yeryüzünde
Beraberce ve mutlu yaşamanın.

KUŞKUSUZ, DAHA ÇOK ŞEY VAR SÖYLENECEK

Kuşkusuz, daha çok şey var söylenecek
Çıtırtıları duyuyorsunuz
Umut yitirmedi kendini

Sabun rafta duruyor
Su ocakta
Erkek sabunu alacak
Kadın suyu
Yine de en güzeli
İki vücudun aydınlığı

Kuşkusuz, daha çok şey var söylenecek

UNUTULMAYAN ŞAİRLERE-OZANLARA

Gittin
Sabrına methiyeler dizdik
Dürüstlüğüne, inancına
Nesnenin içini gördüğün için

Yaşarken sen
Sabırsızlığına kızdın dağınıklığına
Nesnenin içini görebilmek için

Eh biliyoruz
Eski camlar bardak oldu
Taş dönüştü kuşa
Fakat dimdik ayakta
Aşk dediğin.

İsmet ALICI

Anıl Meriçelli Şiirle Aşkın Dönemecinde Bir Şair

Cenk PALAZ

Anıl Meriçelli şiirle ilgilenen genç okuyucuların tanımadığı bir şair. Oysa o kırk yılı aşkın bir süredir şiirler, denemeler yazıyor, İngiliz-Amerikan şiirinden çeviriler yapıyor.

Meriçelli 1937 yılında Milas'ta doğmuş. Çocukluğu ve ilk gençlik yılları İstanbul'da geçmiş. Robert Kolej'de öğrenciyken şiir yazmaya başlamış. Okulda açılan bir şiir yarışmasında Ülkü Tamer birinci, Anıl Meriçelli ikinci olmuş. Lise yıllarında ilk şiirleri *Varlık, Yenilik* ve *Yeditepe* gibi dergilerde yayınlanmış, *Pazar Postası, Yelken, Şiir Sanatı, Dost* ve *Papirüs* şiir, deneme ve çevirilerini yayınladığı dergilerden sadece birkaçı.

İlk şiir kitabı olan ve 1964 yılında Yeditepe Yayınları arasında çıkan "Mayıslara Açılan Kapı" ile "kitaplanan" şair, yine bu yıllarda küçük bir yayınevi macerasına atılır. Ülkü Tamer'in "Alaca Karanlığın Sesleri" adlı kitabı ve "Çağdaş İngiliz-Amerikan Şiiri" basında büyük bir ilgi görür: Ahmet Köksal, *Papirüs*'te çıkan eleştirisinde şöyle diyor:

"Anıl Meriçelli on yıldır edebiyat dergilerinde şiirlerini, çevirilerini okuduğumuz bir ozan. Şiir çevirisine de epey emek verdiğini gösteren Çağdaş İngiliz-Amerikan Şiiri adlı yeni şiir demetinde, Whitman'dan başlayarak aralarında Carl Sandburg, T.S.Eliot, Ezra Pound, Langston Hughes gibi Türk okurlarının önceki çevirilerinden tanıyıp sevdiği kişilerin şiirleri yer alıyor.

Anıl Meriçelli'nin çevirileri, yıllardır şiirle uğraşmaktan gelen bir yatkınlık ve açık, yalın, çeviri zorlayışından uzak, temiz bir Türkçe'yle yapılmış.

Alışılagelmiş kurallara bağlanmayan fakat değerini, insancıl değerlerin birikiminde, imgesel çözümünde arayan çağdaş şiirin yeryüzünde bütün insanları kucaklayan, vazgeçilmez evrensel bir yazı türü olduğu göz önünde tutulursa, başarılı şiir çevirilerinin ortak bir duyarlığı, anlayışı ve sevgiyi büyütmeye yarayacağı da apaçıktır.

Anıl Meriçelli'nin şiir çevirilerinin bu yönde bir ilgiye kavuşmasını çok özlüyorum."

1970 yılına gelindiğinde, şair ikinci şiir kitabını yayınlar: "Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzümde" Bu kitabı da "Mayıslara Açılan Kapı" gibi Yeditepe Yayınları arasında çıkar. Yapıtla ilgili kaleme aldığı yazısında Halim Yağcıoğlu bakın ne diyor:

"Anıl Meriçelli'nin, kitaptaki tüm şiirleri ayrı ayrı birer güzel. Kimseye benzemeyen, değişik güzel. Şiirinin güzelliği buradan geliyor işte. Kimseye benzememekten. Geçilmiş, çiğnenmiş yollardan geçmemekten. Belki Fazıl Hüsnü Dağlarca'nınkiler kadar, Ahmet Haşim'inkiler kadar büyük şiirler değil bunlar. Ama havalı, canlı, rüzgarlı, kokulu, ezgili şiirler. Gelecekte Meriçelli, neden o ustaları aşamasın? En büyük garantisi, kazancı gençliği ve de çalışma gücü. Ayrıca yabancı bir dil bilmesi ona bütün zor kapıları açacaktır."

Meriçelli, şiir üzerine düşündüklerini şöyle açıklıyor:

Şiire olan tutkum, şiire olan sevgim sözcüklerle anlatılmaz. Sözlere, sözcüklere sığmaz. Şiir benim için yaşamın taa kendisidir. Örneğin bir yaprağın yere düşerken çıkardığı ses şiirdir. Rüzgarın ağaçlara, dallara, yapraklara değerken çıkardığı ses şiirdir. Deniz kıyısı bir sığınaktır, ama deniz başlıbaşına bir şiirdir. Gökyüzü şiirdir. Şairler şiirle nefes alır, şiirle nefes verir. Şairlerin nefes alıp verişi şiirdir."

Meriçelli uzun bir aradan sonra üçüncü şiir kitabı "İstanbul Gözlerimin Ucunda"yı yayınladı geçtiğimiz aylarda. Ben de önce onu genç okurlara tanıtıp, sonra son şiir kitabını merkez alarak şairin şiirine kendimce ışık tutmak istedim.

Kitabın giriş şiiri, ki onun da adı *ŞİİR*, imgeye ve güçlü bir görselliğe dayalı. Giriş için iyi bir seçim. Okuyucuları kitapta bekleyenlerin bir habercisi olarak ele alınabilecek bu şiir bize Meriçelli'nin en önemli iki izleğini de gösteriyor aynı zamanda: Şiir ve Aşk!

Bu iki tema etrafında biçimlenen şiirlerin birçok önemli özelliği var. Ama bence en önemlisi kısa ve yalın olmaları. Usul usul okunabilecek, şairinden ayrı düşünülemeyecek şiirler. Çünkü bu dizelerin şairi kimse-

lere benzemiyor. Ne sevdiği şairlere, ne de ilk kitaplarını yayımladığı dönemlerde etkili olan şiir akımlarına. Zorlanmadan, tatlı tatlı okuyorsunuz Meriçelli'nin dizelerini...

Kitaptaki şiirlerin neredeyse tümünü sevdim. Ama isim vermek gerekirse: *Ezgi, İstanbul Gözlerimin Ucunda, Efsane, Ilgaz, Kartal* ve *Kıyıda* isimli şiirler, benim en çok sevdiklerimden sadece birkaçı. Bunların yanında kitapta, beni yukarıda saydıklarım kadar etkileyen bir başka şiir de *"İLHAN BERK"* oldu. İstanbul ile özdeşleşen bu büyük şairi çok güzel anlatmış Meriçelli. Biraz önce "şair kimselere benzemiyor" demiştim. Bu doğru, fakat özellikle *"Kıyıda"* ve *"Çankırı"* gibi şiirler İlhan Berk'in "Galile Denizi" dönemi şiirlerini anımsattı, bana.

Anıl Meriçelli'nin şiirlerinden iki örnek:

GÜNEŞ

İlkyaz öncesinden bir güneş
saçlarının arasında dolaşıyor
Martılar konuyor omuzlarına
Hem nihavend, hem güneş

Martılar karanlıkta da beyazdır
Martılar geceye taşınırdı eskiden

DOĞA

Gökyüzü denize uzanıyor
Deniz mi, gökyüzü mü bilmiyorum
Deniz mi, göl mü bilmiyorum
Martılar uçuşuyor eteklerinde
Gün ışığı uçuşuyor gözlerinde
Gün ışığı / güneş / sen

Martılar karanlıkta da beyazdır
Martılar geceye taşınırdı eskiden

Şiirlerdeki ritmik ve akıcı üslûbun bir nedeni de, şairdeki doğa tutkusu olsa gerek diye düşünüyorum. Özellikle belirginleşmiş ilkyaz imgesi şairin aşklarını yaşayışının olumlu yönde olduğuna da işaret olabilir...

Sonuç olarak ben bu şiirleri çok sevdim ve Anıl Meriçelli'nin köklü şiir geçmişini kendimce özetlemeye çalıştım. Bu şiirleri, serin sonbahar günlerinde mevsimi "ilkyaz" yerine koyup okudum. Şiirimize yeniden hoş geldin Anıl Hoca!

YAĞMUR

ne yeşil kalmış ne sarı
ömrün hangi şaşkın mevsimindeyiz gülüm
bulutları örtünmüş yıldızların gözyaşı
yaprak fukarası kordon boyu
bozulmuş birliği gezegenlerin
yağmur ağlıyor
güneş nemli
bugün yirmisekiz kasım
yine bir sınav sonrası
yürüyor şemsiyesiz iki kumru
görüldüklerini göremeden öpüşüyorlar
ıslak dudakları
ne dünya umurlarında
ne gözyaşı yıldızların
ellidokuz kişi diyor haberler
bugün öldürülen insan faturası
bir ucu kanlı haritamızın
ölüler son eğlemini yaşıyor
manşetler kırmızı/sayfalar kara
ölüler gibi okşuyor sonsuzluğu ege
çarpıyor karanlığın sofrasına
izmir körfezi izbe
karşıyaka sessiz bir fener alayında
altında su kayan apaydınlık bir gemi
güvertesine yağan yıldızlar
haberler ellidokuz kişi diyor
bugünün faturası
bir eksiği ile beş düzine insan
ölen bereket tanrısını da eklersek
eksiği kalmayacak
ayağa kalksan bir bela
iki bela kalkmasan
eyyyy milyon milyon tutsaklığım
kalkacaksan kalk
yağacaksan yağ
şimdi yağmur zamanıdır
toprak seni bekliyor çatlak çatlak

Osman BOZKURT

Ruşen Hakkı

HERSEK'TE RAKILANMAK

(31 Mayıs 1997 Cumartesi)

Kasabayken Karamürsel'den koparılıp Yalova'ya bağlanan ve ilçe olan Altınova'dayım. Caddeler ANAP bayraklarıyla donatılmış. Yalova'dan sonra İzmit'e geçecek olan Mesut Yılmaz, Altınova'da dün başlayan ve pazar günü sona erecek olan Çiçekçilik Fuarı'nı ziyaret edecekmiş... Geçen yıl Hasan Kıyafet, İhsan Topçu ve ben Çiçekçilik Fuarı'nda kitaplarımızı imzalamıştık. Bugün de imza günü var, ama fuar alanı pek kalabalık değil. Gelenlerin çoğu da oraya Yılmaz için gelmişler. Çağdaş Toplum Kitabevi'nin sergisinde Hatice ile sohbet ederken İhsan Topçu, Şener Aksu ve Fehmi Yalçın geliyorlar...

İlgi gösterilmeyen bir fuarda zaman nasıl geçer?

Birer kitap imzalayıp kalkıyoruz; Altınova'yı şöyle bir dolaşıyoruz, dönüşte ANAP'ın şarkılı otobüsü görünüyor. Yılmaz ile eşi Berna Hanım, en önde, cadde kıyısına sıralanmış insanları selâmlıyorlar... Mesut Yılmaz, kitap sergisini gezerken, yüzüne bakan bir çocuğa kitap alsın diye 3 milyon lira veriyor ve tv kameraları anında bu mutlu olayın üzerine çevriliyor! Çocuk o parayla belki daha sonra kitap alır, ama Yılmaz ve partinin ağır topları, bir tek kitap bile almadan ayrılıyorlar kitap sergisinden...

Kitap sergisinin karşısındaki yerimize geçip oturuyoruz. Çiçek reyonlarını gezen Yılmaz ve partililer, turu tamamlamak üzereyken, önümüzde durup bir bize, bir masadaki kitaplara bakıyorlar. Altınova Belediye Başkanı Kemal Gülbahar, Yılmaz'a beni tanıtıyor. Yılmaz, "Kitaplar sizin mi?" diye soruyor. Buna en güzel yanıt, "Allah bağışlarsa!" olur ama, boş veriyorum. Yılmaz ve arkadaşları, imzalı kitaba da pek meraklı olmadıklarından, kitap almadan uzaklaşıyorlar yanımızdan...

ANAP'lıların kitaba göstermediği ilgiyi öğrenciler gösteriyorlar... Geçen yıl Çiçekçilik Fuarı'na büyük katkısı olan Altınova İlköğretim Okulu Müdürü Hüsamettin Bey, gene yanımızda. Sohbet ediyoruz. "Hadi yemeğe gidelim" diyor Müdür Bey. İhsan Topçu, Hersek'e gidip balık yememizi öneriyor... "İyi ya" diyoruz ve Şener'in arabasına doluşup Hersek'e gidiyoruz...

Hersek'e en son, Karamürsel'de görev yaparken 24 yıl önce gelmiştim. pek değişiklik yok, ama olacak, Gebze Topçular ile Hersek arasına asma köprü kurulduğunda, burası bambaşka bir yer olacak. İskelenin hemen yakınında bulunan lokantaya giriyoruz. Dışarda oturmak daha güzel ama, hava serin ve rüzgarlı...

Önce ekmek, salata ve rakı geliyor sofraya. Balığı beklerken salata yiyip rakı içiyoruz. Sonra da bol bol istavrit yiyoruz. Lokantanın sahibi Nejdet Uysal'la sohbet ediyoruz... Bir duble salata daha geliyor. Ekmeği salatanın suyuna banmak bir başka güzel... En kısa zamanda gene Hersek'e gelip rakılanacağız...

BİR PERDE KAPANIYOR

Altınova'dan gene Şener'in arabasıyla İzmit'e geliyoruz. Bugün saat üçte Ahmet Necdet ve Anıl Meriçelli birer söyleşi yapıp kitaplarını imzalayacaklar, daha sonra da Sanat Kahvesi'nin kapanışı, programı olmayan bir etkinlikle kapanacaktı.

Kahve ağzına kadar dolu... Selahattin Uyuşan, Fatma Türk Kuşkaya ve Kadir Yüksel'in bulundukları masaya ilişiyoruz. Az sonra Kayhan Şöhretli geliyor... Mehmet Kılıçoğlu'nun konuşmasından sonra mikrofonu Sanat Kahvesi'nin işletmecisi Sinan Köseoğlu alıyor... Ağır konuşuyor..."Ruşen Hakkı dışında..." diyor... Benim dışımda, İzmit'te hiç kimseyi şair ve yazar saymıyor... Hava gerginleşiyor... Havayı yumuşatmak için kısa bir konuşma yapıp bir şiir okuyorum... Ama gerginlik sürüyor... Bazı arkadaşlar kahveyi terkediyorlar...

Canım sıkılıyor... Yanıma gelen Sinan'a yaptığının doğru olmadığını söylüyorum... Mehmet Kılıçoğlu'nun konuşmasına değiniyor. Kılıçoğlu, kahveyi, "yükseliş ve çöküş" olarak iki döneme ayırmış. Bunu haksızlık olarak yorumluyor Sinan, "Geçen yılın kasım ayından bu yana her ay dolu dolu etkinlik yapıyoruz. Bu mudur çöküş dönemi?" diye soruyor...

Kahvenin kapanış etkinliği gecenin on ikisine kadar sürecek. Sonra, perde!... Dört yıldır İzmit'e kültürel ve sanatsal etkinlikleriyle çok şey kazandıran Sanat Kahvesi'nin kapanması elbette acı ve hüzün verici. Sanat Kahvesi artık anılarda yaşayacak...

AHMED ARİF'E SAYGI

(1 Haziran Pazar)

Bu sabah yataktan kalkmak istemedi canım... Türkân, "Kahvaltı hazır, yumurtan soğuyacak" diye söylendi. Pazar günleri bizim evin önünde ve çevresinde pazar kurulur, pazara çıkar, sonra gazeteye giderim. bugün canım pazara çıkmak da istemedi. "Ben çıkarım" dedi Türkân, sonra sordu:"Tıraş olmayacak mısın?"

Hayır, bugün tıraş da olmayacağım...

Uzun zamandır bu kadar uyuşuk olmamıştım...

Saat 12'ye doğru gazetedeydim. Saat bire doğru bir genç geldi. "Ben Yapı Sanat Evi'nden geliyorum. Haber vermekte geciktik, özür dilerim. Bugün ikide Sennur Sezer ile Adnan Özyalçıner, Yapı Sanat Evi'nde olacaklar. Ahmed Arif'i anacağız" dedi.

Yazımı yazıp çıktım... Yapı Sanat Evi'nde Adnan Özyalçıner bir şeyler yazıyordu. Sennur Sezer, "Burada bir etkinlik yapılacak, biz de ona katkıda bulunacağız sanıyorduk. Oysa genç arkadaşlar şiirden başka bir şey hazırlamamışlar. Adnan bir konuşma hazırlıyor" dedi... O arada Emeğin Partisi'nden genç arkadaşlarla tanıştım, daha doğrusu, Sennur sayesinde tanıştık. Sennur, partinin çalışmalarından söz etti, İzmitli partilere, "Ruşen Hakkı'yla bağ kurun" önerisinde bulundu...

Adnan, Ahmed Arif'i anlattı. Ahmed Arif'in Ocak 1974'te "yeni a" dergisinde çıkan "Kalbim Dinamit Kuyusu" adlı şiirini okudu... Sennur Sezer, Ahmed Arif'in şiirlerini yorumladı. Daha sonra Yılmaz Sarı ile Ayşe Gözoğlu, "Hasretinden Prangalar Eskittim" adlı kitaptaki şiirlerin tümünü okudular, hem de ezberden. Etkinlik daha sonra Grup Direniş'in türküleriyle sürüp gitti. Ben ayrılırken genç arkadaşlar Yapı Sanat evi'nin haziran ayı etkinliklerini gösterir takvimi bana yarın iletecеklerini söylediler. Bakalım haziran ayı İzmit'te nasıl geçecek, etkinlikler eksiksiz ve aksamadan gerçekleşebilecek mi?

KANLI DÜĞÜN

(12 Haziran, Perşembe)

Bir savaştan çıkmış gibiyim...

Bir roman yorgunuyum... Çok sayfalı romanlar hep korkutmuştur beni. Bazı romanları daha yarılayamadan bir kenara bıraktığım olmuştur. Kemal Bekir'in Ceylan Yayınları arasında çıkan 496 sayfalık "Kanlı Düğün" adlı romanı da ilk bakışta korkuttu beni, ama daha ilk sayfalarda korkum dağılıverdi. Üstelik, okumakla da kalmadım, 17 bölümlük "Kanlı Düğün" için notlar da tuttum ve düşündüm: 14 Kasım 1977 tarihinde yazımı tamamlanan roman, okuruna neden 20 yıl sonra ulaşmıştır?

Bugüne kadar "Kanlı Düğün" üstüne tek yazı Cengiz Gündoğdu'dan çıktı. Belki başkaları da yazmıştır, ama ben görmedim. Bu nedenle tuttuğum notları sizinle paylaşmak istiyorum. Çünkü bir 12 Mart romanı olan bu kitap gümbürtüye gitmesin, daha çok okura ulaşsın, tartışılsın..

Hikaye, bir küçük kasabanın istasyonunda başlar.Trenden inen Hakkı ile Hüsnü'yü, Hakkı'nın ağabeyi Nuri ile akrabası Cahit karşılar. Hüsnü, kasabaya Hakkı'nın konuğu olarak gelmiştir. Bu iki genç hem fakülte, hem yurt arkadaşıdır. Hakkı anlatma gereğini duyar, "Mektuplaşıyorduk Hüsnü'yle. Ben evleneceğimi yazdım. Baktım, bir mektup ondan. Ulan Hakkı, diyor, hele evlenecek ol da düğününe beni çağırma, bir daha yüzüne bakmam vallâ..."

İkinci bölüm, Hüsnü'nün düşleriyle bir geri dönüştür... 12 Mart sonrasının İstanbul'unda önce Yücel'i tanırız.. O günlerde bankalardan para kaldırma eylemleri, basına göre "Soygun", devrimci öğrencilere göreyse "kamulaştırma" dır. Polisin pek tanımadığı Hüsnü de bir işe yaramak ister, Yücel'e telefon eder, karanlık basarken Beyoğlu'nda buluşurlar.... Yücel, Hüsnü'ye 300 lira verir, bununla yiyecek içecek almasını ve bunları bir evde saklanan arkadaşları Vahit, Remzi, Cengiz, Alev ve Zeynep'e götürmesi ister. Daha önce bir kez o eve gittiğinden, yeniden gitmesinin sakıncalı olacağını söyleyen Yücel, evi tarif eder...

Hüsnü alacaklarını alıp evin yolunu tutar, ama dört yol ağzında durmak zorunda kalır. Çünkü polisler bir evi sarmışlardır. Kalabalıktan fısıltılar duyulur: "Anarşistler şu eve yuvalanmışlar... Sonra bir ses yükselir· "Sarıldınız! Teslim olun!" Ve silahlar patlamaya başladığında, Hüsnü oradan uzaklaşır, Yücel'e telefon eder, "Size gelebilir miyim?" der... "Gel" der Yücel.

Hüsnü, Yücel'lere gider... Arkadaşları yakalanmış mıydı acaba? Yakalandılarsa, kaçacaklardır... Hüsnü, duvarlardaki fotoğraflara bakar... Yücel açıklama gereğini duyar: "Senin anlayacağın, asker, sivil, Osmanlı paşasından tut da, Cumhuriyet dönemi politikacısına kadar her türlüsü var bizim soyda. Bir yanda ittihatçı, bir yanda itilafçı, bir yanda Halk Partili, bir yanda Serbest Fırkalı, Demokrat Partili..."

Gece, radyo haberlerinden, İstanbul'da biri ölü, biri yaralı üç erkek, ikisi kız beş anarşistin ele geçtiğini öğrenince, Ankara'ya gitmeye karar verirler...

Üçüncü bölümde, Hüsnü geçmişten gününe döner. Bir ziyafetten sonra yatarlarken, Hakkı, Hüsnü'ye, "Sen de arananlardan değilsin değil mi?" diye sorar. "değilim" der Hüsnü...

Dördüncü bölümde Hakkı'yı daha yakından tanırız. Hiçbir eyleme katılmadan ve hiç sınıfta kalmadan fakülteyi bitirmiş, askerliğini yapmış ve kendine adliyede bir iş bulmuştur. Evleneceği için Özlük İşleri Genel Müdürlüğü'ne gidip, müdürden bir ay süre istemiş ve kasabasına dönmek için istasyona gitmiştir... Trende Hüsnü'yle karşılaşır. Hüsnü, Hakkı'yı Yücel'le tanıştırır. Hüsnü, Yücel'le Ankara'ya gitmekten vazgeçip Hakkı'ya, "Bana bak Hakkı, sahiden geliyorum seninle" der...

Beşinci ve altıncı bölümlerde Hakkı, kasabasını, ailesini, arkadaşlarını tanıtır Hüsnü'ye...

Yedinci bölümde, Yücel'i Ankara'da görüyoruz. Yücel, arkadaşlarının kaldığı evin kapısı açılmayınca, üvey ablası Nesrin'in evine gider. Nesrin'in kocası Nejat önemli bir kişidir. Bir şirketin danışmanı olarak Amerika'da görev yaparken, babası Seyfullah Bey'in hastalanması üzerine Ankara'ya gelip yerleşmiştir.

Yücel, ablasında bir gece kalıp ayrılır, tekrar o eve gider ve İstanbul'dan arkadaşı Oktay'ı orada görünce çok şaşırır. Oktay, 12 Mart'tan bir yıl önce İstanbul'da eylemlerin başını çeken gençlerden biridir... Yücel, o evde Antepli Cemil, Manisalı Rasim, Halûk ve Celile ile tanışır...

Nejat, geniş ve görkemli bürosunda çalışırken, bir adam çıkagelir. Bir fotoğraf gösterir Nejat'a. "Yücel Saltık bu. Eşimin üvey kardeşi" der Nejat... Adam da Yücel'in Ankara'ya dün geldiğini, anarşist olduğunu ve evimin gözetim altında olduğunu söyler..

Şekizinci bölümde gene Hakkı'nın kasabasına düşeriz. Hakkı, Hüsnü'yü, liseden felsefe öğretmeni olan Mustafa öğretmenle tanıştırır. Mustafa, daha önceleri eylemlere katılmış, tutuklanmış ve aklanmış bir kişidir...

Hakkı'yla Münevver'e söz kesilir... Hüsnü, düğüne gelmeye çalışacağını söyleyerek kasabadan ayrılır...

Dokuzuncu bölümde, polis, İstanbul'da Yücel'lerin Sabirpaşa Apartmanı'nı basarak Yücel'i arar. Aslında Yücel'in İstanbul'da olmadığını bilir polis, amaç, şaşırtmaca vermektir.... Polis, evde hizmetçi Emine'den başkasını bulamaz. Çünkü Yücel'in annesi, birkaç arkadaşıyla Avrupa'ya gönül eylemeye gitmiştir...

Onuncu bölüm, Hüsnü'nün kasabası Buldan'da geçer. Hüsnü'nün babası Murat Kaşlı'yı, emekli öğretmen Rıza'yı tanırız. Murat ile Rıza'nın arası iyi değildir ve Murat'ın canı çok sıkkındır. Çünkü radyo haberlerinde Hüsnü'nün adı "sıkıyönetimin aradıkları" arasında geçmiştir... Rıza'nın İstanbul'da okuyan üniversite son sınıf öğrencisi Vural ise iki yıl önce bir sağ-sol çatışmasında, bıçaklanarak öldürülmüştür... Vural'ın devrimci arkadaşları, cenazeyi kasabaya getirirler... Rıza tabutun arkasında yürüken, "Vurallar ölmez...Öcünü alacak arkadaşları. Oğluma kıyanları hükümet bulamazsa, onlar bulacaktır... Bir Vural gider, bin Vural doğar" diye söylenmiştir...

O akşam polisler Hüsnü'yü yakalayabilmek amacıyla baskın eyledikleri evden elleri boş dönerler. Bu baskın, Murat'a çok koyar ve yokluğunda oğluna, "İt, köpek, hain, bozguncu, evladım değilsin... Değilsin" diye öfke kusar...

O gece otobüs, ilçenin kıyı evlerine sokulurken, Hüsnü, iplik fabrikasında ineceğini söyler. Yol boyunca şansı yaver gitmiş, ne kimlik soran, ne otobüsü durduran olmuştur...

Kapıyı açan zZekiye, karşısında ağabeyi Hüsnü'yü görünce, deliler gibi sevinir. Annesi Nazire ise ağlasın mı, sevinsin mi, bilemez... Kucaklaşırlar...

Kahveden geç vakit eve dönen Murat, karşısında oğlunu görünce, ne yapacağını bilemez. "Gelme, sokulma... Hüsnü" derken bayılır ve ayıldığında ise hıçkıra hıçkıra ağlar...

On birinci bölüm, Hakkı'nın kasabasında geçer...

Bir Saffet vardır, kitapçılık yapar. Her deliğe girmiş, her renge boyanmış biridir... Dükkânın önünden geçen Cahit'i çağırır. Mustafa için, "Eskiden bolşevik öğretmen derlerdi ona. Belediye Bahçesi'nde birileriyle görünüyor. Kimdir onlar?" diye sorar. "Hakkı teyzemin oğludur" der Cahit. Hüsnü için de, Hakkı'nın arkadaşı olduğunu, kasabaya düğün için geldiğini söyler ve Saffet soluğu karakolda alır, Komser Rıdvan'a, "Komünist var" der, Mustafa öğretmenin, Yılmaz öğretmenin ve Mustafa'nın kayınbiraderi Hurşit Bey'in adlarını sayar...

On ikinci bölüm... Murat, oğluyla hiç konuşmaz, sofraya birlikte oturmak istemez. Hüsnü'nün günleri evde kitap, roman okumakla geçer...

Murat akşam eve geldiğinde, karısına, "Arkadaşlarıma Hüsnü'nün evde olduğunu söyledim... Hiç ses etme. Bugün gine polisler gelecek, götürecekler... Gittim, söyledim savcıya, Hüsnü evde dedim" der ve gene bayılır... Biraz önce Zekiye'nin nişanlısı Ziya gelmiştir... Söylenenleri Zekiye de duyar ve hemen Hüsnü'ye anlatır... Murat kendine gelir ve Hüsnü'nün kaçtığını görünce, doğru savcılığa gider. "Buraya gelmeden önce birinin düğünündeymiş. Yakın ilçelerden birinde, bir arkadaşının düğünü varmış, onun yanındaymış. Belki gine oraya giderse" der ve fenalaşır.... Muayene eden hükümet doktoru, "Felç. Sol yanına inmiş" der...

Hüsnü gene Hakkı'nın kasabasındadır. Hakkı'larda düğün hazırlığı olduğu için, ısrar üzerine Gültekin'lerde kalmaya razı olur...

On üçüncü bölüm... Mustafa, Yılmaz, Hakkı, Hüsnü Belediye Bahçesi'nde otururlarken, radyodaki haber özetlerine kulak kesilirler... Doğu bölgesinde, kırsal eyleme geçmek üzere dağa çıkmak isteyen bir grup şehir eşkıyası, güvenlik güçlerinin başarılı bir operasyonu sonucu ölü olarak ele geçirilmişlerdir... Ayrıntılı haberde ise, ölü olarak ele geçenlerden birinin üzerinden çıkan kimliğin düzmece olduğundan kuşkulanıldığı, anarşistin bir süredir aranan Yücel Saltık olabileceği belirtilir...

Ölenlerden biri de üniversitede asistandır... Yalnız kalınca Hüsnü'nün içi daralır... Yücel yoktur artık...

O akşam Mustafa ve eşi Hakkı ile Hüsnü'ye yemek verirler. Tartışmalarla geçen yemekte Yılmaz ile eşi de hazır bulunur...

On dördüncü bölüm... Yücel'in annesi Mediha, Zerrin ve Tombul Nurten, Avrupa'dan uçakla İstanbul'a dönerler... Mediha, olup biteni evde öğrenir, Emin'anım, "Vuruldu, hanım, polisler dağ başında vurmuşlar" der... Aile ve yakınları bir araya gelirler, Yücel'in cenazesi İstanbul'da, ama sessiz sedasız kaldırılacaktır...

On beşinci bölüm... Hakkı'ların kasabasında trenden bir yabancı iner. Bu yabancı, İstanbul'dan gönderilen polis Selami'dir... Karakolda Komiser Rıdvan'la görüşür ve Hüsnü Kaşlı'yı aradığını söyler... Hüsnü'nün düğün için kasabada olduğu öğrenilir. Ama polis Selami'nin görevi Hüsnü'yü yakalamak değil, bulunduğu yeri müdürüne bildirmektir. Bu işe Rıdvan da karışmayacaktır. Selami, İstanbul'a döner...

On altıncı bölüm... Nejat ile Nesrin İstanbul'a gelip başsağlığı dilerler, ama cenazeye katılmazlar. Yücel'in cenazesi, ikindi namazından sonra sessizce kaldırılır...

On yedinci bölüm... Kasabaya sabaha karşı bir otomobil gelir, İlçe Emniyet Amirliği'nin önünde durur. Üç sivil karakola girer. Komiser Rıdvan'a haber verilir...

O gün Hakkı'nın düğünü vardır ve kasabanın gelenek-göreneklerine göre düğün kurulur...

Sivillerin şefi, Rıdvan'la konuşur. Bir plan kurulur. Sorgudan geçirilen ve gözdağı verilen Cahit, düğünden sonra, Hakkı'ya, "Arkadaşın anarşistmiş, yakalayacaklar" diyecektir. Bundan amaç, Hakkı'nın da anarşist olup olmadığının anlaşılacağıdır!...

Düğün biter, camiye gidilir...Cami çıkışında, Cahit Hakkı'ya sokulur, "Sana bir şey söyleyeceğim. Senin arkadaşın anarşistmiş... Kaçakmış. Görevliler gelmiş yakalamaya" diye fısıldar... Hakkı, Cahit'le birlikte kapının önünde, delikanlıların arasında bulur kendini ve sırtına inen yumruklarla eve girer...

Hakkı gerdek odasında Münevver'le, ama aklı Hüsnü'dedir. Cahit'in söylediği şaka olabilir miydi?.

Giyinir acele.. Münever şaşırır! "Münevver şimdi aklıma geldi. Ben cüzdanımı düşürdüm camide. Çok para vardı içinde" diyerek evden çıkar ve doğru Hüsnü'nün kaldığı Gültekin'lerin evine gider, yapışır Hüsnü'nün yakasına, "Söyle ulan hergele! Ne istedin benden?" Ne istedin ha! Ulan, anarşist olduğunu, polisten kaçtığını niye gizledin benden? Ulan yapılır mı bu bana? Hadi bana acımadın, elin kızına da mı acımadın? diye hırçınlanır... Polisin kendisini aradığını söyler. Hüsnü polis sözünü duyunca silkinir, kurtulur Hakkı'nın elinden, fırlar dışarı, Gültekin'le Hakkı da ardından...

"Karakola git, teslim ol, benim suçsuz olduğumu söyle" der Hakkı. "Ben teslim olmam. Sen git ihbar et" der Hüsnü de. Bir otomobille, bir bağevine giderler... Gültekin, "Ben geleceğim" deyip ayrılır.

Polis, Gültekin'lerin evini basar ve Hüsnü'yle birlikte Hakkı'nın ve Gültekin'in de kaçtığını öğrenir. Gültekin'in babası Tahir'i karakola götürürler. Şef, Mustafa Kıyılı, Yılmaz Akça ve Cahit Seher'in de gözaltına alınmasını ister.

Düğün evine baskın yapılır, ama Hakkı evde yoktur. O sırada Gültekin gelir ve karakola götürülür. Mustafa Yılmaz, Cahit de karakoldadır... Gültekin'i başka bir odaya alıp sorgudan geçirirler ve döverler. Tahir, oğlunun bağırmasına dayanamaz, kaçanların bağevinde olabileceklerini söyler. Komser Rıdvan, Gültekin'le konuşur, "Baban tahmin etti. Eğer dediği doğru çıkmazsa, sana yaptıklarını babana da yaparlar" der. Bunun üzerine Gültekin de arananların bağevinde olduğunu söyler. Gültekin, "Silahları var mı?" sorusunu, "Hüsnü ağabey evden çıkarken kardeşim Cemil'in oyuncak tabancasını almıştı" diye yanıtlar...

Hakkı ile Hüsnü, Gültekin'i beklerlerken, otomobil sesi duyulur. "Gelenler polisse, teslim olacağız Hüsnü" der Hakkı.. Hüsnü teslim olmayacağını söyleyip, Hakkı'nın arka kapıdan kaçmasını ister. O sırada dışarıdan bir ses yükselir: "Hüsnü Kaşlı! Hakkı Şepitoğlu! Çıkın dışarı!"

Hüsnü, "Ben Hüsnü Kaşlı! Yalnızım. Teslim olacağım" diye bağırırken, Hakkı'ya da "Hadi aç" diye fısıldar...

Hakkı arka kapıdan dışarıya fırlar...

"Kaçıyor, kaçıyor!"

"Kaçarsa vurun!"

Kurşunlar arka arkaya vızıldarken, kapıyı açar Hüsnü, arkasına son kez bakarken, Hakkı'nın yere kapaklandığını görür... İleri atılır, ekinlere doğru... Elindeki oyuncak tabancayı kaldırarak bağırır: "Yaşasın devrim!..."

Hüsnü de boylu boyunca yerdedir artık...

İşte Kanlı Düğün'ün özeti...

Diliyle, kurgusuyla, anlatımıyla insanı çekip götüren bu romanı ancak bu kadar özetleyebildim, roman kahramanlarının ailelerini, yaşadıkları yerleri, bunalımlarını, düşlerini 12 Mart faşizminin yargısız infazlarını daha derinlemesine öğrenmek istiyorsanız eğer, mutlaka okumalısınız Kanlı Düğün'ü...

BİR DÜNYALI ŞAİR

(14 Haziran, Cumartesi)

Kocaeli Üniversitesi Şiir Okulu'nun Şiir Bayramı'ndaki bir sohbet sırasında, Özkan Mert hayranı Suat Özdemir, şairin Ankara'da olduğunu öğrenince, ona ulaşabilmek için Hüseyin Atabaş'tan yardımcı olmasını istemişti... Sonunda, telefonlarla Özkan Mert'e kanca atan Özdemir, bir dünyalı şairi izmet'e düşürdü...

Kocaeli Edebiyatçılar Platformu'nun bir etkinliği olarak Çağdaş Toplum Kitabevi'nde gerçekleşen günde Özkan Mert şiire nasıl başladığını, 1973'te İsveç'e nasıl düştüğünü, şiirini orada nasıl sürdürdüğünü anlattı, şiirler okudu ve toplu şiirlerinin yer aldığı "Bir Dünyalının Notları" (YKY) adlı kitabını imzaladı...

Etkinlik öncesinde ve sonrasında, Özkan Mert, kendisiyle birlikte olan Kocelili şair, yazar ve sanat dostlarıyla çok az sohbet edebildi. Çünkü kendisine atılan bir çengel, ona başkalarıyla konuşma olanağı vermedi... Çengelin adı "Arife Hanım" idi. Halen İzmit'te bir bankada görevli olan ve babasının diplomat olması nedeniyle çocukluğunun bir bölümü İsveç'te geçen Arife Hanım, Özkan Mert'le İsveççe konuşarak, hem kendisinin hem de Özkan Mert'in türkiye'de olduğunu unutturuverdi!

Akşamüzeri, Uzuntarlada kurulu Sefleks Fabrikası'nın sahibi, mühendis ve şair Bahşa Koçak'ın konuğu olduk. Arife Hanım gene Özkan Mert'in yanıbaşındaydı, gene İsveççe konuşuyorlardı, ama şair bu kez İsveç'te değildi. Çünkü çiğköfteyle rakı içmek İsveç'e değil, Türkiye'ye has bir şeydi...

Berrin TAŞ
IŞIĞA DOĞRULUM

Fiatı: 250.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

BAHAR YÜRÜR DALLARIMA

Ellisinde delicesine gene bir sevda
Anlatamaz hiç bir şey
Ne kutsal kitpalar
Ne de materyalist felsefe
Bu kuş kanadında bir düş değil
Gerçek yakıcı bir sevda

Tüm renklerle süslenmiş
Bir kelebek sanki
Uçuyor daldan dala
Bakışları yakıyor beni
Dokunsam söz ederler

Kirlenmemiş gülüşleri
Alıyor beni gecenin ortasında
Taşıyor yıldızlara ve ötesine
Kül oluyor içimdeki karanlık
Bu sevda çekiyor beni
İçinde yüzülmemiş bir denize
Ve çocukluğuma.

Diyecek oluyorum kanatlarını
Islatmasın sevinç göz yaşlarım
Bırak ak umutlarla
Yazsın çocuklar yıldızlara sevdamızı
Al dalına uçur beni yıldızlara
Tutuluyor dilim gülüyor
Oturmuş yanıma sonsuz iştahlı

Korkuyorum ellerine dokunmaktan
Yakıyor bakışları bir ateş parçası sanki
Delicesine seviyorum ellisinde
Anlatamam belki çocukça bir sevgi

Hangi sözcükler anlatır bu sevdayı
O renk renk kanatlı bir kelebek
Ben yaşlı bir çınar
Toprağın kokusu gibi
Konar her sabah dallarıma
O an bahar yürür bedenime

İnandım ellisinde de güzele
Sevdalanırmış yürek
Anlatamaz hiç bir şey
Ne kutsal kitaplar
Ne de materyalist felsefe
Bu delicesine bir arzu bir sevda

Ellisinde hatta seksenin de
Sevmesini bilmeyenin
İnanamam insan olduğuna

Molla DEMİREL

Yağmurun Yamacındaki Çocuk (*)

Aydın ÖZTÜRK

bir sabah uyanmak. hem öyle kentin gürültüsüne, soluksuz bırakışına değil. dingin, yumuşacık. hanımeli ve iğde kokan bir rüzgarın yüzünüzde oynaştığı. gözleriniz beton duvarlara çarpmadan, o daldan o dala koşup durduğu. sonra kuşlar. öyle bildiğiniz gibi değil: şarkıları yarışırken neredeyse omuzunuza konacaklar. kırlangıçların o şaşmaz belleği hayrete düşürüyor. bir yıl önce işaretledikleri kirişin kıyısına temel atmışlar bile. insanın hünerli ellerinde biçimlenen yatağında, içinde kırılan ışıkla mırıldanıp duruyor su. kıyısında biz, suyun sesince aydınlık. ikna olduğumuz bir barışın mavisindeyiz. sofradaki kıvırcık zeytin, biberin yeşili daha farklı. çay daha kınalı. ibre sevdiğimiz radyoya kilitlenmiş. musa hoca bir bozlağa tutunmuş gidiyor.

seninle bir salıncaktayız. içimiz bir şarkının titrekliğinde gidip geliyor. "bütün kutsal kitpaları dünyevileştirme"ye çalışan dünyalı, akşamdan kalan anasonun tembelliginde. kısacası sevimsiz. annelerimden biri sofrayla mutfağın arasını adımlayıp duruyor. saçları topuz, dudaklarında eksik etmediği kırmızı rujuyla gülümsüyor.

zaman omuzunu öğlene yaslamış, sıcak soluğuyla üfürüp duruyor. seninle zaman ipi kopmuş bir uçurtma. küçük bir çocuğun ellerinden firarın heyecanını yaşıyor.

simsiyah bir asfaltın gövdesinden kayıp giden arabanın arka koltuğunda dalıp gitmişsin. camlardan uğultuyla dolan rüzgarın yaladığı yüzünde hüzün var. bedenin dilini bilmek anlamama yetiyor. yüreğin vefa duygunun adaletinde sorgulanıp duruyor. sorgulayan sen; kararı veren sen. yalnızca savunma yapmıyorsun. tüm bunları böğründeki sızına ilaç gibi değindirdiğin ellerinden anlıyorum. sesime aralanıyor gözlerin. sorulardan örülmüş gözbebeklerin. ellerimi tutuyorsun. ellerimden ellerime gizli bir sufle akıyor: seni seviyorum!

ne zaman meyve yüklü bir ağaç görsen, çocuklar gibi heyecanlandığını bilirim. yüzüne ilkleri gören bir çocuğun parıltısı yerleşir. sesinde yumuşak bir kucaklama. başını yolun kıyısındaki kirazlara döndürdüğümde, o heyecana kanatlanan sesine yeniden dönüyorsun. kapının koluna asılmış, arabayı durdurması için dünyalıya yalvarıyorsun. koşaradım kirazlı dallara ardınsıra annecik. böğürtlenlerden bir çeperin dikenlerine aldırmadan, dallara sokuluyorsunuz. dudaklarından ellerine akıyor kirazlar. bir böğürtlen yumağının içinden sevinçli çığlıklarınızı duyuyorum. yüksekteki dallara yetişmek için sıçrayıp duruşunuza gülüyoruz. avuçlarınız kirazlarla dolu dönüyorsunuz. bir de benim için koparılmış beyazetekli bir papatyayla. papatyanın acısını düşünmeden alıp kalbime yerleştiriyorum.

çitlerden taşan üzüm teveklerinin kıyısından geçiyoruz. işte günebakanlar, işte yeşil erik. işte sırıklarına tutunmaya çalışan fasulyeler, işte domates fideleri... her şey sevincini biraz daha arttırıyor. içim duruluyor. tarlalar yeşilini, bedeninden sıyırıp atmış. artık sarıya çalıyor. uzak tepelere doğru kehribar. sıcak bir esintiyle yüzleri bulanıyor. hışırdayan dalgaların sesi kalıyor kulaklarınızda. günebakan tarlalarına yayılmış insanların bedeninde ter. çapadan başlarını kaldırmadan, durmadan çalışıyorlar. yamaçlarda bir koyun sürüsü. çıngırak sesleri. meleyişleri kuzuların. annecik hızla camı indirip, avazının çıktığı kadar bağırıyor:

bülent, bülent!

ses yankılanıp eriyor. aynı anda, yarışırcasına bülenti anlatıyorlar bana. koyun sürüsünün arasında seçemediğim bir görüntünün ardına düşerken, araba yamaçtan hızla dönüyor. ardı sıra uzayan toz bulutu görmemi engelliyor.

gür bir ağaç kümesine yaklaşıp duruyoruz. daha iner inmez, rüzgarlı serinliğiyle karşılayan gölgelerin sessizliği. dağınık saçlı bögürtlenler, yaban gülleri, sarmaşıklar, kır çiçekleri böcekler (böceklerden ne kadar çok korktuğunu biliyoruz. ağız birliği etmişcesine çaktırmamaya çalışıyoruz) kelebekler, kuşlarla... aynı gölgeyi paylaştığımızı biliyoruz. bu kocaman, ihtiyar gövdeli kavakların altında, yan yana komşuluk yapacağımız bir de büyükbaş hayvan sürüsü var. mayıs kokuları bu haziran öglenine yayılıp duruyor. kendini sereserpe attığın çimenlerin üstünden inekleri, boğaları, danaları... tanımaya çalışıyorsun. arada bir de seni kandırmanın keyfini çıkarıyoruz. en önde ayakucuna kadar yaklaşmış inegin, donuk gözlerle seni izleyişinden tedirgin oluşun tuzu biberi oluyor. galiba inek üstündeki sarı tulumları sevdi diyoruz. tedirginliğin gülüşünle yer

değiştiriyor. ayaklarına konmuş uğurböceginden daha az korkuyorsun.

bedenlerimizi çimenlerin yumuşak serinliğine bırakmışız. gözlerimiz kapalı. yaprakların hışırtısıyla akıyor karanlık. kuşların senfonisindeyiz. içimizin islerini kalaylayıp duruyor müzik. çimenlerin yeşiline kımıltısız düşmüş ellerini buluyorum. o incecik dokunuş daha güçlü bir kavramaya koşuyor. uyuduk galiba! annecik kucağı kuru dallarla dolu bir şekilde dönüyor. ateşi yakmak hep onun payına düşer. ateşin yakılmadığı bir piknikten keyif aldığı söylenemez. galiba içimizde kılcal damarları zerdüştlüğe en fazla sokulanı o. mangaldan dumanlar yükselirken sen hâlâ tembel tembel uyukluyorsun.düzenli soluk alışından o an huzurlu olduğunu anlıyorum. dünyalı sultan muratın keyfini kaçırmakla meşgul. anasonu suyla beyazlatırken, bir yandanda tütünün keyfini çıkarıyor. bütün kutsal emirleri dünyevileştirmekten yana özgürlüğünü yaşıyor.

gittikçe yükselen çıngıraklardan koyun sürüsünün yaklaştığını anlıyoruz. annecik sesini yamacın arkasındaki çoçuğa duyurmak istercesine avazının çıktığı kadar bağırıyor sık sık. ısırmaya çalıştığı pirzola elinde kalıveriyor. bülenti gittikçe daha çok merak ediyorum. ağzımdakini bu soruyla birlikte çiğniyorum. yemekte tembelsin, bunu biliyorum. ne zaman aynı sofranın başında olsak, kaçınılmaz bir görevimiz de sana küçük çocuklar gibi yemek yedirmeye çalışmak, rakı kadehimiz ortak. aldığın ilk yudumdan sonra, yüzün buruşuyor vazgeçiyorsun içmekten. bağlama sıyrılıyor kılıfından. parmaklarım tellerde ilk ezgi ile buluşunca yeniden bir sessizlik başlıyor. rüzgarın, hışırdayan yaprakların, kuşların o koca orkestrasına bağlama ekleniyor. daha geldiğimiz ilk andan itibaren, ayakucunda, gözlerini senden alamayan inek, bağlamayı da aynı yakınlıkta dinliyor. sen uzaklaştırmaya çalıştığında, dünyalının o güzel espirisi patlıyor: bırakın inek protokolden izliyor. gülmekten elimdeki bağlama kayıp düşüyor. inek bir koroya dönüşen bu gülüşten ürkmüş olacak ki uzun süredir kımıltısız durduğu halde, bir adım geriliyor. bu kez burnunu mangaldaki ateşe sokuyor. hafiften yanmış olacakki hızla oradan uzaklaşıyor. kaçınılmaz olarak ardından ikinci gülüşme dalgası geliyor. kadehlerimiz yeniden buluşuyor. koyun sürüsünün ilk öncüleri üstümüzdeki yamaçtan geçmeye başlarken, ardısıra bir küçük çoçuğun görüntüsü de giriyor kareye. elinde kalınca bir sopa, omuzunda haki renkli torbasıyla bir küçük çoban, yanıbaşında iki de heybetli köpeği. koyunların çıngıraklarıyla doluyor böğürtlenli küçük koyak. bülent başı önünde, bize bakmamaya çalışarak, incecik sesiyle talimatlarını yağdırıyor.koyun sürüsünün yamaca çizilmiş görüntüsü bu bağırışa göre dağılıp toplanıyor.

annecik yelpazelediği mangalın başından ok gibi fırlıyor. artık bülentin kurtulacağı yok. yamaçtan aşağıya doğru küçük adımlarıyla bir çocuk yaklaşıyor. yaklaştıkça ayaklarındaki güç eriyor sanki. gözleri karalastikler içindeki ayaklarının ucunda. sıska bacaklarını örten laciverd pantolununu kirden kararmış çoraplarının içine sokmuş. kalın sopasını dizboyu otlarda sürüyerek. ardısıra çomarları.

sen, yaklaşan köpeklerden kaynaklanan korkunu belli etmemeye çalışarak iyice sokuluyorsun. bunu bilmek, çocuklar gibi sevimli kılıyor seni. atılan kemikleri otların arasında bulmaya çalışan köpekler ilgisini bizden uzaklaştırınca çözülüp sakinleşiyorsun. bülent, olgun bir insanın mahçup haliyle bir bir ellerimizi sıkıp, az ötemize çömeliyor. küçük gövdesi otların arasında kaybolacak neredeyse. güneş yanığı yüzünde kocaman bir onur. saniyenin kısalığınca gözgöze geliyoruz. gözleri ışıltılı bir siyahlıkta. sesi titrek bir yaprak. fırdönerken hepimizi objektifinde kısacak tutuyor. etrafında dolanan çomarların yalanıp duran sırnaşıklıklarına aldırmamamızı söylüyor. kalın sopasının köpekler üzerindeki hakimiyetini hissetmemizi istiyor.

ateşin birinci göbekten akrabası annecik gene mangalının başında. bu kez cızırdayan etler bülente. özenle ekmeğin arasına yerleştiriyor. közlenmiş biberleri ikimiz için paylaştırıyor. bülent salatayla pek ilgilenmiyor. dürümünü bize bakmamaya çalışarak, yavaş yavaş ısırıyor. rahat davranması için üstünde odakladığımız bakışlarımızı çekiyoruz.

önceleri korktuğun köpeklerle aranda bir yakınlaşma başlıyor. mızmızlanıp yemediğin etleri onlarla paylaşıyorsun. bir ucundan tutup ağızlarına uzattığın etleri hızla kapıyorlar. keskin dişleriyle öğütürlerken, sen yanıbaşlarında. tabii kendini aç bırakmaya uydurduğun bu sevimli gerekçeye annecikten bir zılgıt geliyor. öyle sevimli yanıtlıyorsun ki: ama canım arkadaşım ben kendi payımdan veriyorum. söyleyişindeki çocukluğa sen de gülüyorsun. dünyalı rakıyı yormaya devam ediyor. ben yeterince eşlik edemiyorum. her küçük fırtın ardından yüzümün buruşmasından belli. sense daha ilk yudumunda kopmuştun. annecik bugün biracı.

bülent biraz daha rahatlamış görünüyor. yavaş yavaş konuşmaya başlıyoruz. on yaşında olduğunu anlıyoruz. okula gitmemiş. birkaç yıldır bu sürünün çobanı. üç kardeşi daha varmış. onlarda yakındaki başka köylerin çobanları. biribirilerini çok az görebilirlermiş.

annesi, babası yaşıyor. trakyanın uzak bir köyünden, onları görüp görmediğini sorduğumda, duraksadı. gözlerini sopasıyla eşelediği toprağa indirdi. zorlukla duyabileceğimiz bir ses tonuyla: yılda bir kaç kere. sonrasını getiremedi. sesi titredi. ağladı ağlayacak derken, imdadına koyunlar yetişti. yanlış bir yöne doğru akan sürünün yolunu değiştirmeye meçburluğunu, sessizliğe düşen küçük bir iççekişiyle hisettirerek doğruldu. önce yavaş adımlarla, giderek hızlanıp uzaklaştı. köpeklerden biri kavakların koyu gölgesinde tembel tembel uyukluyordu. diğeri bülentin ardından ok gibi fırladı. bülentin küçük gölgesi çalılıkların arasında kayboldu. derken karşı yamaçtan belirdi. uzaklaşan çoçuğun gövdesi giderek çocuklaşıyor. seke seke, arada bir zıplayarak koşuyor. köpek, bülentten aldığı talimatı hemen uyguluyor. karşı tarlaya girmeye hazırlanan koyunların yolunu kesip, üstümüzdeki yamaçta topluyor. çıngıraklar koşturan koyunların telaşı olurken, bülent yönünü bize çeviriyor.

bir sessizlikte, uzun süredir bir çoçuğun öyküsünde odaklaşan bakışımız, yeniden biribirimize dönüyor. içimize işleyen küçük bir çoçuğun öyküsü sorularla büyüyor. sorular hepimizin yüzünü acının renkleriyle boyuyor. koyunların ardısıra ömrü törpülenen bir çocuğun hikayesi, içimizdeki o ince tele parmaklarını dokundurup duruyor. seninle göz göze gelmeye korkuyorum. biliyorum ki için fırtınalarla yıkılıyor. biliyorum ki ağlamaya hazırsın. başımı omuzuma yıkıp susuyorsun. siyah saçlarının kokusu doluyor içime.

bülent, şovunu başarıyla bitirmiş bir edayla yaklaşıyor. güneş yanığı yüzüne o yaşlı çizgiler oturuyor. çömelip, sopasının ucunu çakısıyla yontmaya başlıyor. gene ilk soru benden geliyor. biraz da bu kederli havayı dağıtmaya çalışıyorum.

yudumladığım rakıyı bahaneyle: bülent sen de rakı içer misin? diye soruyorum. yanıt gecikmiyor. o bildiğimiz trakya şivesiyle: içmem sözcüğü bir sevimlilikle dökülüyor. bembeyaz dişleri aralanıyor ve ne kadar güzel güldüğünü görüyorum. yeniden sormama fırsat vermeden ekliyor: ben en çok sarı gazoz içmeyi severim. akşamları televizyon izlemeye köyün kahvesine gittiğimde bazen amcalar ısmarlıyor. o zaman çok seviniyorum. çabuk bitmesin diye yavaş yavaş yudumluyorum. yüzündeki o tatlı çocukluk gidip, yeniden özendiği büyüklerin mimiklerine dönüyor. susuyor. çakısı ve yonttuğu ağaç arasında gidip g eliyor elleri. iyice konuşturmaya niyetliyim: peki bülent maaşın ne kadar? aldığı paranın büyüklüğüne inanarak, mağrur bir yüz ifadesi ve kendisinden emin bir ses tonuyla yanıtlıyor. bana çok para veriyorlar? ne kadar soruma on milyon yanıtı geliyor. gözleri hepimizi kolaçan ediyor. aldığı aylığın büyüklüğüne imreneceğimiz bir ifade arıyor. içimizde büyüyen kızgınlıklarımızı bastırarak bülentin bu duygusunu tatminine araç olmayı gönüllü olarak kabulleniyoruz. mutlu oluyor. başında keçeleşmiş gür siyah saçlarını okşuyorum. bir kedi çenesinin altı okşanırken nasıl kendisini size bırakırsa, bülentte öyle. bu dostlukla dokunulmaya susamış uysal bir sessizlige gömülüyor. saçlarını karıştırdıkça beyaz bit sirkeleri yüzeye çıkıyor. kafası beyaza kesiyor. bir korkuyla ellerimi almıyorum. içim sızlıyor. diyemiyorum.

bülent nerede yıkanıyorsun sorusu ansızın çıkıyor ağzımdan. bitlerini gördüğümüzü ve ezileceğini düşünerek kendime kızıyorum. eliyle yamacın doruğunu gösteriyor. oradaki çeşmenin yalaklarında. yaşıtı bir oğlanla biribirilerini nasıl suya attıklarından sözediyor. konuşurken gürül gürül çağlayanlar geçiyor. elleri ve kolları ekleniyor sesine. ilgimizle daha da çoşuyor.

yeniden koyunlarını toparlanmaya kanatlanıyor. artık büyük adamlar gibi koşmuyor. bildigimiz küçük çocuklardan herhangi birine benziyor. sekerek, zıp zıp, otlarda devrilerek... çıngıraklar yeniden telaşlanıyor. köpeklerin havlamaları. bülentin tepelerde bizi yanına çağıran el hareketlerini zorlukla görüyoruz. bizi bekleyen sürprize doğru tırmanırken, anneciğe soruyorum: akşamları da ağılda koyunlarıyla mı kalıyor? yanıtı hiç beklemediğim türden. hayır hayır, büyük bir ağacın dalarına bir baraka yapmışlar. bildiğimiz ağaçevlerinden. orada yatıyormuş. bize ağacın üstündeki çadır demişti. ya kışın? yanıt gelmiyor. yanıtı bilmek hepimize zor geliyor. susuyoruz. uzun uzun susuyoruz. uzunluk derinliğinde acının. yoksa kolumuzdaki saatin akrep ve yelkovanı fazla yol almıyor.bütün iççekişler insanın soluğundan süzülen dokunaklı sesler değildir. bazen yüreğinizle, bazen gözlerinizden geçen küçük depremlerle hüzne seriliverirsiniz. bazen dudağınıza gömülen dişinizin acısıyla. kiminde uzun sessizliklerle. sözcüklere gelip yerleşen titremeyle.

hepimizin içinde birşeyler kımıldadı. ancak herkes kendince. sen de içini derince çektin. avuçlarımın içinde terleyen ellerini yangınlara atarak. bütün gücünü parmakuçlarında topladın. sımsıkı kavrıyordun. gözlerin dolmuştu. annecikte öyle. dünyalı gölgelenmiş gözleri, suyun oyduğu çukurlarda önümüz sıra yürüyordu.

sana minik kuzuyu gösterdiğimde çağlığı bastın. herhalde bir kadın canım sözcügünü bu kadar güzel söyleyebilirdi. kaçmaya çalışan kuzunun ardından nefes nefeseydin. bülent sürüye kurt gibi daldı. kuzuyu ar-

ka ayaklarından yakalayıp, kollarında sakinleştirerek kucağına verdi. herhalde her yanını öptün kuzunun. çırpınmaktan vazgeçti. türünden olmasa da bir annenin kokusunu hissetti. sakinleşti. yaşlı bir koyun sürünün içinde meleyip duruyordu. ikinci kuzu da benim kucağımdaydı.beyaz tüylerinin içerisinde sıcak bir çırpınıştı. annelerin meleyişlerine daha fazla dayanıp bu keyfi sürdüremezdik. salıverdik. annelerini koklayıp, memelerinde kalıverdiler.

evet, burası bülentin yalaklarında yıkandığı çeşme olmalıydı. fazla yüksek olmayan, uzun, dikdörtgen bir yapı. gür ve soğuk suları mırıldanıp duruyor. biribirine bağlı yalaklardan taşan su, yamaçtan aşağı küçük bir derecikle süzülüp gidiyor. yatağında sarı sarı gülümseyen katırtırnakları. kavakların henüz kocaman, koyu gölgeleri yok. hepimiz bu küçük gölgeye sığıyoruz. uzaktan kent görünüyor. daha önemlisi deniz. açık mavilerde. karşı yamaçlarda da sarı bir deniz. rüzgarla tarazlanıp duruyor. ortalarında tektük ağaçlar. koyu gölgeleri. gözlerimizi hangi yana çevirsek çiçekler...

sırtını dizlerime yaslamış sigaranı içiyorsun. gözlerin uzaklarda. başını azıcık geriye doğru attığında gözgöze geliyoruz. sorulardan bir mozaikle gülümsüyorsun. yan dönüp iyice gömülüyorsun dizlerime. dünyalı anneciğe askerde bir dinlenme anında nasıl sırt sırta oturulacağını gösteriyor. bülent daha sokulgan. dünyalıya göre rakı da soğukmuş, daha ne istermişiz! tabi ki mihriban.

bülente mihribanı sevip sevmedigini soruyorum. yanıtı belirsiz. ancak en çok ferdiden, bilsen uzaklarda kiler ağlıyoru sevdiğini öğreniyoruz. sırf bülenti sevindirmek.için mırıldandığım da arabeske savrulan sesime gülüyorsunuz. nedenini bilmese de bu gülüşe bülentte katılıyor. bize yamaçtaki kuş yuvalarından sözediyor. kuşlardan, çiçeklerden. yenilebilir otlardan. kurtların bir koyunu nasıl parçaladığından söz ediyor.

hızla kaynaşan bulutlar, koyulaşıp, üstümüze doğru akıyor. uzakta havanın kararmasından yağmur yağdığını anlıyoruz. bu yağmurdan ıslanmayı biz de istiyoruz. rüzgar şiddetini artırıyor. uğultusu büyüyor kulaklarımızda.

annecik kavakların ince gövdelerini acıtıyor. annecik bülentin ağaç saplı çakısıyla isimlerimizin başharflerini kazıyor. her gövdeye sadece bir harf. rüzgara karışan sesinde itirazın yükseliyor: bizi niye ayrı yarı yazıyorsun? sorunun yanıtı gelmiyor. yağmurun ilk damlası yüzüne düşüyor. ikincisi, üçüncüsü için yüzünü gökyüzüne çevirmiş, gözlerin kapalı bekliyorsun. yağmur cömert davranıyor. olanca şiddetiyle yağıyor. önünden kaçmıyoruz. üşütmeyen bir serinlikle ıslanıyoruz.

sen döne döne, kolların açık, alnın gökyüzünde, yağmurun duruluğunun keyfini çıkarıyorsun. annecik, uzun ince otlardan bülente şapka örüyor. dünyalının dilinde bir musa türküsü. bağıra bağıra söylüyor. sesi titrek ve coşkulu.

akşamın siyah renkleri ışığın içinde çoğalırken, yağmur hızını yitirmiyor. toprak kokusu, saçlarını yıkayan ağaçlar, renklerini parlatmış çiçekler ve yağmurun saçlarını dağıtıp duran rüzgar... gitmeye karar verdigimizde bülentin yüzündeki çocuk sevinç boşalmaya başlıyor. bir süre ayakta, hareketsiz, yüzümüze bakıyor. ardından bıçaklanmış bir gülümseme. sessizce sırtını dönüp gidiyor. tepkisiz bekliyoruz. yamacın arkasına geçiyor. hiç biri diğerinin benzeri olmayan bir demet çiçekle dönüyor. buketi aramızda bölüştürüyor. onu öperken gözlerine bakmıyoruz. biz de gözlerimizi saklıyoruz. ardından bir tek laf etmeden karşı yamaçtaki koyunlarına doğru kaçarcasına koşup, gözden kayboluyor. gözlerimize saldıran ılıklıkla kalakalıyoruz. yağmur yaşlarımızı saklıyor. biz giderken, o karşı tepelerde eleden yüreğiyle yağmura asılı kalıyor. içimde kanamalı bir şiir oraya doğru akıyor.

yağmurun duru yamacında
küçük bir çobanım
iki de çomar

her bahar
bir sögütün kuytuluğunda
anne bedeninin sıcaklığıyla kırılsam
yumurtalardan çıkıp, uçsam uzaklara

annem uzaktır, belki yok
ve kırıktır kanatlarım
uçamam uzaklara

biraz güneş yanığıyım
biraz esmerlik bedenimde
okşanmamış saçlarımda bit sirkesi
torbamda biraz ekmek
bir haşlanmış patates
delik deşik bir anorak

bilmem ki sizin oralar nasıldır
nasıl yaşarsınız, evleriniz nasıl
nasıl seversiniz yaşıtım çocuklarınızı
ben yıldızları örterim üstüme
şubatta ayazı, şubatta yalnızlığı

sağım boş, solum boş
tutunmasız kalmaya alışıktır ellerim
hiç oyuncağım olmadı
ağaçları yonttum çakımla
duyacağım iki güzel söz
kendimce ağlarım
kendimce silerim yaşlarımı
bir çomarlar anlarlar hüznümü
ayaklarının yastıklarına gömülüp
gözleriyle yanaklarımda gezinirler
sarılıp uyuruz, dostça
durulan ağlaşma sonraları

zannederim ki bu dağ, bu yamaç
bu çıngıraklı koyunlar
her bahar koynumda uyuttuğum
kuzulardır bütün dünya

yağmurun duru yamacında
küçük bir çocuğum
iki de çomar

tam size alışırım
içim kudurur sevinçten
bir sıcak sözünüz
küçük bir dokunuş
açıverir kanatlarını içimde
sonra akşam olur
anlarım gitmeniz gerekir

nolur, nolur biraz daha

bir çiçek olsam, biri koparsa
takılsam siyah saçlarına sevgilisinin
hiç değilse o saçlarda solsam
kurutulsam, kokusuz kalsam
bir hatıra defterinin arasında

çiçekte değilim
beyaz bir papatya
okşanan bir saça karışıp
gidemem uzaklara

yağmurun duru yamacında
küçük bir çoçuğum
iki de çomar
siz gidin
bakmayın ağladığıma

ALEV BULUŞMASI

"Sivas'a
insanlığın tarihinde
yanarak direnenlere"

Direnci soluyoruz yarınlarımız için

Bir el kibriti çaktı
güneşi tutuşturdu
fırlattı camdan içeri

Yaktı kavurdu ateş
alevler
Hallac-ı Mansur'la buluştu

Kocaman bir atardamara dönüştü dünya

İnsan hep aynı kül
tarihin alevinden kalan
o alev ki
yanar avuçlarında otuzyedi bedelin
ateşi taşır geleceğe

Berrin TAŞ

unutmadan
yeniden gelirseniz
ağaç üstündeki kulübeme
gidişinizin hüznü kadar
sıcak karşılarım kapılarda

gece. çocuk sesinle beni uykularımdan uyandırıyorsun bülent. ter içindeyim. pencereyi aralıyorum. serince bir rüzgar. istanbul sızılarına sarılmış uyuyor. belki de ansızın benim gibi uyanıyor. ben dağbaşlarında yalnız başına kalmış bir çocuğa uyanıyorum. içinde ışıkların yırtıldığı haliç bulanıyor. ben ağlıyorum. biliyorum sesimi duyarsın. o barakada başını sesimin yastığına koy. kendine iyi bak. güçlü ol. bir daha gelirmiyim, bilmem. hoşçakal.

haziran/97

(*) bu yazı, aydın öztürk'ün henüz yayımlanmamış **yağmur yürekli mektuplar** adlı kitabından bir bölüm.

Sinema Değişiyor ...

Engin AYÇA

Çok yeni bir durum değil kuşkusuz. Dünden bugüne de değil, bugünden yarına da değil belki. Ama belki de çoktan oldu bitti. Ayrımında değiliz. Yıllar sonra, geriye bakıldığında olasılıkla belli bir şey göz önüne alınarak bir başlangıç tarihi ve olayı saptanacaktır. Şimdilik biz durumu bütün doğallığı ve tazeliği içinde yaşıyoruz. Daha anlaşılır bir dille söyleyecek olursak, sinema alanında yeni bir tarih başlamakta ve sinemaya dair birçok bilgilerin, deyimlerin, tanımların zaman içinde değişmesi gerekiyor. sözlüklerin, ansiklopedilerin sinema maddesini yeniden yazmaları zorunluluğu doğuyor.

Türk Dil Kurumunun sözlüğüne göre şinemanın tanımı şöyle: Bir ışık kaynağından çıkan ışınları, üzerinde resimler bulunan bir film şeridinden geçirerek bunlarla bir ekran üzerinde devinimli görüntüler oluşturma işi ve böylece oluşan görüntü.

Milliyet'in çıkardığı "Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik sözlük"te sinema şöyle tanımlanıyor: 1- Sinema filmleri tasarlama ve gerçekleştirme sanatı.

2- Film üzerine kaydedilmiş durağan görüntüleri bir projeksiyonla karanlık bir yerde, bir perde üzerine yansıtmaya ve hareketli görüntüler elde etmeye dayanan sanat. 3- Film göstermeye yarıyan özel bir makineyle görüntülerin beyaz perdeye yansıtıldığı salon ve bu salonun buluduğu bina. 4- Bir konuyu, bir kavramı hareketli resimlerle ortaya koymak amacını güden sanat dalı.

Sinema alanına, yani görüntülerin saptanması, yeniden üretilmesi ve gösterilmesi, iletilmesi alanına elektronik teknolojisinin girmesiyle sinemada yeni bir tarih başlamıştır. Sözlük ve ansiklopedilerdeki tanım ve tanımlamalar hep elektronik teknolojisi öncesi teknolojiyle varolan sinemaya dairdir. Olay yalnızca "sinema" deyimiyle de sınırlı değildir. "Film", "sinema salonu", "hareketli görüntü", "uzun film", "kısa film", "sinemaya gitmek", "televizyonda sinema" gibi birçok sözcüğün de tanımlamalarının gözden geçirilmesi,değiştirilmesi, genişletilmesi gerekmektedir.

Ayrıca bütün bunların yanında, sinemayla ilgili, hiç tartışmadan, sorgulamadan, doğal olarak kullandığımız birçok düşüncenin, görüşün yeniden üzerinde durulması, üzerinde düşünülmesi gerekiyor.

Çok yaygın olan ve en çok kullanılan sinema-televizyon karşıtlığı (ayrışması), farklılığı üzerinde biraz durup, olayı tartışmaya başlayabiliriz. Televizyonu sözlük şöyle tanımlıyor: Bir cismin görüntüsünü elektrik dalgasıyla uzağa iletme.

Ansiklopedi ise şöyle yazıyor: Hareketli veya hareketsiz görüntülerin, sesin elektrik sinyallerine dönüştürülerek alıcıya iletilmesi ve alıcıda yeniden görüntü ve sese dönüştürülmesi.

Eğer "sinema" deyimini teknolojiyle olan bağından kurtarıp, görüntüleri yeniden üretme ve iletme, seyrettirme şeklinde en yalın durumuyla düşünmeye başlarsak, "sinema-televizyon" deyişlerinin arasındaki farkın salt teknik bir şey olduğunu görürüz. Günlük kullanımda "sinema" deyiminden, sinema salonlarında gösterilen filmleri ve sinema salonunda gerçekleşen olayı anlıyor ve anlatmak istiyoruz. Televizyondan da, ayni şekilde, televizyon alıcılarında gösterilmek için üretilmiş görüntüleri ve alıcının kendisini anlıyoruz.Oysa her iki teknoloji de sinema üretiyor ve sinema seyrettiriyor. Biri, evlerimizin dışında, özel olarak yapılmış salonlarda bizlere,toplu olarak film (sinema) seyrettirirken, diğeri bize sinemayı (filmleri) evlerimizde, kendi salonlarımızda, daha sınırlı kişiyle birlikte, hatta tek başımıza seyrettiriyor. (Ben geçen gün bir sinema salonunda iki kişi film seyrettim, evde bazan daha kalabalık olabiliyoruz). Sinema ile televizyon arasındaki karşıtlık aslında sinemanın kendisiyle, özüyle ilgili değil,sinema ürünlerini (filmleri) pazarlıyanların ve oradan para kazananların arasındaki çıkar ve kar çatışmasıdır. Ve sinema severler de bu paylaşım savaşında taraf yapılarak kullanılmak istenmektedir.

Sinema ürünleri (filmler) bir zamanlar yalnızca sinema salonlarında halka (seyircilere) sunulabiliyordu. Bunun neden böyle olduğu üzerinde biraz düşünecek olursak görürüz ki burada olayın böyle olmasına karar verenler yaratıcılar değildir, daha çok teknolojinin sınırları ve yapımcıların kendileridir. Sinema, teknolojik bir gelişme olarak 1800'lerin sonunda kapitalist dünyada bulunmuştur. Hareketli görüntülerin büyük ilgi görmesi sonucu, kapitalizmin bunu metalaştırması ve bir kazanç sektörüne dönüştürmesi gecikmemiştir. Teknik

zorunluluk gereği karanlık bir ortamda ancak gösterilebilen "hareket eden görüntüler", "perakende", tek tek insanlara gösterilmek yerine büyük salonlarda (talep ölçüsünde) toplu (toptan) gösterime sunulmak kapitalizm mantığı açısından olması gereken bir durumdur. Büyük salonlarda, yüzlerce, binlerce seyirciye gösterilen filmlerin en arka sıralarda oturanlar tarafından da rahatça görülebilmesi için perdenin de kaçınılmaz olarak "büyük" olması gerekirdi. Şimdi, bugün film seyretmek için söylenen, "efendim sinema, sinemada seyredilir, büyük perdede, başkalarıyla birlikte film seyretmek başkadır", gibisinden sözler sinemanın kendisiyle ve özüyle ilgili değildir. Çünkü bunun böyle olmasını istiyenler, yaratıcılar ya da seyirciler değil, sinema sektörüne para yatıran kapitalizmdir. Sinema sanatının beklentileri değil, kapitalist ekonominin beklentileri ve kuralları burada belirleyici olmuştur. Bugün "sinema sinemada seyredilir" diyenler, sinema salonlarına bağlı olmuş film gösterme zincirinin, dağıtımının, işletmelerinin temsilcileridir. Çünkü, televizyonla birlikte, "evlere servis başlayınca", sinema salonlarında film pazarlama tekeli ve ayrıcalığı bitmiş, seyircilerin evlerinde film seyretmeyi yeğlemeleriyle gerileyen pazarın yeniden kazanılması gereği ortaya çıkmıştır. Söz konusu olan film pazarlayan iki rakip sektörün (sinema salonları ve televizyon kanalları) arasındaki çıkar kavgası, pazar paylaşımıdır. Seyirciler ve yaratıcılar olarak bizler bu kavganın, bu sürtüşmenin, bu pazar bölüşümünün neresinde olmalıyız? Bizler bu soru'nun muhatabı değiliz, kapitalistler arası çıkar çatışmasında biz taraf olamayız. Biz sinemadan yanayızdır ve sinemanın kendisinin, böyle soru ve sorunların çok ötesinde, başka yerlerde olması gerekir. Değilse, ki bugün öyledir, bizim asıl sorunumuz sinemayı böyle bir kıskaçtan ve kapitalizmin elinden kurtarma sorunu olmalıdır. Bu olası mıdır? Olması gereken ise, olmalıdır. sinemanın, paraya bağımlı konumundan kurtulması, kurtarılması, özgürleştirilmesi, sinema sanatının kimliği açısından zorunludur. Sinemanın atılım yapması ancak bu şekilde olasıdır!! Sinema pahalı bir sanattır", "sinema geniş kitlelere gitmelidir, hitap edebilmelidir" gibisinden sözler de tartışılmalıdır. Sinema pahalı olmak zorunda mıdır? Beş-on dakikalık, video kamerasıyla gerçekleştirilmiş bir film, örneğin bir belgesel için "cep harçlığı" bile yeterli olabilir, eğer istenirse. Niye, beş dakikalık belgesel sinema değil mi? Bir sinema ürününün ille çok pahalı olması ve geniş kitleye gitmesi zorunluluğu yoktur. Bu söylem, bu mantık, kapitalizmin dayattığı bir durumdur. Pazara sunulacak,belli nitelikleri, belli ölçüleri (standartları) olan bir tür sinema ürünü çok para gerektirebilir, bu nedenle de kısa sürede geniş kitlelerce seyredilmesi(tüketilmesi) istenebilir. Bu, sinemanın metalaşmış durumudur yani para yatırılan, ticari sistem içi sinemadır.

Oysa, sinemayı bir sanat, kültür, iletişim aracı olarak görürsek ona yaklaşımımızve ondan beklentilerimiz de farklı olmak durumundadır. Diğer sanat alanları için söz konusu edilmeyen, onlardan istenmiyen bir çok şey sinema söz konusu olduğunda öne sürülebilmektedir. Sinemanın,diğer sanatlara göre farklı bir konumu, farklı bir görevi (misyonu) var mıdır? Ya da olmalı mıdır? Soyut resim ya da sözsüz müzik olduğunda pek anımsanmıyan "toplumsal", "siyasal", "güncel" görevler, bir sinema ürünü için hemen ve ilk akla gelenler olmaktadır. Türkiye çalkantılar içinden geçerken, bunları yansıtmak yerine kişisel "bunalım" filmleri çekiliyor diye eleştiriler yapılmaktadır. Eğer filmler için böyle bir yaklaşımımız olacaksa, bunu bütün diğer sanat alanlarına da yaymamız gerekir. Genelde sanattan beklentilerimizin dışında beklentilerimiz, sinema için de olmamalıdır. Eğer sinema bir sanatsa, önce sanat olmak ve onun gereklerini yerine getirmek zorundadır.

İşte bir soru daha: Sinema "gerçekten" bir sanat mıdır? Bu soru yanlış aslında, ya da erken bir sorudur. Önce sinema nedir, konusu irdelenmelidir. Hangi ürün, ya da ne tür ürün sinemadır? Sözlük ve ansiklopedilerdeki tanımlarda karşımıza çıkan "hareketli görüntüler" deyişini ele alalım örneğin. Evet sinema ilk çıkışında hareketli görüntülerdi. Durağan fotoğrafa göre, yani nesnelerin bir anının, durağan görüntülerine göre sinema, nesnelerin hareketini yeniden üretebilmesiyle ayrı bir alan olarak doğmuştur. Ayrıca zaten sözcük anlamları da bunu yansıtmaktadır. Ama gelişmesi içinde sinema "hareketi yeniden üretme" zorunluluğundan kendini kurtararak, hareketin olmadığı ürünler de yapabilmiştir. Kımıldamıyan nesneler üzerine, hareketsiz bir film pek ala çekilebilmektedir. Sinema, teknolojinin bir ürünüdür Ama tek bir teknolojinin ve ona bağlı bir sistemin ürünü değildir. Sinema alanına elektronik, dijital gibi teknolojiler girmekte ve sinema bunlara göre yeni konumlar edinmektedir. Bu nedenle sinema artık sinema salonlarının dışında da, toplu seyir olmadan da varolabilmektedir. Sinemanın "film şeridi" üzerindeki devri de yavaş yavaş sona ermekte, görüntüler elektronik olarak bant ve disket, plak üzerine saptanabilmekte ve de belli bir ışık kaynağı olmadan bir ekran üzerinde, aydınlık bir yerde de gösterilebilmektedir. Bu nedenle TDK sözlüğündeki sinema tanımı artık geçerli değildir ve değiştirilmelidir. Sinema, görüntülerin yeni-

KEDERSİZ SEVGİNE

bana hergün uzak bir ırmak içini boşaltır
sessiz vahalardan uzar kar sesi ve rüzgar
acele okunmuş mektuplarından her gece
tenime yokluğun akar. kalbime sığınırım
en çok. üzeri çiçeklerle örtülü ak kafesine
gecenin ve hergün bir umudu damıtarak
yeniden açarım yüreğimi kedersiz sevgine

kuşlar geçer gözlerimden, masal çocukları
mavi teraslı evler, çarşılar seninle kalabalıktır
bahçeler seninle şen. suç üstü yakalandığım
mektuplarda seninle tatlanır akdeniz damgalı
şiirler. ben o şiirlerde kendimi bulurum. hüznümü
ve sevdamı. bir kır evi huzuru dolar içime
soluğuma mürver ve erik kokuları. bir labirentin
içinde gider gelirim, yaşamı sığdırdığım kendime

Betül TARIMAN

den üretilmesi ve iletilmesiyle gerçekleşir. Belgedir, haberdir, tanıklıktır, iletişimdir, anlatımdır, kültür ürünüdür. Ve sanat da olabilmektedir. Sinemanın çok geniş bir kullanım alanı vardır. Bu alanlardan biri de sanat alanıdır. "Sanat olarak sinema" bu bakımdan daha uygun bir deyiştir.

Eğer sinemayı, toplumun hizmetinde bir araç olarak kullanmayı ve değerlendirmeyi düşünüyorsak, onun bize sunduğu bütün olanaklardan yararlanmak gerekir. Çünkü sinema bize yalnız sanatsal boyutunu sunmuyor, ayrıca dünyada yalnızca sanatsal boyutuyla da kullanılmıyor. Sinemadan belge toplamak, bellek (arşiv) oluşturmak için, eğitim, öğrenim için, kendi haberlerimizi yaymak için, propaganda, reklam için, bilimsel araştırmalar, çalışmalar için, eğlenmek için, kültür için, sanat için, kısasıyla, uzunuyla, dizisiyle, canlandırmasıyla, belgeseliyle, konulusuyla yararlanacağız. Hele de sinemayı bir siyasal hareketin hizmetinde değerlendirmeyi düşünüyorsak, olaya çok geniş, eleştirel ve sorgulayıcı bakmak zorundayız.

Sinemanın kapitalist sistemle olan bağını, ona göre geliştiğini, biçimlendiğini, burada sanatçıların ve de seyircilerin sürekli kullanıldığını yönlendirildiğini hiçbir zaman unutmamak gerekir. Kuşkusuz sinema topluma ve insanlığa yararlı birçok film üretmiştir, ama dikkat edecek olursak burada asıl çabanın (katkının) sanatçılardan, araştırmacılardan, bilim adamlarından geldiğini görürüz. Kapitalist sistem sinemayı bütün alanlarıyla yıllardır ve çok ustaca kullanagelmektedir. İşte bu sinemayı her şeyiyle, terimleriyle, tanımlarıyla, kavramlarıyla, türleriyle, ilişkileriyle, gösterme ve gerçekleştirme biçimleriyle, diliyle, vb... sorgulamak, tartışmak ve yeniden değerlendirmek zorundayız. En azından bunu kafalarımızın içinde yapmaya şimdiden başlıyabiliriz.

Durmadan Akan Bir Nehir: Grup Yorum...

Aydın ÖZTÜRK

Grup Yorum giderek köklerini toprağının derinliklerine salarak, müzik ve sanatçının yaşamla buluşma denemesinde- inkar edilemeyecek bir noktaya taşıdı kendisini. Belleği zayıf bir toplumuz, çabuk unutuyoruz... Belki bundan olacak, bir kez daha anımsatalım: Grup Yorum'un albümünü çevirirken, geçmişten bugüne kalın çizgileriyle ortaya çıkacak en belirgin fotoğraflar neler...

Bereketli ama kuraklaştırılmak istenen toprakların derinliklerinde genç bir tohumduk. Sert rüzgarların, karabasanların ortasında umut yüklü türkülerle rüzgara bıraktık soluğumuzu. Yanıbaşımızda başkaları da vardı. Kulak verdik seslerine. Duyduk binlerce yıl öteden seslenen, gelecekteki üretkenliğe aç, susuz fidanları.

Kar altında büyüyen tohumlara güç, zindan karanlığındaki haykırışa soluk olmalıydı türkülerimiz. Yasak, sansür tırpanı vardı belki; ancak ellerimiz de vardı. Gitarın, bağlamanın tellerine dokunabiliyor, davulun tokmağını kavrıyorduk. Soluğumuz flüte can veriyordu. Cesaretle yüklendikçe başka seslere ulaşıyor, yankılanıyordu sesimiz. Kardeşliğin, eşitliğin,paylaşmanın düşüydü bu. Sevgi ve umut bizimleydi. Besliyordu tarlamızı. "Sıyrılıp Gelen", kabuğundan çıkıp, büyüdükçe bağrını güneşe veren, eski hücrelerini atan ve durmaksızın kendini yenileyen, olgunlaşan bir grubun ilk yapıtıydı.

"Berivan"da havaya düştü cemre. Anadolu halklarının sevgi ve ateş yüklü soluğu besledi öfkemizi. Acılı çığlıkların, ağıtların içinden zılgıtları, halayları, marşları dillendirdik.Uçsuz bucaksız ovalara uzandık.

"Türkülerle"de toprağa düştü cemre. Yaşadığımız toprakların bereketi, zenginliği ve rengini kilim gibi ince ince dokuyarak nakışladık.

Son cemre "Cemo"yla düştü. Fidanımız büyüdü, göğe verdi ucunu. Dallarımız tomurcuklandı. Dağlarda türkü yakanlar yanıbaşımızdaydı artık. Gecekondulular, üniversiteliler, tutsaklar ve haklarının takipçisi emekçi halkla büyük bir aileydik. Kısacası zalimin bağrına bir kılıç gibi inen, bükülmez demirler yarattık toprağı yoğurup, işleyerek.

Kendi dilimizi konuştuk. Yabancılaşmadık. "Ben" değil, "Biz" diyen büyük bir ailenin yol göstericiliği ile şekillendik. Grevlerde, boykotlara, işgallerde, gösteri ve direnişlerde olgunlaştık; serpildik, ürettik. sesimiz, soluğumuz hiç kesilmedi. "Gel Ki Şafaklar tutuşsun", "Yürek Çağrısı", "Cesaret", "Hiç Durmadan", "İleri", "Geliyoruz" ve "Marşlarımız" bu kesintisizliğin harmanıdır.

Grup Yorum'un gelişim sürecine baktığımızda, müziğin gündemine ilk günlerde Latin Amerika müziğinin derin izleri görülür.

Giderek kendine özgü bir çizgiye oturan Grup Yorum, bu tartışmanın da kendi lehine sonuçlanmasını sağladı. Yani Grup Yorum kendi çizgisine oturdu. Artık müzikteki Grup Yorum gerçeğini kimse gözardı etmiyor. Bu başlığı biraz eşeleyelim mi?

Ezilenlerin ulusu yoktur. Bu gerçekten hareketle, başka toprakların üzerinde yaşayan halkların müzikleri de bizimle aynı acıları, özlemleri dile getiriyor. Sadece Latin Amerika'lı değil, onurlu bir yaşamı yaratma mücadelesinde ortak direniş, kararlılık ve öfkeyi taşıyan tüm ulusların müzik birikimleri bizleri de etkiledi. Ancak kendi gerçeklerimiz, bize özgü seslerle, renklerle ifade edilebilirdi. Geleneksel müziğimizin üzerindeki yeni buluşları, bizleri ifade etmeyen form ve tarzları tercih ederek yaratamazdık. Hepimiz, çocukluk yıllarımıdan beri özde geleneksel Anadolu kültürüyle büyümüştük. Ancak üretebilmek açısından bu henüz yeterli değildi. Geleneksel müziği derinlemesine kavramaya ihtiyaç vardı. Kültürümüzü tanıma, araştırma işini iradi bir çabaya dönüştürdük. Bir süre halk müziği repertuvarı üzerinde çalışmalar yaptık. Kaynaklara ulaştık. Yaratıcılık hazinemizi beslerken, bunları kendi akademik birikimlerimizle tek bir vücut haline getirdik. Ayrık dur-

madılar. Ancak geçmişle tekrara düşmemeliydik. çünkü biz bugünü yaşıyorduk. Ve yeniyi ortaya çıkartmayı istiyorduk. Geçmişten geleceğe köprü kurabilen özgün bir üretim olmalıydı bizimkisi. Aynı zamanda, anlattıklarımız da bir ışık kırılmasına uğramamalıydı. Ele aldığımız konular üzerinde gerçekçi bir yorumlayış tarzına sahip olmalıydık. Abartılar ve süslemeler bizim yöntemimiz değildi. Yalın ve anlaşılır bir müzikle geniş bir halk kesimine ulaşabilmeliydik. Bu ilkelerimiz, sanatsal çizgimizin vazgeçilmez esaslarıdır.

Ancak oluşturduğumuz bu bakış, ürettiklerimizle yetineceğiz anlamını taşımıyor. Yaşam, müziğimiz üzerinde yeni keşiflere yönelmemizi zorunlu kılıyor.

Bir Grup Yorum var: Çoğunda yasaklı, üyeleri sık sık gözaltına alınıp tutuklanan. Ancak gidenlerin bıraktığı boşluğu anında dolduran bir süregenliği var. İçimdeki Grup Yorum'un imajı: Durmadan akan bir nehir. Biraz da granit kayaların küçük çatlaklarında yeşerip, serpilen inatçı sarmaşıklara benzetiyorum. Ne yapsalar da Yorum'un şarkılarını, türkülerini engelleyemiyorlar. Bu sürekliliği neye bağlıyorsunuz?

Grubumuzun istikrarı ve kesintisizliği ideolojik açıdan ortaklığımızla; yani yaşamı kavrayışımız ve yaşam tarzımızdaki birliktelikle ilintilidir. Üretkenliğimiz, ortak bir müzikal ruha sahip olmamızdan ileri geliyor. Bu bağlardır bizleri birbirimize sıkıca kenetleyen, zor koşullar içindeyken dahi üretebilmemizi sağlayan. Üretkenliğin mayası inanç, cesaret ve kararlılıktır.

Grup Yorum'u besleyen kaynak halktır. Bu temelde, grup elemanları kendi alternatiflerini yaratmayı başarmıştır. Grup Yorum Korosu, yeni Yorum'cuların yerini almasında önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Bir de bir dönem Grup Yorum'un sürecine katılmış, pratiğini paylaşmış, ancak daha sonra kopup, müziği kendi bağımsız çizgileriyle sürdüren sanatçılar var. Sözgelimi aklıma ilk gelen: Metin Kahraman, İlkay Akkaya, Efkan Şeşen, Gülbahar... onlar müzikte birey olmayı kazanmış kimliklerini oluşturdular. Hep sorulur, bu arkadaşların Grup Yorum'la yol ayrımına gelme nedenleri üzerinde durmakta bir sakınca var mı?

Bu sorunun yanıtı da, bir öncekinden bağımsız değil. Ortak ruhu kaybetmeleri, dünyaya bakışımızda farklılıklar oluşması sonucu, zamanla kendi yollarını çizdiler. Örgütlü mücadeleyi sürdürecek cesaret ve özveriyi gösteremeyenler gidiyor. Bu gerçek Grup Yorum açısından doğruluğunu kabul ettirmiştir. Buna başka bir açıklama bulmaya çalışmanın geçerli olacağını düşünmüyoruz.

Ana başlıklarıyla müziğe baktığımızda, Halk Müziği, Klasik Müzik, Sanat Müziği, Pop.... gibi kalın çizgiler belirginleşiyor. Bir de, müzik literatürüne yeni yeni katılan: Modern Halk Müziği, Çağdaş Halk Müziği, Özgün Müzik... gibi sınıflandırmalar aklımıza geliveriyor. Yorum müzikteki bu sınıflandırmaların neresinde. Yaptığınız müziğin ana başlıkları desek, neler söyleyebilirsiniz?

Müziğimizi standart belli tanımlara, gruplamaya sokamıyoruz. Bir süreçte "Çağdaş Halk Müziği" nitelemesini kendimize daha yakın buluyorduk. Ancak bu kavramın, müziğimizi bütünleyen özellikleri bir sırada tanımlaması mümkün değildi. Yeni bir tanım bulmak da zor belki. Ancak müziğimizi, "devrimci bir perpektifle soluk alıp-veren, Anadolu halklarının müziği" olarak kısaca ifade edebiliriz.

Unutmadan Politik Müzik Üzerinde de duralım biraz. Soldaki toplumsal muhalefetin grafisindeki yükselişle beraber, Politik müzik'in çizgisi de yükselişe geçiyor. Şöyle yansımalar görüyoruz. Daha çok ajitatif, slogancı, sığ örnekler olduğu gibi, Politik Müziğin iyi örnekleri de başını kaldırıyor ki Grup Yorum bu çizgide Politik Müzik, başarılı pratikler üretmiş kişi veya grupların başında geliyor. Dikkat ettiyseniz, Politik müziğin başarısı, kötü, örnekleri, bu müziğe önyargılı bir bakışı kökleştirdi. Bu da üretim pratiklerini bu müzikten uzaklaştırdı. Oysa Politik müziğin hayatın değişimdeki rolü oldukça önemli. Olumsuzlaşan bu imajın yıpratıcılığını azaltmak gerekiyor. Politik Müziğin irdelenmesinde Grup Yorum iyi bir pratik. Öyleyse söyleyeceklerinjz önemli.

Sanatın aydınlatıcı işlevi, onun varlık nedenini sadece bir yanını ifade eder. Büyüsel yanı ise onu açıklayan en temel unsurdur. Yani büyüsel bir yapıtın ister politik bir konuyu içersin, isterse de içermesin; mutlaka bir sanat olma özelliği vardır. Devrimci sanat ürünleri de bu büyüsel özellikten yoksun olamaz. Ki üstelik devrimci sanat, salt "ajitatif" bir işleve de indirgenemez. Mutlaka daha geniş bir boyuta sahiptir.

Devrimci sanat perspektifi, estetik açıdan gelişmeyi, kendi gerçeğinden kopmayan bir kaygı olarak algılar. Estetik değerlerden yoksun bir devrimci sanat yapıtı, basit bir yapıttır. Yalınlık veya karmaşıklıktan söz etmiyoruz. En yalından, en karmaşığa; bir sanat yapıtı, üzerinde harcanmış bir emeği yansıtmıyorsa, bu haliyle kalıcı olması da zaten mümkün değildir. İşte bu bağlamda; hedefini bulan bir devrimci sanat yapıtının, mutlaka büyüsel özellikleri geliştirilmiştir, bu yapıt estetize edilmiştir denebilir. Kolaycı ürünlerin dinleyenleri etkilemeyeceği, derin bir etki ve dönüşüm yaratmayacağı da açıktır.

Estetik kaygılarımızı, müziğimizin üzerindeki önyargıları ortadan kaldırmak adına değil, yaşamsal bir

ihtiyaç olduğu için savunmalı ve bizlere yakışanın peşinde olmalıyız.

Yorum'un kasetlerinde anonim halk türküleri, halaylar, deyişler, ağıtlar da... oldukça yaygın bir şekilde yer alıyor. Çoğu kasetin örgüsünde bu renkleri görmek mümkün. Radyo'ya konuk olan, müzikle ilgili herkese sorduğum bir soru var: Özellikle altyapıda batı enstrümanları, sözgelimi klavye, otantik müzikteki bazı temel sesleri yokediyor. Koma Seslerin dejenere edilmesi, otantik halk müziğinin omurgalarını zedeliyor. Grup Yorum buna nasıl bakıyor?

Bu sorunlar tek başına "Batı" sazlarının kullanılmasından kaynaklanmıyor. Elbette ki, Batı "arajman"ı anlayışıyla düzenlenen bir türküde zaten yerel özellikleri bulabilmek mümkün değil. Yapıt yabancılaşıyor.

Biz de, ortaya konulan ürünlerde halk müziğinin tavırlarının korunması konusunda eksiklikler tespit ediyoruz. Koma seslerin kullanılmaması konusu da bunu içeriyor. Örneğin Muharrem Ertaş'tan dinlediğimiz bir uzun havayı, çağdaş yorumlama adına seslendiren birisi sıradan, düz bir söyleyişe dönüştürebiliyor. Halk müziğimizin özgün yapıları, işin içine özensiz bir orkestral düzenleme girince korunmuyor, bozuluyor. Oysa halk müziğinin kendine has ses yapıları, orijinal özellikleri bozulmadan yorumlanmalı türküler. Yenileme adına tekdüze bir kılıfa büründürülmemeli. Azeri müziğinde, Bulgar müziğinde bu bileşke güzel yakalanmış. Oradaki yerel değerler, geniş bir orkestra yapısının içinde bile hâlâ o saflıkta korunabiliyorsa, bizde de böyle değerlendirilebilir diye düşünüyoruz.

Sanat ve Politikanın ilişkisini tartışalım mı biraz? Grup Yorum'un pratiği sürekli bu başlığın irdelenmesinin odağında kaldı. Evet, Politika ve Sanat.

Sanatsal çizgimiz yaşamın gerçeklerini esas alarak gelişti. Grup Yorum'un kaynağı Anadolu halklarıdır. Onların baskı ve sömürü altında açığa çıkardıkları tüm gerçeklikler müziğimizin konusudur. Ama bu gerçekleri doğru ve mantıklı irdelememizi sağlayan ise, ele aldığımız konular üzerinde devrimci bir perspektif geliştirmemizdir.

Bu perspektifi masa başında oluşturmadık. Yaşamın içinde hissederek, tanıyarak; onun canlı ve somut bir parçası haline dönüşerek yakaladık bakış açısını. Bizim burada "politika" diye bahsettiğimiz şey, devrimci bir perspektifin oluşturulması olarak konulmalı. Böyle bakabilirsek, klasik "politika-sanat" ilişkisi yerine, kendi yaşamımızın bütün içinde sanatın nasıl bir alan açtığını yakalamak daha kolay olacaktır.

Sözü son olarak yaşadığımız coğrafyadaki mozaik, kültür, sanatçı sorumluluğunun üçgenine taşıyalım biraz. Kültür insanları, sanatçılar, öncelikle yaşadıkları topraklarda yer alan etnik yapıların demokratik özlü kültürlerini kendi yüreklerinde eşitlerler. Yani bütün bu kültürlerin yaşatılması için kendilerini sorumlu hissederler. Grup Yorum'da bu çizgi başından beri var. Türkçe, kürtçe, rumca, arapça... bu ses ve renk zenginliğini taşıdı bizlere. Bu başlığı da açmakta fayda var. Bu biraz da aydınların tumusolu!

Ülkemizdeki halklar gerçeği ve mozayiği birçok aydın-sanatçı tarafından gözardı edilmiş bugüne dek. İdeolojik yaklaşımlardaki yetersizlikler, sanat alanında da bir yadsımayı doğal olarak getiriyor. Örneğin Nazım Hikmet her süreçte üretkenliğinin doruğunda dolaşan bir şairdir. Ama benimsemiş olduğu örgütsel yapının siyasal yetersizliklerinden ötürü kürt gerçeğini gözardı edebilmiştir. Keza diğer halklar için de aynı durumu yaşamıştır. Ruhi Su Van doğumludur. Doğu kültürünün içinde yoğrulmuştur. Ama o da kürtçe araştırmalara veya diğer halkların kültürlerine yönelmemiştir. Arap halkının kültürel mirası göbek danslarından ibaret bir hale getirilmiştir. Arap halkının engin bir kültürel mirası vardır. Bu gibi örnekleri daha da güncelleştirerek çoğaltmak mümkün.

Demekki burada yakalanması gereken nokta, bunun ideolojik yaklaşım sorunu olduğudur. "Yarını kimlerle, nasıl biçimlendireeğiz?" sorusuna bulacağımız yanıtlarla ilgilidir bu. Bu denli yüksek bir duyarlılık yakaladıkları, emekçi halktan yana bir sanatsal çizgi izledikleri halde, ülkesindeki uluslar gerçeğini gözardı etmeleri; aydın ve sanatçılarımızın geçmişten bugüne egemenlerin getirdiği kalıplardan sıyrılamayarak, bunların dışında özgür, bağımsız bir düşünce geliştiremeyişleri ile açıklanabilir.

Son bir soru; Grup Yorum'un müzik ütopyası desem!

Sabit kalıplara bağlı kalmayan, özgür formlarla oluşturulacak yeni biçimlerin yaratımı içindeyiz. Böylelikle müzikteki daha ileri aşamalara ulaşmayı hedefliyoruz.

5-6 dakikalık türkü-marş formları, anlatmayı düşündüğümüz yeni konuları karşılayamıyor artık. Örneğin bilindik bir türkü formu ile destansı bir direnişin ancak küçük bir detayını ifade edebilirsiniz. Oysa yaşadığımız sürecin zenginliklerini, yeniliklerini gözönüne aldığımızda, daha farklı bir şeylere ihtiyacınız olduğnu hissediyorsunuz. Elinizin altında başka araçlara gereksinim duyuyorsunuz. Yetinmiyorsunuz. Binlerce yıllık onuru, asaleti taşıyan yeni insanın ortaya çıkardığı değerler o denli derinlikli, o denli zengin ki; bunun yaşamiçindeki yerini ifade debilecek bir sanatsal üretimi daha özenli ele almanız zorunluğu doğuyor. İşte bizler bunu yakalamanın düşündeyiz.

Oyuncakçı

Zühtü BAYAR

O zamanlar henüz pek küçüktüm. İlkokul ikinci sınıfa gittiğime göre, yedi yaşımda filan olmam gerekiyordu. Okula bir yıl erken başlamıştım ve bunun bana sağladığı ayrıcalıkla, herkese caka satabiliyordum. İkinci sınıfta, kendimi ansızın büyümüş, çok büyümüş gibi duydum. İletki, pergel, cetvel, suluboya takımı... Bütün bunlar harikulâdeydi ve ben bu araçları kullanmayı, ikinci sınıfa geçmeden önce de biliyordum. Uzun kış gecelerinde, kendisi gibi mimar olmamı isteyen amcam, beni karşısına alır ve bu oyuncaklarla nasıl oynanabileceğini öğretirdi.

Ama okul, benim için pek büyük bir anlam ifade etmiyordu. Ben, okulun dışındaki yaşama vurgundum. Evimizin önündeki ak köpüklü, camgöbeği aydınlık, tuzlu Akdeniz'e açılmak, plajın tahta iskelesindeki ayaklara yapışık duran, kocaman kocaman, kumlu ve yosunlu midyeleri koparmak, babamın güçlü, askeri dürbününü kapıp, evimizin ardındaki tepelere tırmanmak; oradan bu dürbün yardımıyla bu güzelim dünyayı biraz daha tanımaya çalışmak istiyordum. Ama istediklerimin ancak küçük bir bölümü; o da kısa sürelerle gerçekleşebiliyordu. Okula gitmem gerekti. Gittim ben de okula... Öğretmenlerimin, annemin, babamın istediklerini yaptım hep. Kendim için değil, onlar istediler diye... Hiçbir zaman da onlar için yapmak zorunda olduklarım ilgimi çekmedi. Bugün de böyledir.

Okul yolculuğumun bende bıraktığı en tatlı anılardan biri, okulun yakınlarında, büyük dayımın bakkal dükkanı karşısındaki köşede çalışan oyuncakçı olmuştur. O zamanlar, yani benim çocukluğumda oyuncakçı gençti, orta yaşın altında olmalıydı. Kara, kıvırcığa kaçan gür bir sakalı, dünyanın dört bir köşesinden topladığı yüzüklerin süslediği iri kemikli elleri vardı. Onunla pek sıkı fıkı, yakın dost olan büyük dayım, oyuncakçının çok okumuş; Japonya'dan Amerika'ya değin dünyanın dört bir köşesini gezmiş bir adam olduğunu söylüyordu. Oyuncakçının vitrininde, kendi eliyle yaptığı oyuncakların yanısıra , büyükleri ilgilendiren değerli eşyalar da yer alıyordu. "Antika", diyordu, oyuncakçı; bu garip, bu tuhaf ve bu azgörülmüş eşyalara. Eski bir simitçi cemekanını, kırmızılı, mavili, renk renk boyamış, tahtadan oyarak yaptığı oyuncaklarla birlikte; gezdiği, gördüğü ülkelerden getirdiği ilginç ve eski eşyaları bunun içine dizmişti.

Hergün okula giderken ve okul dönüşü, beş on dakikamı, adı "Süleyman Bey" olan bu oyuncakçının vitrini önünde geçiriyordum. Oyuncakçının vitrini, o benim özlemini duyduğum, koşup gitmek, görmek ve yaşamak istediğim uçsuz bucaksız dünyanın bir minyatürü, küçük bir örneği gibiydi. Bu vitrinde, beni kendine çeken, beni büyüleyen birşeyler vardı ama, bu herkesin sandığı gibi oyuncakçının ucu sivri, keskin ve kocaman çakısıyla yumuşak ıhlamur ağacından oyduğu heykelcikler ve oyuncaklar değildi. İstanbul'dan, Avrupa'dan gelen oyuncaklarımın yanında, oyuncakçının cilalı tahtaları bir hiç kalırdı. Beni çeken, bana ilginç gelen, bu vitrinle birlikte oyuncakçının kendisiydi. Tüm dünyayı gezmiş ve görmüş olması, giyimindeki tuhaflık, davranışlarındaki başkalarına benzemeyiş, yaşlı insanlar gibi sakal bırakmış olması... Bütün bunlar, gözümde oyuncakçının yaptığı işi önemsememi gerektiriyordu. Koca kentte yaşayan bir sürü insan vardı ve oyuncakçı hem dış görünüş bakımından, hem de ruh yapısıyla hiçbirine benzemiyordu. Bu küçük vitrinin; oyuncakçının özel dünyasının bir kopyası olduğunu sezmiş gibiydim. çünkü vitrinini düzenler ya da yumuşak tahtadan, ıhlamur ağacından bir figür oyarken, kendinden geçmiş gibi oluyor, gözlerinden mutluluk ışıkları saçıyordu. Yavaş yavaş bu mutluluğun bana da geçmekte olduğunu duydum. Onunla daha birtek sözcük bile konuşmamış olmama karşılık, yarattığı bu küçücük dünya ile bana çokşeyler anlatmakta olduğunu farkettim. Artık okul gidişi ve dönüşü, oyuncakçının vitrini önünde daha uzun bir zaman oyalanıyordum. Herşeyi, bütün dünyamı, oyuncakçının o bir metrekarelik vitrini önünde kuruyordum. İşte oyuncakçının yumuşak tahtadan oyduğu şu minik, ak yelkenli gemi gibi, benim de bir gemim olacaktı. Bu gemiye sevdiğim arkadaşlarımı, uzun tüylü köpeğim "Karaburun"u, renkli, resimli kitaplarımı ve sevdiğim eşyalarımı alarak, mavi gözlü Akdeniz'e açılacak, ordan da bütün dünya denizlerine yol alacaktım.

Düşünebileceğiniz gibi, oyuncakçının en büyük so-

runlarından birini de, vitrininin önünde kümelenen, işsizgüçsüz çocuklar oluşturuyordu. Başlarında anne ve babaları olmayan küçükler, sokak çocukluğundan bir türlü kurtulamamış, okullu haylazlar, pazar da çalışan yoksul, küçük küfeciler, oyuncakçının izni olmadan, camın üstüne dizili oyuncaklara dokunuyorlar, satın alacaklarmış gibi onu söze tutarak, boşuboşuna zamanını alıyorlardı. Oyunckaçı bu çocukları hiç sevmiyordu ama kalplerini kırdığını da hiç görmedim. Doğrusunu isterseniz, ben de hiç sevmiyordum onları... Ne oyuncakçıya, ne bana, ne de çok saygı duyduğum öğretmenime hiç benzemiyorlardı. Başka türlüydü onlar.

Peki ama kimdi bu adam?

Nerden gelip, nereye giderdi? Kendimi bildim bileli bu kentte olmama karşılık,neden daha önce onu görmemiştim? Nasıl olmuştu da bir hayalet gibi ansızın okulun yanıbaşında sihirli vitriniyle görünüvermişti? Büyük gezilerden, uzun yolculuklardan döndüğünü duymuştum ama, en önemlisi; şimdi ne yapmayı tasarlıyordu? Bir çocuk için fazlaydı bu sorular, biliyorum ama merak ediyordum işte. Bütün bunları anlamak ve öğrenmek istiyordum. Niçin oyuncaklarla ve eski eşyalarla uğraşıyordu. Bu eski ve minik eşyalardaki sır, gizli anlam neydi? Niçin fiyatları, oyuncakların on katı. Yirmi katıydı? Onun, çok büyük bir yolcu olduğunu anlayabilmem, o vitrindeki gizi çözebilmem için aradan otuzbeş yılın geçmesi gerekecekti. Bu gerçeği o zamanlar henüz bilmiyordum. Zaten çocuk zihnimin bunu anlamasına olanak da yoktu. O küçücük vitrinin, bir ülkünün, bir büyük özlemin simgesi olduğunu nerden anlayabilirdim ki? Yalnız oyuncakçı, çocukluğumdaki durumuyla anlaşılması, incelenmesi gerekli, önemli bir adam gibi görünmüştü gözüme. Bundan yıllarca önce, arkadaşlarıyla konuşurken, heyecan içinde ellerini, kollarını sallaması, benim o zamanlar anlamakta güçlük çektiğim ya da hiç anlamadığım konuları anlatırken, yüzünün heyecanla gerilmesi, hâlâ dünmüş gibi aklımdadır. Oyuncakçı, bir olayı, bir konuyu anlatırken, anlattıklarını yeniden yaşardı sanki... Zaten, anlattıklarının çoğu da, gerçekten daha önce kahramanı olduğu, yaşadığı olaylardı. Beni en çok ilgilendiren; onun uzak, gizemli ve bilinmeyen dünyalara yaptığı uzun ve serüven dolu yolculuklar olmuştu. Bu korku, merak ve heyecan dolu ve o oranda da zevkli yolculukları onun ağzından, ancak onun güvenini ve sevgisini kazandıktan sonra dinleyebilmiştim. Kahire'deki piramitleri gözleriyle görmüştü oyuncakçı. Benim hiç görmediğim fillere elleriyle dokunmuş, sırtlarına binmişti. Büyük Sahra'da Araplarla at koşturmuş, Hindistan'da zengin racalarla kaplan avına çıkmıştı. Nepal'de bir yanlışlık sonucu hapis yatmış, Japonya'da çay demlemeyi öğrenmişti. Bütün bu yerlerin adlarını, orda yaşayan insanların özelliklerini, bu ülkelerin törelerini ilk kez ondan, onun ağzından dinlemiştim. Oyuncakçı benim küçük, çocuk dünyama, tıpkı iki yıl önceki ilk öğretmeni m gibi sihirli parmaklarıyla şöyle bir dokunuvermiş ve o dünya hızla alabildiğine genişlemeye, renklenmeye, biçimlenmeye başlamıştı.

Oyuncakçı artık gide gele beni tanımış, kim olduğumu öğrenmişti. Büyük dayımla arkadaş olması, kendi payıma küçük bir şımarıklığa yol açıyor, vitrininin önünden ayrılmak bilmiyordum. Benim için renkli film oynatan bir sinemanın perdesindan daha da ilginç vitrinin önüne geçiyor, tahtasını yontan ya da antikasını parlatan oyuncakçıya bir.

"İyi günler efendim," dedikten sonra fildişinden oyma ya da bronz biblolara dalıyor, tahta yelkenliyle yolculuklara çıkıyordum. Ne var ki, gözlerimle yaptığım bu yolculuk, ansızın tahtadan oyma bir dragon'un korkunç görüntüsüyle ya da pırıl pırıl parlayan değerli bir taşın ışıltısıyla ansızın kesiliveriyordu. Miniklerin dünyasına yaptığım bu fantastik yolculukların, böyle birdenbire büyüklerin dünyasında sonuçlanması, bende bir tür şok etkisi uyandırıyor, bu şok da beni daha çok oyuncakçının vitrinine bağlıyordu. Her defasında o ak yelkenli, tahtadan oyma gemiye biniyor ama daha denize açılmaya olanak bulamadan kendimi, eski gümüş paralarla, kehribar ağızlıklarla, taştan oyma tuhaf biblolarla burun buruna buluyordum. Sonunda bu düş bozulmalarının bana anlatmak istediğini sezebildim. Bütün bu eşyalar, bana yapacağım işin ciddiyetini anımsatıyorlardı. O yontular, o dragon motifleri, o eski gümüş paralar, benim bilmediğim, ama gidip görmek istediğim dünyadan birer işaretlerdi. Büyüklerin dünyasından gelen ve dinleyebilene çok şeyler anlatan eski, yabancı ve değerli eşyalardılar.

Oyuncakçı, önceleri benimle konuşmaya hiç de istekli görünmüyordu . Ama iri ve anlamlı gözleriyle arada bir benim ne yapmakta olduğumu gözetliyor, oyuncakları karıştırmayıp, uslu uslu vitrini seyrettiğimi görünce yine işine dalıyordu. Çocuklara karşı pek suratsız davranmakla birlikte, onları çok sevdiğini biliyordum. Çünkü onu birkaç kez, tanımadığım, temiz yüzlü bir çocukla, bir ağabey ya da bir babanın içtenliği ve sıcaklığıyla konuşurken görmüştüm. Böyle bir sırada yine yanlarına yaklaştım.Aman Tanrım, oyuncakçı o eşsiz serüvenlerinden birini anlatıyordu. Gözleri parlıyor, elinin sert devinimleriyle anlattıklarını vurguluyordu:

"... ondan sonra, elimi kesik üzenginin altından geçirdiğim gibi, eyeri atın sırtından aldım. Canavar hayvan, kesik kesik kişneyerek, dörtanala kalktı ve koşarak çölde uzaklaştı. Hem eyeri, hemde kendimi kurtarmıştım."

"Süleyman amca, lecyon, ne demek?"

Oyuncakçı, çocuğun yanlış telaffuzunu düzeltmeye gerek görmeden elini gür ve kıvırcık sakallarına attı:

"Lejyon,", dedi, "yavrum, para karşılığında yapılan bir tür askerliktir, Türkiye'de yoktur."

Bu çocuğun oyuncakçıyla olan arkadaşlığını kıskanmaya başlamıştım. Temizdi ama pek de şaşkoloz birine benziyordu. Bir tay gibi durduğu yerde birkaç kez zıpladıktan sonra:

"Aman ne güzel, ben de okulu bitirdikten sonra gidip lecyon askeri olucam," diyerek uzaklaştı. Oyuncakçının gözlerindeki pırıltı yitip gitmişti. Bir süre çocuğun ardından bakıp, dalgın dalgın gülümsedikten sonra, sakallarını kaşıyarak mırıldandı:

"Çocuk olmak ne güzel şey... Cennet çocukluğumuzdaydı bizim."

Hiçbir şey anlayamamıştım bu sözlerden. Çocuk olmanın neresi güzeldi? Zayıftın işte, boyun henüz kısaydı, kolların çöp gibiydi. Paranın nasıl kazanıldığını bile bilmiyordun. Büyüklerin sözünden dışarı çıkamazdın. Kendi başına bir karar veremez, bir yere gidemezdin. Oyuncakçıya bütün bu düşündüklerimi anlatmak geçti içimden. Heyecandan kuruyan bir boğazla, sanki hayat bilgisi dersindeymişim gibi,bir çırpıda düşündüklerimi anlattım ona. Duraksadı. Yüzüme ilgiyle bakmaya başladı. İri, kara gözleri beni ilk görüyormuş gibiydi. Ansızın beni önemsemeye başladığını sezmiştim.

"Ne dedin? Ne dedin bakayım? Mon Dieu! Büyük adamlar gibi konuşuyor bu çocuk!"

Bu, oyuncakçı ile olan gerçek arkadaşlığımızın başlangıcı oldu. Artık hergün düzenle onun yanına gidiyor, bir büyük adam tavrıyle, küçük, arkalıksız, üç ayaklı hasır iskemleye oturuyor, büyük bir ciddiyetle oyuncakçının ısmarladığı çayı yudumluyor ve onunla ahbaplık ediyordum. Alış veriş de ediyordum ondan. Oyuncakları çok canlı, gerçeğe çok benzeyen,tanımı güç bir güzellikteydi. Bu tahta yontulardan birini hâlâ evimde saklarım. Onun gerçek bir sanat yapıtı olduğunu anlamam için, aradan yılların akıp gitmesi gerekiyormuş.Bu tahta oymaları satın almakla onu sevindiriyordum. O da bana uçsuz bucaksız okyanusları, sonsuz ve cehenneme benzeyen çölleri, yalçın kayalıklı dorukları, sıcak Arabistanı, Güney Afrika'yı ve Amerika'yı anlatıyordu. Bütün bu yerleri dolaşmış ve oralarda yaşamıştı. Beş dil konuşabiliyordu. Ben ise yeryüzünde bu kadar çok çeşitli dillerin varolduğundan bile habersizdim. Oyuncakçı daha otuz beş yaşındaydı. büyük gezisini sürdürmek, dünyanın gezmediği, görmediği yönlerin gezip görmek istiyordu. Yaşamda en büyük tutkusu, en büyük aşkı buydu. Bu amaçla çalışıyor ve para biriktiriyordu. Ben de para biriktiriyordum ama bunu büyüklerimin zoruyla yapıyordum ve belli bir amacım da yoktu. Oyuncakçıdan aldığım bu düşünceden sonra benim de biriktirmekte olduğum para, amacını bulmuş oldu böylece...

Okul o yıl için bitmiş, yaz tatili başlamıştı. Üçüncü sınıfa geçmiştim. O yaz oyuncakçı bana Fransızca öğretmeye koyuldu. Başka ülkeleri gezmek, görmek isteyenlerin en az bir yaygın dil bilmesi gerektiğini söylüyordu. Yöntemi çok basitti. O söylüyor, ben de anlamını öğrenerek tekrar etmeye çalışıyordum. Çabalarım, oyuncakçının hoşuna gidiyor, sık sık benim dil öğrenmek konusunda şaşılası bir yeteneğim olduğunu belirtiyordu. Bunu iki kez de babama söylemiş, bu konu üstünde önemle durmasını rica etmişti. Şimdilik yaptığımız tam anlamıyla bir ezbercilikten başka birşey değildi. Fransızca yazmayı daha sonraları öğrenecektim. Böylece o yaz, iki ay içinde, iki yüzden fazla deyim ve tümceyi öğrenmiş oldum. Artık sabahları, denize giderken onu "bonjour" diyerek selamlıyor, ayrılırken de "ouruvuar" diyordum.

Yaz tatilinin sonlarına doğru, bir sabah kumsala giderken, oyuncakçıyı o güne değin görmediğim bir biçimde derin düşünceler içinde buldum. Beni görünce gülümseyerek:

"Eh, küçükbey, dedi, yolculuk başlıyor haftaya..."

"Ne yolculuğu Süleyman beyamca," dedim.

•

İri, dalgın gözlerinde belli belirsiz bir ışıldama oldu:

"Gidiyorum... İki yıldır bu zamanı bekliyordum. Bütün hazırlıklarım tamam."

"Nereye gideceksin Süleyman amca?"

"Her yere ve hiçbir yere.... Nereye gideceğim önemli değil, gidecek olmam önemli..."

Durdu. Bu tür bir konuşmayı anlamakta güçlük çekeceğimi anımsamış olmalı ki, konuşmasını değiştirdi:

"İlk durak, Tahran... Ondan sonra da hep doğuya ilerlemek istiyorum. Hindistan ve Çin... Belki de tekrar Japonya... Öyle ya, neden olmasın?"

Ansızın aklıma benim için de önemli olan bir soru geliverdi:

"Peki, hiç dönmeyecek misin?"

Pek döneceğe benzemiyordu. Büyük dayım, onun birtek yolculuğunun en az iki, üç yıl sürdüğünü söylemişti. Eliyle sakallarını karıştırıp, bakışlarını Akdeniz'in tuzlu, ak köpüklerine çevirdi. Bir süre düşündükten sonra:

"Döneceğim... Döneceğim elbette... Ama ne zaman, bunu ancak Tanrı bilir," dedi.

O hafta anneannemle birlikte onbeş günlüğüne, İstanbul'a, akrabalarımızın yanına hareket ettik. Müthiş seviniyordum. İstanbul' u ilk kez görecektim. İşte, en sonunda ben de oyuncakçı gibi bir geziye çıkıyordum. İstanbul benim çocuk dünyamda tam anlamıyla bir olay oldu. Kent, düşündüğümden, düşlediğimden çok

daha büyüktü. Demir aryaların üstünde kampana çalarak kayan tramvaylar, renkli birer kibrit kutusuna benziyorlardı. Dev gibi kurşunî kubbeleri olan camilerin her biri, benim için oyuncakçının viitrininden dışarı fırlayarak, gizli bir büyüyle ansızın irileşmiş tuhaf ve garip yontulardı. İstanbul kısa süre içinde bana oyuncakçıyı da, o büyülü vitrinini de unutturuverdi. Çok da nankörmüşüm doğrusu. Onu ancak, İstanbul'dan şirin Akdeniz sahil kentine hareket edeceğimiz zaman anımsadım. Yolboyunca otobüste hep onu düşündüm. İçime bir korku düşmüştü. Ya ben İstanbul'dayken o da büyük yolculuğuna çıkmışsa? Vedalaşma olanağını kaçırmam bir yana, oyuncakçı olmadan o kentte yaşamak nasıl olacaktı? Korktuğum başıma geldi. Salaş otobüs kente girmiş, bir süre sahil yolunu izledikten sonra, okulun bulunduğu caddeye sapmıştı. Bu caddeden, oyuncakçının köşesi görülebilirdi. Az sonra bir buçuk günlük otobüs yolculuğunun doğurduğu yorgunluk ve miskinlik üstümden uçup gitmiş, uykusuzluğum, merakıma yenilmişti. Yorgun gözlerle çocuk burnumu otobüsün pencere camına dayamış, köşebaşında oyuncakçının kırmızılı mavili vitrinini görmeye çalışıyordum. Ama oyuncakçının köşesi bomboştu.

Aradan tam otuz beş yıl geçti.

Otuz beş yıl bir insan yaşamında çok uzun bir zamandır. Bu süre içinde neler olmamıştı, neler değişmemişti ki... Bu süre içinde ben büyümüş, bir sürü okulları bitirmiş, askerlik yapmış ve evlenerek baba olmuştum. Artık benim de çocukluğumda tanıyıp, sevdiğim oyuncakçı gibi kara ve gür sakallarım vardı. Çocukluk düşlerimi dolduran o büyük geziler, o serüvenli yolculuklar hiçbir zaman gerçekleşmemişti. Ancak işim nedeniyle birkaç kez Avrupa kentlerine yolum düşmüştü, o kadar. Çalıştığım gazetenin müdürü, bir röportaj için çocukluğumun en güzel yıllarını geçirdiğim o şirin Adeniz sahil kentine gideceğimi söyleyince, içimde bir yerlerde garip ve gizli bir heyecan uyandı. Adana havaalanından hareket eden minibüsün içinde, eski okulumu, oyun oynayıp, mürekkep balığı kemikleri topladığım kumsalı, büyük dayımın eski ve ahşap bakkal dükkânını, yazın denize çakılı kazıklarından midyeler topladığım plaj iskelesini, Abdurrahman Ağanın portakal bahçelerini ve çocukluğumun en güzel, en zengin, en değerli anısı; oyuncakçıyı düşünüyordum.

Acaba sağ mıydı, ondan bir haber alabilecek miydim?

Sokağın başını döndüğüm zaman, az daha heyecandan küçük dilim tutuluyordu. Büyük dayımın eski bir salapuryaya benzeyen dükkânı yıkılmış, yerine dört katlı ama hiç de güzel olmayan bir apartman yapılmıştı. Ve en güzeli, oyuncakçının vitrini yerli yerinde duruyordu. Aynı biçimde ve aynı renklerde, tıpkı otuz beş yıl önce onu bıraktığım gibi. Bir süre inanmaz gözlerle baktım, baktım!...

Sonra yavaş adımlarla vitrine yaklaştım, titreyen ellerimi camların üstünde dolaştırdım. İçimde çağlamaya benzer duygular uyandı. Renk renk tahta oyma yontular, artık günümüzde türü tükenmiş, eski model uçak ve yelkenliler, yine eskiden olduğu gibi, antika eşyalarla birlikte, düzenle camlı kutunun içine yerleştirilmişlerdi. Tahta işlemeler, benim çocukluğumda gördüklerimden çok daha farklıydılar. Her biri birer usta işi, birer sanat yapıtıydılar. Daha arkalarda ise uzak ülkelerden getirilmiş değerli süs eşyaları yer alıyordu. Fildişinden oyma bir Buda yontusu, gümüş bir tütün tabakası, bambu kamışlarından yapılma bir mücevher kutusu, değerli taşlarla süslü yüzükler filan...

Ama o, o neredeydi?

Benim vitrinin önünde durduğumu gören mahallenin çocuklarından biri, başını daha önce büyük dayımın dükkânının bulunduğu yerdeki apartmanın birinci kat penceresine çevirerek bağırdı:

"Dede... Süleyman dede, müşteri var!"

Yüreğim ağzıma gelerekten döndüm, baktım: Ah! Evet, oydu. Apartmanın açık kapısında, apak uzun saçlı ve sakallı, sevimli bir ihtiyar belirmişti. Elinde bambu kamışından yapma bir baston tutuyordu. Arada bir bu bastona dayanmasına karşılık pek dinç bir görünüşü vardı. Sırtına ceketle palto arasında siyah, ipek bir redingot almıştı. Redingotunun altında apak, yine ipekten yakasız bir gömlek giymiş, boynuna gümüş bir zincirin taşıdığı koca bir madalyon asmıştı. Alnındaki derin yara izi, (Kimbilir hangi serüvenden artakalmış,) yaşlı ve yorgun yüzüne derin bir anlam veriyordu. elleri ve yüzü buruş buruş olmuş ama beli bükülmemişti. Yine de boyu biraz kısalmış gibi geliyordu bana. her yanı, her şeyi değişmişti. Değişmeyen birtek, arada bir mutluluk şimşeklerinin çakıp, söndüğü dipsiz kuyular gibi kapkara gözleriydi. Bu gözler, otuz beşindekiler gibi canlı ve yaşıyordular. Ve bu enerji dolu bakışlar, üstündeki, hareketlerindeki tatlı sessizlikle büyük bir çelişki içindeydiler.

Meraklı bakışlarından, çok haklı olarak beni tanımadığını, tanıyamadığını anladım. Onu:"Bonjour mon ami," diyerek karşıladım ve hemen eğilip yumuşak elini öptüm. Sonra da:

"Haklıymışsın Süleyman dede," dedim, "cennet çocukluğumuzdaydı bizim..."

Cengiz GÜNDOĞDU

3 Haziran Salı

Bolu... Ankara'ya, Ankara'dan ötelere giderken, gece yarıları yamacından geçtiğim... anca ışıklarını görebildiğim kent. Bir yolculukta üzülmüştüm Bolu'yu düşünürken. Yabansı bir duygu bu. Ben kentlerin de soluk alıp verdiğine inanırım. Kentler de canlıdır sanki. Her yolculukta yamacından geçip gidiyorum ya, Bolu, "Bana niye uğramıyorsun, bir bardak suyumu niye içmiyorsun" sesleniyor diye düşünürdüm. Her geçişte... uzaktan kentin ışıklarına baka baka "Birgün, gelip suyunu içeceğim Bolu" derdim.

Söyledim. Bir yolculukta bayağı üzülmüştüm.

Şimdi bunları niye söylüyorum. Dün Bolu'daydım da ondan. *İzzet Baysal Üniversitesi*'nde okuyan bir küme genç bir söyleşi için çağırdılar beni. Berrin Taş'la kalktık gittik.

Önce şunu söyleyeyim. Birçok kente, birçok üniversiteye gittim. Ama hiçbirinde Bolu'daki gibi coşkulu karşılanmadım, coşkulu uğurlanmadım. Ayrılırken arkamızdan su bile döktüler. Özellikle genç kızların atılganlığına pek sevindim.

İşte burda söylüyorum. Böylesi atılgan genç kızlarımız oldukça hiç kimse Türkiye'nin aydınlığa gidişini engelleyemez.

Sanat üstüne konuştum üniversitede. *Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı* Prof. Dr. Mürrüvet Bilen konuşmamı baştan sona dikkatle dinledi. Can alıcı sorular sordu. Gençler, eğitim sistemi yüzünden başta tutuktu. Sonra onlar da açıldı. Peşpeşe sorularla söyleyişiyi zenginleştirdiler.

Üniversitede söyleşi bittikten sonra doğruca *Bolu Halevi*'ne gittik. *Bolu Halkevi* Başkanı Nejat Yaraş'la öbür yöneticilerle tanıştık. Kahvelerimizi içtikten sonra, sorulu-yanıtlı bir söyleşi de halkevinde oldu.

Ayrılırken gençler "Sizin düşmanlarınız var, ama görüyorsunuz dostlarınız da... sizi sevenler de var" dediler. Gerçekten de öyle. Bilmiyordum, Bolu'da beni sevenler çokmuş.

Sevilmenin sevincini yaşadım Bolu'da. Ama önce şaşırdım. Tırıllaştım. Şundan ötürü. Ben hep itilip kakıldığım... hep önden arkadan dirseklendiğim için pençelemeye hazır yaşarım. Bir söyleşi de hasmane tavır sezinledikte allak bullak ederim herkesi.

Bolu'da öyle olmadı. Bana sevgiyle bakan gençleri gördükte mayıştım... Sağolsun o gençler... hepsi sağolsun.

Biliyorsunuz ben söyleşilerde iki paket 2000 cigarası alıyorum. Arada bulgur... pirinç... yağ... peynir de istiyorum. Bolu'dan yalnız iki paket cigara istedim. Ama onlar bir torba bulgr da verdiler. Hem de ev bulguru. Yalnız şunu da söyleyeyim. Bolu'da gençler iki söyleşi yaptırdılar bana, iki paket cigara karşılığı.

Bunu notladım. Gelecekte acısını çıkaracağımı bilsinler.

Bolu'da Halkevin'e gittiğimi söylemiştim. Halkevi'nin *Çatı* adlı bir yayın organı var. Yeni yayına başlamış. Birinci sayısı çıkmış.

Nejat Yavaş, *Merhaba* adlı yazısında şöyle diyor. "Bugün Bolu Halkevi emekten yana her düşünceden insanın ortaklaşa bulunduğu, görüşlerini-önerilerini sunduğu, birlikte üretmeyi denediği ve başardığı özgün bir alan oldu"

Yavaş şöyle devam ediyor yazısına, "Şeriata, darbeye, Susurluğa, özelleştirmeye karşı olduk, mutluluk duyduk halkevi olmaktan. Elbette baskı gördük, yargılandık. Ama direndik, halkla birlikte halktan yana, emeten yana olduk"

Dergide Ramazan Kaman'ın *Sekiz Yıllık Zorunlu Eğitim Üzerine*, Arzu Çetinkaya'nın *Tarihsel Gelişim Sürecinde Halkevleri* adlı yazıları, Bolu Halkevi'nin sorunlarımızı ciddiyetle ele aldığının göstergesi.

Çatı'da İzzet Baysal da tanıtılıyor. Biliyorsunuz, İzzet Baysal bütün varlığını eğitim, sağlık konusuna karşılıksız ayıran bir insan. Son derece alçak gönüllü. İzzet Baysal bir anlamda Mustafa Kemal'in oluşturmak istediği burjuva. Bakın ne demiş son gelişmeler üstüne "son aylarda yaşadığımız korkutucu gelişmeler karşısında son derece kaygılı ve endişeliyim. Cumhuriyet, çağdaşlığın aydınlığına değil, taassubun karanlığına doğru açıkça sürüklenmek istenmektedir"

İzzet Baysal, Türkiye'de taassuba karşı çıkan... aydınlığı, cumhuriyeti savunan tek burjuva. İzzet Baysal'ın hayatı mutlaka romanlaştırılmalı. Şovenistlerle, şeriatçılarla kolkola halkı sömüren... ülkeyi karanlığa götüren burjuvaların tam karşısında aydınlanmayı sa-

vunan, tassuba karşı çıkan bir burjuva. Bu bir romancı için son derece önemli bir sorunsaldır.

17 Haziran Salı

Günlerdir yazamadım. Oturduğumuz... çalıştığımız yere bir çeki düzen verelim dedik. *İzmit Sanat Kahvesi*'nin yöneticisi Sinan Köseoğlu boya cila işinden anlarmış. Geldi. Boyadı cilaladı *İnsancıl*'ı. Şimdi her yan pırıl pırıl. Bütün bunlar olup biterken ortalık karıştı. Toparlanmak günlerce sürdü. Anca pazartesi günü... dün yerli yerine oturabildi herşey.

Şimdi şunu söyliyeceğim. Çok sesli müziğin, bir gün Türkiye'de özgürlüğün, demokrasinin, laikliğin simgesi olabileceğini hiç düşünmemiştim. Bunu, *Aya İrini*'de dün gece *Kremlin Oda Orkestrası*'nın çaldığı eserleri dinlerken bir kez daha düşündüm.

Hem flüt sanatçısı Gülşen Tatu, hem *Kremlin Oda Orkestrası* dakikalarca ayakta alkışlandı. Bu alkışlarla şeriata geçit verilmez deniyordu.

Türkiye, ülküsüz kişilerin elinde heder ediliyor. *Refah Partisi*'nin eline ciddi bir tarihi imkan geçmişti. Bu parti, demokrasiye, yeni... geniş açılımlar getiren bir parti diye tarihe geçebilirdi. Ama *Refah Partisi* yöneticileri Taksim'e camiyi, türbanı temel sorun diye gördüler.

Kimi çevreler şöyle düşünüyordu. *Refah Partisi* kirli işlere bulaşmamıştır. Yolsuzlukların üstüne gider... Susurluk'u çözümler.

Refah Partisi, yalnızca Susurluk sorununu çözseydi ilk seçimde büyük bir çoğunlukla erke gelirdi. Ama ülküsüzlükleri... acemilikleri yüzünden tırıl konuların batağına saplandılar.

Şunu göremediler. Bu ülkede Taksim'e camii yapılır. İsteyen istediği yerde türban da giyebilir. Ama bu, bugünün sorunu değil. Bugün Türkiye'de insanın sorunu, sağlık, eğitim, ekmek, can güvenliği. *Refah Partisi* can alıcı.. son derece önemli bu sorunları bıraktı, Taksim'e cami diye tutturdu. Hele... lüks arabalarla gidilen iftar yemeği, kamuoyunu ciddi biçimde sinirlendirdi.

Anlayamadığım nokta şu. Refah yandaşı yazarlardan biri çıkıp da "Türkiye'nin sorunları şudur" demedi, hepsi Taksim'e cami diye tutturdu.

Gözün bağlanması... bilincin düğümlenmesi belki de bu.

18 Haziran Çarşamba

Bir kitap okudum. Kitabın adı *Siyasi İdeoloji Olaak İslamcılığın Doğuşu* (İletişim Yayıncılık, 1994) Yazarı Mümtaz'er Türkönü. Mümtaz'er Türkönü Önsöz'ün bir yerinde şöyle diyor, "Bu kitap Mülkiye'de "Siyaset Bilimi" alanında bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Prof. Dr. Sina Akşin, Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız ve Doç. Dr. Uygur Kocabaşoğlu'ndan mürekkep jüri önünde savundum. Her birinin benim için çok kıymetli övgüleri, en önemlisi de tenkitleri oldu"

Bu eseri basılmadan önce okuyabilseydim Mümtaz'er türkönü'ye şu eleştirilerim olurdu.

1- Tezinizde işlerliğini yitirmiş birçok kelime var. Bir kaçını söylersem, mübeşşir, rüşeym, mürekkep, ihtiva, tefrik, takaddüm, vukuf. Bu konu için incelediğiniz o dönem gazetelerinin etkisinde kaldınız herhalde. Dilinizi düzeltin.

2- Tezinizde temellendirilmemiş bence üç sav var. Birincisi Cemaleddin Afgani konusu. Şu dediğiniz doğru Afgani, İslamcılığın kurucusu sayılır. Siz bunun yanlış olduğunu söylüyorsunuz. Ama eserinizde bunu, temellendirmiyor, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezine dayandırıyorsunuz. O teziniz yayınlanmış olsaydı sorun yok. Yayınlanmadığına göre, Afgani konusunu temellendirmek için tezinizden kısa bir özet yapabilirdiniz.

İkinci sav. Dönemin aydınların, siyasal mücadeleye bakış açılarıyla sınıflandırıyoruz. Buna göre "İlk sınıfta, siyasal eylemden önce mutlaka halkın aydınlatılması gerektiğini savunan "aydın" tipi var. Bu aydın tipi için şöyle diyorsunuz. "İster istemez -Şinasi hariç- iktidarla uzlaşmak yolunu tutmuşlardır.

Halkın aydınlamasını savunanların "ister istemez iktidarla uzlaşma yolunu" tutacaklarını nerden çıkarıyorsunuz.

Size göre halkın aydınlanmasını bırakıp "doğrudan eyleme geçerek merkezi iktidara sahip olmak veya söz geçirecek bir mevkide bulunmak yoluyla kötü gidişe son verip, kafalarındaki projeyi uygulamak isteyenler" ikinci tip aydın. Bu ikinci tip aydınlardan biri de Namık Kemal .Türkönü, anayasanın hazırlamasında etkin olan Namık Kemal için "İkinci tipin bir nebze de olsa başarıya ulaşmış" örneği diyor. İkinci tip Namık Kemal için iktidarla uzlaşmamış bir tip görüntüsü veriliyor. Oysa aynı kitapta şunu öğreniyoruz. Namık Kemal, 2-3 bin gazete satın alacaklar diye siyasal iktidarı eleştirmeyen... koruyan makale yazıyor *Hürriyet* gazetesinde. Namık Kemal, *Hürriyet* adlı gazetede, padişahı eleştiren *İnkılap* gazetesini eleştiriyor. Ama *İnkılap* gazetesinde padişahı eleştiren yazı yazan da Namık Kemal.

Namık Kemal, *İnkılap* gazetesinde padişahı eleştiriyor. *Hürriyet* gazetesinde *İnkılap* gazetesindeki yazıyı eleştiriyor. Namık Kemal'in sarayla anlaştığı net bir bi-

çimde ortada. Dolayısıyla ikinci tiplerin sarayla uzlaşmıyor görüntüsü yanlış. Bunu düzeltmemiz gerekiyor.

Üçüncü sav. "Yeni Osmanlı düşüncesinin tartışmasız vasfı demokratlıktır." diyorsunuz. Yine aynı eserde şunu da söylüyorsunuz, "Yeni Osmanlıların düşünceleri, ekletik biçimde, İslami düşüncenin zembereği haline getiren taşlar şeklinde tasvir edilebilir. Örnek olarak laik kanunlaştırmalara karşı çıkmış ve hukukun mutlak ilahi otoriteye dayanması gerektiğini savunmuştur."

Tartışmasız demokratlık laikliğe karşı çıkışla nasıl bağdaşıyor.

Dördüncü sav. "İttihad-ı İslam'ın modern bir fikir olduğu yeteri kadar açıktır" diyorsunuz. Modernliğin ölçütü yok bu tezinizde. Şunu da söyleyeyim benim modernlik ölçütüme göre İttihad-ı islam gerici bir düşüncedir o döneme göre.

3- Kavramların içlemi belirginleştirilmediği için, teziniz kavramsal düzeyde kalıyor... o dönemin hayatını açıklamıyor... o dönemi açımlamıyor.

4- Bu yüzden tezinizi geri çeviriyorum.

20 Haziran Cuma

"bir gül gizlenir/ dağ kuytularında yüzümün/ içimde sancılı bir baharın hüznü / sen bilir misin küçüğüm/ bin yıl önce tortulanmış yüreğimin /upuzun duran acısını" Arzu Ayçiçek böyle başlıyor *Düşündükçe* adlı şiirine, Yüreğinin bin yılda oluştuğunu hissedemezsen, dağ kuytularında bir gülün gizlendiğini göremezsin.

Arzu Ayçiçek, dağ kuytularında bir gülün gizlendiğini görebilen bir şair. *Şehirinizde Kalamam* (Süteni Yayıncılık) adlı eserinde dağ kuytularında gizlenen gülü anlatıyor şair, bin yıldır taşıdığı insani yüreğiyle.

Arzu Ayçiçek'te gül, bu toplumda acı çeken insanın simgesi. İşte bu gül, ilkyaz uçuğu dudaklarıyla alışıyor zamansız ölümlere. Ama alışmayanlar da var.

Gül, eserdeki şiirlerde dönüşü dönüşe zamanın... olayların içinde akıyor. Bazen dalları kesiliyor... umudun tükendiği yerde birdenbire elleri kesilen intiharın bağlandığı bir top gül ağacı... hemen ... az ilerde çocuk esleri.

Şair Arzu Ayçiçek, bin yıllık yüreğiyle nasıl şiir yazılacağını biliyor. Elleri kesilen intiharın bir top gül ağacın'a bağlanması... sonra çocuk sesleri. Çocuk sesleri hangi insanı sevindirmez... çocuk sesleri hangi insanı umutlandırmaz.

Hayatın o iki yanı... intiharla yokoluş... ama bir top gül ağacının hemen yanında da okul bahçelerinden gelen çocuk sesleriyle geleceğe umut bir şiirde anca bu kadar güzel anlatılabilir.

Arzu Ayçiçek'in şiirinde gül dönüşüp duruyor dedim. *Son Güz* adlı şiirde gül, çiçek tozu oluyor. Hem de şafak yüzlü çocukların avuçlarında. İşte şimdi burda şiiri anlamak... açımlamak gerekiyor. Çiçek tozu hızla dağılır. Bu dağılım, gecenin aydınlığa dönüştüğü bir ortamda oluyor. Umutsuzluk yok. Çünkü çiçek tozları şafak gözlü çocukların elleriyle yıldızlara gidecek. Bir anlamda şöyle diyor şair Arzu Ayçiçek. Sen belki öldün. Seni öldürdüler. Ama sen bir umutsun şimdi. Çünkü sen şafak özlü çocuklar da yaşıyorsun.

Saçları kar kokulu bir kadın, zakkum tadı ekmeğiyle karanfil ekiyor ziftli yollara... sevdayı sürüyor ateşe... Silah fabrikalarını yakıyor... alevlerin üstüne şiir yazıyor... sonra bin yıldır taşıdığı yüreğiyle ince bir ağrıyla geçiyor gülü solmuş bir zamandan. Her yerin cinayet karası olduğu bu dünyada, saçları kar kokan kadın hiç kimseye kızmıyor, gücenmiyor. Şöyle diyor. *Saçlarımdan Geçen Irmak* adlı şiir:" Kimselere kızmıyorum, gücenmiyorum /yeni gülüşler takındım artık yüzüme/ yaralı ve suskun olsa da yüreğim /umudum yeşeriyor çiçekli pencerelerden/ Saçlarım uzadı artık/şelale olsaydı bir de"

Arzu Ayçiçek'in şiirleri şelale aslında. Yüzünde yeni gülüşlerle... elinde durmadan dönüşüp duran çoğalan çiçeklerle o şelalede yeni bir denize giden insanı gördüm. Sonra uzanıp uyuyacak ıslak çimlere "kuşlar çocuk bir de ben" yüreğinde ince bir ağrıyla gülü solmuş zamandan geçen insan.

Şair Arzu Ayçiçek *Şehrinizde Kalamam* adlı şiir kitabında işte bunları söylüyor... dağ kuytularında gözlenen gülün serüveni anlatıyor. Dönüşüp duran gülün... O gülü görün.

23 Haziran Pazartesi

Cumartesi günü Bank-Sen salonunda Hasan İzzettin Dinamo için bir toplantı yapıldı. Toplantıyı *Gerçek Sanat Yayınları* ile *Bank-Sen* düzenledi.

Toplantı daha önceden bütün gazetelere bildirildi. *Cumhuriyet*'de bu haber çıkar mı diye bekledim, çıkmadı. Selim İleri'nin, Enis Batur'un egemenliğnideki kültür sayfasında tabii Dinamodan söz edilmez. Çünkü Dinamo, sanatıyla emekten yana bir mücadele verdi.

İşte sorun burda.

Dinamo, Selim İleri'nin, Enis Batur'un yolunda olsaydı, cumartesi günü bol ışıklı, büyük salonlarda anma toplantıları düzenlenirdi.

Peki nedir bu sorun. Bu sorun şudur. Soğuk savaştan kalmış tırıl bilinçlerin edebiyat dünyasında egemenliklerini sürdürmesi. Tabii bu, Türkiye'nin genel

politikasına son derece uygun. Bu politika estetiğine varıncaya kadar kırılacak bir gün.

Toplantıdan sonra Engin Ayçay'la Kuledibin'e gittik. Orda bir ev almışlar Günsel Tuncer'le Engin Ayça. Evi gezdik. Kule'nin yanındaki çayevinde çay içtik. Bu ara Ali Bozkurt'la tanıştım. Ali Bozkurt, genç bir insan. Kule'nin hemen yanında küçük bir dükkanda antika alıp satıyor. Ali Bozkurt'un bir sözü pek etkiledi beni. "Sabahleyin dükkana giderken, kulenin taşlarına ellerimle dokunurum" dedi.

Ne güzel bir duygu.

Sonra arkadaşların bizi beklediği meyhaneye gittik. hafif mezelerle rakı içildi... Gece güzel bitti.

Dinamoyla ilgili toplantıda Cahit Külebi de konuşuldu. Biliyorsunuz Cahit Külebi'yi yitirdik. Toplantıda Kemal Bekir, Cahit Külebi'nin dil titizliğini anlattı bir örnekle.

Toplantı sonrası fotoğraflar çekilirken, bir gün hepimizin öleceği geldi aklıma.

İçim sızladı.

25 Haziran Çarşamba

Bilim ve Utopya, her sayısında önemli bir sorunu dallı budaklı irdeleyen güzel bir dergi. Bu yüzden her sayısını merakla beklerim. *Bilim ve Ütopya*'yı okumuyorsanız çok şey kaçırıyorsunuz demektir.

Bilim ve Ütopya soyut bir bilim dergisi değil. *Bilim ve Ütopya*, neye karşı mücadele edilmesi gerektiğini bilen... bu mücadeleyi veren bir dergi. İşte bu derginin haziran sayısında Burçay Anger yazısını okurken ilk kez yüzümü buruşturdum. Burçay Anger Ölü gömme adetlerini anlattığı yazısının bir yerinde şöyle diyor, "Hem zaten doğa, daha ölümden önce insanı parça parça öldürerek bizi ölüm fikrine usul usul alıştırmıyor mu? Felç, bunama, bedensel çökme, hatta yaşlıların hiç de inkar edilemeyecek kötü kokusu, görünümü kötü olan şişlikler, saç dökülmesi, tırnak eğrilmesi, akıp duran salyalar..."

Anger tatsız durumları böylece sıraladıktan sonra şuraya geliyor."Bir zamanlar ne kadar sevmiş olursak olalım, son günlerde artık bilinçaltımıza iyice yerleşen "öfkeyle karışık soğuma" duygusu inkar edilir mi? (...) Bebekler insanlığın en güzel kokusuna sahiptirler. Hepsi de istisnasız çiçek gibi kokar. Bütün yaratıkların (en fark edebildiğimiz memeliler) en güzel görünümleri yavru iken, en çirkin durumları yaşlılığında olur."

Burçay Anger, bütün bunları "bana göre" diye söyleseydi, geçip giderdim, yüzümü buruşturmazdım... ama Anger, tümel bir doğruymuşcasına anlatıyor bunları.

Her zaman söylerim. Tümevarım yöntemini kullanırken son derece dikkatli olmalı. Birkaç tekil doğrudan tümel doğruya varmak sakıncalıdır.

Şimdi Burçay Anger ya da çevresi... beş, on yirmi kişi... böyle düşünebilir. Burçay Anger'le çevresine göre bebekler güzel kokar. Bebekler güzeldir. Yaşlılar çirkindir. Ama ben hiç böyle düşünmüyorum. Bir kez bebeklerin hepsi güzel kokmaz. Sıksık yıkanan... pudralanan... iyi bakılan bebek güzel kokar. Daha geçen gün, metroda pis kokulu bir bebeğe rastladım. Bakılmayan... pis bebeğin kokusundan midem bulandı.

Bebeklerin güzelliğine geldikte... iyi bakılan... sağlıklı bebek güzeldir. Ama yüzü çizgili yaşlı insan daha güzeldir. Birçok toplantılarımda yaşlı insanlara rastlarım... kadın ya da erkek. Derin çizgili yüzlerine... gülümsemelerine... güzelliklerine hayran kalmışımdır. Tanıdığım, yüzü derin çizgili birçok yaşlı insan var. Hepsi de pek güzel.

"Öfkeyle karışık soğuma duygusuna" geldikte... Hem anneme, hem anneanneme son dakikaya kadar baktım, hiç soğuma duygusu duymadım. Tanıdıklarımdan birçok insanın da "bir zaman sevdiklerine" soğuma duygusuyla bakmadıklarını iyi biliyorum. Burçay Anger'in de bunları bilmesini istiyorum.

Burçay Anger, yazısının bir yerinde şöyle diyor, "Mikroplu cesedin hastalık yayma tehlikesi antik çağlardan beri bilinmekteydi."

Mikrop... mikroplu cesedin hastalık yaydığı doğrusunun bilinmesi için Roch'u Pasteur'u... 1860'ları beklemek gerekiyor. Antikçağda mikrop bilinmiyordu. Bernal, *Materyalist Bilimler Tarihi* (Sosyal Yayınlar) adlı eserinde şöyle der "Pasteur'un gerçekleştirdiği devrim,bilimsel tıbbın tesisi demektir" Pasteur'dan önce tıb bir çok konuda umarsızdı. "Karantina ve aşı gibi birkaç önleyici ya da Frengide civa, sıtmada kinin gibi tedavi edici yöntem, tesadüfi keşiflerin ya da kabile geleneklerinin zeka eseri uygulamalarından ibarettirler"

Antik çağda, "kabile geleneklerinin zeka eseri uygulamaları" Burçay Anger'i yanıltmış.

27 Haziran Cuma

Bilirsiniz, hekimleri sevmem. Fırsat bulduklarında insanın orasını burasını mıncıklarlar... dahası kesip biçerler. Bir çoğu da bilgisini insani kullanmaz, şunu ye, şunu yeme, şunu şöyle yap derken diktatörce davranır. Bir de şu var. Sağlık işleri de metalaştı. Birçok hekim, hastaya para aygıtı diye bakıyor. İki üç soruyla konulabilecek tanılar bile, çok zormuş diye gösteriliyor... "modern" aygıtlar kullanılıyor... milyonlar alınıyor. Ta-

bii böyle olmayan hekimler de var. Ama böylesi çok az. O çok azı bulmak da çok zor.

Bütün bunları şunun için yazıyorum. Berrin Taş, çoktan beri "Yüreğimde sorun var" diyordu. Yıllar önce gittiği bir hekim "Yüreğinizde doğuştan delik var, bir de büyüme var. Dikkat edin" demiş. *İnsancıl*'ın işleri yüzünden o gün bugün hekime gidilemedi. En sonunda hekime gidilmeye karar verildi, ama kime. Bilinci metalaşmış bir hekime gidilirse, o hekim elde avuçta ne varsa el kor.

Hekim dendikte Nejat Gacar düştü aklıma. Şiirlerini *İnsancıl*'da da okuduğunuz şair Nejat Gacar, *Kocaeli Tıp Fakültesi*'nde doçent. Nejat Gacar'a durum anlatıldı. *Kocaeli Tıp Fakültesi*'nde Prof Dr. Kardiolog Baki Komsuoğlu, bu işi iyi bilen, üstelik insani bir hekimmiş o, Türkiye'de az bulunan hekimlerden.

Dün İzmit'teydik. Berrin Taş, muayene olurken, biz, Nejat Gacar, Ruşen Hakkı, üniversitenin karşısındaki kahvede çay içiyorduk. Nejat Gacar, yoldan geçen üç kişiyi gösterdi. "İşte" dedi "izin hayranınız Konuralp İlgün, eşi Gül İlgün"

Konuralp İlgün yardımcı doçent, beyin cerrahı. Ben bunu duydukta irkildim. "Aman" dedim. "benim geldiğimi duymasınlar" Ruşen Hakkı kahkahasını koyuverdi, "sana geliyorlar" dedi. Beyin cerrahının eşi Gül İlgün, fizyolokmuş. Yanlarında ki Ümit Biçer de Adli Tıp Suç Uzmanı.

Ben, n'apacağımı düşünürken, genç hekimler, canlı, hareketli bir tavırla masaya oturdular bile. Başladık şurdan burdan konuşmaya. Bunlar... Nejat Gacar, Konuralp İlgün, Gül İlgün, Ümit Biçer, hekimliği insan için yapan... metalaşmayı elinin tersiyle itmiş az bulunur insanlar.

Daha sonra Nejat Gacar'ın odasında, Anatomist Aydın Özbek'le Genetikçi Doğan Gülkaş'la tanıştık. Nejat Gacar'ın odasında "Satıcı giremez" diye bir uyarı vardı. "Simitçi, baloncu buraya kadar mı giriyor" dedikte hepsi güldüler. Nejat Gacar, "Bu uyarı simitçiler için değil, insan satanlar... hainler için" dedi.

Ayrılırken Gül İlgün, "Sizinle çok eskilere dayanan bir dostluğumuz varmış gibi düşünüyorum" dedi.

Sevindim.

Öğleden sonra Adalı'da yemekyedik... rakı içtik.

Berrin Taş'a geldikte...yüreğinde küçük bir delik varış ama şimdilik önemli değilmiş.

30 Haziran Pazartesi

Emeğin Partisi Genel Başkanı Levent Tüzel'den bir mektup geldi, geçenlerde. Levent Tüzel, bu mektubunda, aydınları üç ana sorunda görüş bildirmeye.. tartışmaya çağırıyordu.

Öbür partilerden böyle bir çağrı almadığım için, o partilerin böyle bir çağrı yapıp yapmadıklarını bilmiyorum. Ama *Emeğin Partisi*'nin böyle bir çağrı yapmasını pek beğendim. Ben, *Emeğin Partisi*'nin tartışılmasını istediği sorunlardan "İşçi Hareketi, Demokratikleşme ve Demokrasi Mücadelesinde Aydınlara Düşen Rol" sorununu seçtim, günlerce buna çalıştım.

27 haziran cuma günü, saat tam 10'da tartışmanın yapılacağı *Evrensel Kültür Merkezi*'ndeydim. Saat 11.00'e kadar bekledik. Geleceğim diyen aydınlardan hiçbiri gelmedi. toplantı başlarken Şükran Soner, toplantı başladıktan sonra Cengiz Bektaş, Hayati Asılyazıcı, Yücel Bey, Zihni Anadol geldiler.

Ben, aydınların nasıl bir aydınlanma hareketi başlatmalarını anlatan bildirimi okudum. Ama dedim, önce aydınları aydınlatmak için aydınlanma hareketi başlatmak gerekiyor.

Saat: 14.00'e kadar bu konu tartışıldı. Öğleden sonra öbür iki sorun tartışıldı. Saat 18.00'de toplantı bitti.

Toplantı son derece yararlı oldu. Hemen şunu söyleyeyim. Aydınların bu tür toplantılara ilgisizliği kimsenin umudunu kırmasın. Bu alan da da milimetrik mücadelegerekiyor.

Böyle bu. Mücadele... hep mücadele... bıkmadan, usanmadan. *Emeğin Partisi*'ni bu toplantı için kutluyorum.

UMUT

Yürüyorum
hayat yolunda
adım adım
Uzaklarda bir umut var
İşçilik
İlk durağım

Murat KORKMAZ

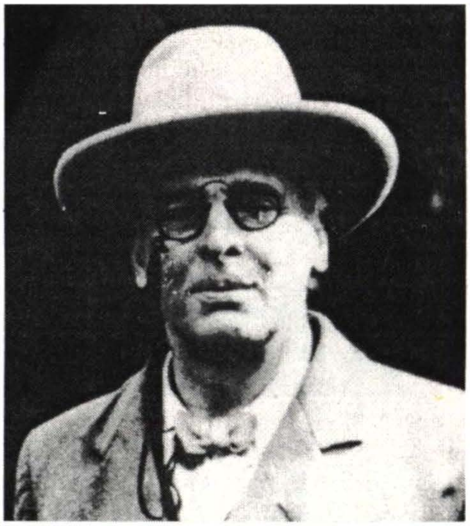

WILLIAM BUTLER YEATS

William Butler Yeats 1865'te Dublin'de doğdu. Ünlü bir ressamın oğlu olan W. B. Yeats, Londra ile Dublin'de okudu.

Şiirleri, tiyatro eserleri ve düz yazılarıyla ün saldı.

İrlanda'nın çağdaş İngiliz şiirini etkileyen en önemli ozanıdır.

1923 yılında Nobel Edebiyat ödülünü kazandı.

Bir süre İrlanda'da Senato üyeliği yaptı.

1939 yılında Fransa'da öldü. Önemli kitapları: Kamışların Arasındaki Rüzgar, Sorumluluklar, Seçme Şiirler.

ANI

Yaşlandığın zamanlar ağarmış saçlarınla
Ateşin yanıbaşında sessizce oku
Ve anımsa yumuşak bakışlarını
Ve derin gölgelerini gözlerinin

Kimler sevmişti sevinçlerini ve güzelliğini
Yalancı ya da gerçek bir aşkla
O kutsal ruhu sevmişti biri
Ve üzüntülerini değişen yüzünde

Şimdi ocağın alevlerine yaklaşıp
Aşkın kayboluşunu anımsa
Nasıl dağlarda gezindiğini
Ve gizlendiğini yıldızların ardında

Türkçesi:
ANIL MERİÇELLİ

Yakında İnsancıl Yayınlarında çıkacak olan KIRMIZI KIRMIZI BİR GÜLDÜR AŞKIM adlı çeviri şiirler kitabından alınmıştır.

ANIL MERİÇELLİ'nin

KIRMIZI KIRMIZI BİR GÜLDÜR AŞKIM

adlı
çeviri şiirler kitabı
yakında *İNSANCIL YAYINLARI*
arasında çıkacak...

BU KİTAPTA YER ALAN ŞAİRLERDEN BAZILARI:

• Robert Burns • Walt Whitman
• Emily Dickinson
• Edwin Arlington Robinson
• William Butler Yeats • Carl Sandburg
• Vachel Lindsay • Robert Frost
• James Joyce • Ezra Pound
• T.S. Eliot • Archibald Macleish
• e.e. cummings • Langston Hughes
• C. Day Lewis • W.H. Auden
• Dylan Thomas • Robert Bly
• Evelyn Tooley Hunt • Ronald Dahl

****

• Kaysın Kuliev • Georgi İvanov
• K. Meçiev • R. Rojdestvenski
• Yevtuşenko • Boris Pasternak